

Izvorni znanstveni rad
UDK 728.84+929.52Gundulić(497.5DUB)
Primljeno: 30.6.1997.

LJETNIKOVAC GUNDULIĆ

FRANO KESTERČANEK

SAŽETAK: Ivan Marinov Gundulić, pripadnik znamenitog dubrovačkog vlasteoskog roda, sagradio je u Gružu ljetnikovac kao statusni simbol svog staleža. Na temelju arhivskih vrela u ovom se radu iznose biografski podaci, društvena djelatnost i međusobni odnosi vlasnika tog ljetnikovca u razdoblju od 16. do 20. stoljeća. Premda je graditelj ovog ljetnikovca, Ivan Marinov Gundulić, u svojoj oporuci opominjao sinove riječima biblijskog Tobije *multa bona habuerimus, quis Deum timuerimus*, ipak su nakon njegove smrti izbili nebrojeni konflikti oko nasljedstva tog posjeda. Od Gundulića imanje je prešlo u posjed obitelji Pucić, zatim Radić pa Birimiša. Na koncu ljetnikovac je postao vlasništvo obitelji Kesterčanek.

Već od XIII. stoljeća, otkad su sačuvana arhivska vrela, pa dalje kroz stoljeća, obitelj Gundulić dala je Dubrovačkoj Republici niz istaknutih ličnosti: humanista, književnika, knezova Republike, diplomata, brodovlasnika, trgovaca. Izvori dubrovačkog Historijskog arhiva također navode da su Gundulići bili među najvećim zemljoposljednicima Republike. Imali su posjede u Rijeci dubrovačkoj, Župi, Konavlima, Stonskom polju, na Šipanu, Brgatu i drugdje, pa i u Gružu, koji je bio omiljeno ljetovalište dubrovačke vlastele i u kojemu je do danas sačuvano nekoliko ljetnikovaca na bivšim posjedima Gundulića.¹

Jedan dokument iz 1348. g. spominje kapelu Sv. Vlaha na Gundulićevom posjedu u Gružu. To je starija kapela na posjedu na kojemu se danas nalazi

Frano Kesterčanek (1890-1978), odvjetnik, vrsni je poznavatelj povijesti i slikarstva. Ovaj neobjavljeni rad iz rukopisne ostavštine, priredio je za tisak njegov nasljednik Đino Lasić.

novija gotičko-renesansna kapela Sv. Vlaha, sagrađena u XVI. stoljeću na velikoj terasi Gundulićevog ljetnikovca na Gruškoj obali.²

Prema oporuci Benedikta Gundulića, iste 1348. g. imala je biti sagrađena u Gružu kapela Sv. Marije. Kapela istog imena i danas postoji na nekadašnjem posjedu Benedikta Gundulića (kasnije u vlasnosti Paladina Gundulića, Bone-Bunića, Sorkočevića i Pucića, a sada nasljednika dr. Balda Gradi). U toj su kapeli gruški dominikanci kroz stoljeća imali pravo triput sedmično služiti misu.³ Dokumenti o kućnim kapelama ukazuju na dva prastara posjeda Gundulića u Gružu, od kojih jedan danas djelomice pripada obitelji dr. Kesterčaneka, a drugi djelomice nasljednicima dr. Gradi.

* Napomena autora:

U ovoj monografiji iznio sam rezultate svog dugogodišnjeg rada i nastojanja, a koja govore i svjedoče o prošlosti našeg obiteljskog doma, Gundulićevog ljetnikovca u Gružu.

Ovaj rad zaokupljao me desetljećima i ispunjao sretnim danima moj život.

Dokumentirane podatke prikupljao sam proučavajući mnogobrojne kodekse i knjige iz Historijskog arhiva i Naučne biblioteke u Dubrovniku, kao i naše obiteljske knjižnice.

Obradio sam prvenstveno biografske, društvene i pravne momente međusobnih odnosa kroz nekoliko generacija bivših vlasnika Gundulića, Pucića, Radića i dalje. Premda je graditelj ovog ljetnikovca, Ivan Marinov Gundulić, u svojoj oporuci opominjao sinove riječima biblijskog Tobije "multa bona habuerimus, quis Deum timuerimus", ipak su nakon njegove smrti izbili nebrojeni konflikti vezani uz nasljedstvo ovog posjeda, tako da je imanje prešlo na obitelj Pucić, pa Radić, Birimiša, dok konačno ljetnikovac nije došao u vlasnost moje obitelji.

Želio bih da ova ljepota u kamenu navede i moje nasljednike da svoj dom složno njeguju i s ljubavlju održavaju kako bi u svakom trenutku mogli reći "Deus nobis hoc otium fecit".

U Dubrovniku, studeni 1970.

dr. Frano Kesterčanek

Napomena lektora: Budući da se ovaj tekst objavljuje posthumno, ostavljeni su stari, u međuvremenu izmijenjeni nazivi ustanova.

¹ *Diversa Notariae* (dalje: *Div. Not.*), ser. 26, sv. 113, f. 258 (Povijesni arhiv Dubrovnik, dalje: PAD); Milorad Medini, *Starine dubrovačke*. Dubrovnik: Štamparija Jadran, 1935: 106, 107, 131-135; *Div. Not.* sv. 124, f. 208'-210.

² *Testamenta de Notaria*, ser. 10 (PAD, dalje: *Test. Not.*) iz god. 1348., f. 48. Tu se spominje: *ecclesia sancti Blasii in la costeria sotto la via* tj. na morskoj obali ispod puta (Donjeg konala) koji je bio iznad crkve. Vice Adamović, *Topografično-povijesničke bilješke*. Dubrovnik, 1903 (preštampano iz *Srđa*): 39. Josip Lučić, »Historijska topografija dubrovačke Astoreje.« *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 8-9 (1962): 295.

³ *Test. Not.* iz god 1348., f. 48. Tu se spominje da se, prema oporuci Benedikta Gundulića, imala sagrađiti *in loco degli frati predicatori una capella... chiamata Sancta Maria*, jer je gruškim dominikancima po starini pripadalo ovo zemljište, koje su kasnije uz naknadu držali Gundulići.

Gundulićeve posjede u Gružu spominju i razni ugovori sa zidarima i klesarima iz XIV. i XV. stoljeća. Tako su se 1393. g. dubrovački klesari Boleša Stanojević i Pribislav Gojčina obvezali jednom vlastelinu da će mu izraditi obrub poput onoga na terasi Nikole Gundulića u Gružu. S obzirom na krsno ime spomenutog Gundulića, a koje se više puta javlja u onoj grani obitelji Gundulić koja je u XVI. stoljeću sagradila ljetnikovac u Gružu (današnje vlasništvo obitelji Kesterčanek), u ugovoru spomenuta terasa mogla bi biti dio starije građevine, podignute u XIV. ili XV. stoljeću na tom posjedu. U prilog toj pretpostavci govore razni stariji kameni fragmenti nađeni i sačuvani na tom zemljištu, primjerice prozor u prizemlju kuće na južnoj strani koji je - jedini u zgradi - ukrašen šahovskim kockicama, gornji dio jedne ukrašene niše, uzidan iznad vrata koja iz šetnice vode u bivši *orsan*, četiri niska gotička stupa, gotički kameni stol i stupovi koji drže krov paviljona na terasi.⁴

U arhivskim dokumentima iz XVI. stoljeća (1521., 1522., 1539. g.) našao sam spomenut treći posjed Gundulića u današnjem Lapadu, koji se tada također nazivao Gružem. Ljetnikovac s kapelom, terasom, paviljonom i perivojem te grbom Gundulića na kruni bunara dali su sagraditi Junije Marinov Gundulić i njegov sin Antun. O tom ljetnikovcu u arhivu ima više dokumenata iz XVI. st. Tako jedan iz 1521. g. spominje da se terasa prilikom gradnje srušila, zbog čega je došlo do spora u kojemu je trebalo presuditi je li zidar dužan o svom trošku ponovno podignuti srušenu terasu.⁵

Godine 1539. spominje se da je Krile, udovica Junija Antuna Gundulića, iznajmila spomenuti ljetnikovac na tri godine Firentincu Antonu Bartoliju, pridržavajući pravo da svake godine prikupi plodove s imanja.

J. Lučić, »Historijska topografija dubrovačke Astoreje: 295. V. Adamović, *Topografično-povjesničke bilješke*: 39, gdje se kaže da je kapela posvećena "Gospi od snijega". Cvito Fisković spominje u svojoj knjizi da je cijeli Gundulićev posjed u Gružu nekada pripadao Paladinu Gunduliću. Nažalost, nije spomenuto očevo ime, arhivski spis i godina, jer je kroz stoljeća bilo više Gundulića imenom Paladin. Cvito Fisković, *Kultura dubrovačkog ladanja (Sorkočevićev ljetnikovac na Lapadu)*. Split: Historijski institut JAZU u Dubrovniku, 1966: 13.

⁴ *Diversa Cancellariae*, ser. 25, sv. 30, f. 57 (PAD, dalje: *Div. Canc.*). Cvito Fisković, *Naši graditelji i kipari XV i XVI. st. u Dubrovniku*, Zagreb, 1947. Kako se vidi iz ugovora iz god. 1393., na Gundulićevom posjedu u Gružu nalazila se već u XIV. st. terasa s obrubom, u koju su se imali ugledati klesari kod neke druge gradnje.

⁵ *Div. Not.* sv. 96, f. 73'. Tu se spominje kako je 1521. g. zidar Pavao Lukšić-Katarinić iz Gruža sagradio Antunu Gunduliću terasu s voltom, koju je povezo sa kućom no, kako se cijela terasa s voltom srušila, došlo je do sklapanja arbitražnog ugovora kojim se trebao presuditi slučaj. Vidi i *Div. Canc.* sv. 111, f. 40'.

Godine 1586. i 1587. spominje se da je imanje pripadalo Orsatu Junija Gundulića te da je ležalo iznad uvale Sv. Martina.⁶ Danas je taj posjed poznat po nedavnom vlasniku kao "Dvorac Rašica".

Prema dokumentima, u XVI. stoljeću vjerojatno je postojao i četvrti posjed Gundulića u Gružu, nedaleko današnjeg Historijskog instituta. To je posjed koji je 1578. g. pripadao Benediktu Gunduliću Marinovom, vjerojatno onaj na kojemu je danas stara jednokatna kuća Brdička-Baković. Oštećeni grb na pročelju sa svojim atributom anđelom dopušta pretpostavku da je kuća nekoć pripadala Gundulićima.⁷

Prema Cvitu Fiskoviću, zemljište na današnjoj Gruškoj obali, od tvornice Radeljević do kraja tržnice, bilo je nekoć jedinstveno imanje u vlasnosti Paladina Gundulića. Već u prvoj polovini XVI. stoljeća ono je podjednako razdijeljeno između dvije grane Gundulića: južni dio pripao je Ivanu Gunduliću sinu Paladinovom, a sjeverni Marinu Gunduliću Benediktovom. Kad je 1540. g. Ivanovo imanje došlo na dražbu, dostao ga je Bernard A. Bona, koji je malo poslije toga, sredinom XVI. st., na najjužnijem dijelu sagradio ljetnikovac u gotičkom stilu (danas nasljednici dr. Gradi), a kraj njega, nešto sjevernije, podigao je 1575. g. renesansni ljetnikovac Luka Bona (Bunić). Taj je ljetnikovac i danas u vlasništvu iste obitelji.

O Gundulićima, vlasnicima imanja uz obalu u Gružu na kojemu se nalazi ljetnikovac pod današnjim brojem 16, našao sam brojne dokumente u Historijskom arhivu u Dubrovniku. Kako najstariji dokumenti o imanju Marina Gundulića Benediktovog do danas još nisu istraženi i proučeni, ovdje ću ukazati na one od kraja XV. st. do danas, a koje sam uspio pronaći u domaćim i stranim arhivima, kao i na podatke za koje sam doznao iz naše i strane literature tiskane od XVI. st. do danas. Osim toga, u ovoj radnji želim prikazati historijat samo one grane obitelji Gundulić na čijem se posjedu i danas nalazi ljetnikovac u Gružu (Gruška obala).

⁶ O iznajmljivanju tog ljetnikovca vidi *Div. Not.*, za 16.4.1539., f. 295.

⁷ *Div. Canc. god. 1578.*, f. 58. Tu se spominje posjed Benedikta Marina Gundulića u Gružu (na Lapadu, danas Brdička-Baković). Na toj kući po sredini između dva prozora prvog poda vidi se anđeo koji drži grb, ali toliko oštećen da se ne može razabrati što predstavlja. Kako su Gundulići običavali stalno postavljati svoj grb u ruke anđela, kako se to vidi na sačuvanim grbovima iznad vrata *orsana* ljetnikovca u Gružu, nad ulaznim vratima Gundulićeve palače u Tri crkve na Boninovu (prije Skočibuha, danas demontiran i smješten u općinskom lapidariju), na grbu Gundulićevog ljetnikovca na Pločama (danas pohranjen kod obitelji Kesterčanek-Lasić u Gružu), to je vjerojatno da je taj posjed (Brdička-Baković) nekoć pripadao Gundulićima.

U nastavku slijedi historijat ovog dvorca, perivoja i njegovih vlasnika na temelju provjerenih dokumenata.

Dana 18. srpnja 1495. g. Marin Benediktov Gundulić načinio je oporuku kojom je cijeli svoj veliki nepokretni imetak - među ostalim i gruško imanje - nepodijeljen ostavio svojim sinovima Nikoli, Benediktu i Andriji.⁸ Nekoliko godine kasnije braća su međusobno podijelila sve naslijeđene nekretnine i tada je gruški posjed s kućom i *orsanom* pripao Nikoli (1460.-1520.), ali već 30. ožujka 1506. g. Nikola je *orsan* s barkom, užadi i ostalim priborom, kao i nad *orsanom* sagrađen paviljon, prodao svojoj braći Benediktu i Andriji, pridržavajući pravo prolaza od svoje kuće do *orsana*.⁹ Nikolina kuća, o kojoj je riječ, možda je ona dvokatnica s dosta starijih arhitektonskih elemenata koja još i danas stoji na povišenom dijelu imanja, donedavno poznata kao "Pension Hariett", ili se možda radi o još starijoj kući iz XIV. ili XV. stoljeća koja je bila na mjestu današnjeg ljetnikovca Gundulić-Kesterčanek.

Poslije smrti Nikole Marina Gundulića i žene mu Perice, postao je njihov sin Marin vlasnik stare porodične kuće, monumentalne palače iz XVI. stoljeća u "ulici crevljara" (*via Caligarum*, danas ulica Od puča), gruškog imanja te još nekih posjeda na teritoriju Republike. Poput druge dubrovačke vlastele, bavio se trgovinom, prvenstveno brodarstvom, osiguranjem brodova i drugim novčarskim poslovima. Bio je oženjen Dešom, kćeri iz imućne i ugledne vlasteoske porodice Gučetić (Gozze). Stekao je glas pronicavog, poduzetnog i uvaženog Dubrovčanina, pa je više puta bio biran za senatora, kneza Republike i sl.¹⁰ Svoj privatni život Marin je želio uskladiti s javnim životom i društvenim ugledom, pa je odlučio urediti i oblikovati svoj omiljeni posjed u Gružu u, za dubrovačke prilike neusporedivim razmjerima i raskoši. Podigao je 3,8 m visoke ogradne zidove od morske obale do padina Srđa, duge po 146 m u svakom smjeru. Na taj je način mogao unutar ograđenog prostora oblikovati terasasto položene dolce u renesansno simetričnom, francusko-talijanskom načinu. Ostali dio posjeda na padinama brda, do tzv. "trećeg konala", ogradio je suhozidom. Radi poboljšanja kvalitete zemljišta dao je lomiti kamene hridi,

⁸ *Test. Not.*, 18.7.1495., f. 89.

⁹ *Venditiones Cancellariae* (dalje: *Vend. Canc.*), ser. 31, za 8.8.1542. (PAD).

¹⁰ *Indice magistrature ed officiali nunc Specchio del Maggior Consiglio dictum* (Libro d'oro, Zlatna knjiga), ser. 21.1., sv. 1 (PAD, dalje: *Specchio*) u koju su se upisivali razni pisci iz života dubrovačke vlastele. Iz nje (f. 29) doznajemo zanimljive podatke o Marinu Nikolinom Gunduliću, dok o njegovom ocu Nikoli Marinovom Gunduliću i djedu Marinu Benediktovom Gunduliću saznajemo iz knjige *Specchio* koje obuhvaća XV. st. Vidi i *Div. Not.*, 1550/51, f. 29.

dovažati plodnu zemlju iz susjedne Italije itd. Godina 1535., urezana arapskim brojkama na jednoj stepenici (desno) srednje šetnice koja vodi do kuće "Hariett",¹¹ pokazuje da je perivoj s dolcima, šetnicama, kolonama itd. građen malo poslije bitke kod Mohača, kada je pobjedničko tursko oružje doprlo do pred zidine Dubrovačke Republike, koja je vještom politikom znala sačuvati svoju samostalnost. Marin je u braku s Dešom Gozze imao dvije kćeri, Mariju udanu Cerva (Crijević) i vanbračnu Virginiju, te dva sina, starijeg Ivana (Điva) rođ. 1507. i mlađeg Benedikta rođ. 1512.g.¹²

Ivan (Đivo) Gundulić Marinov stupio je u Veliko vijeće 2. prosinca 1527.,¹³ a potom napustio Dubrovnik i otišao u Italiju, u Anconu, gdje je radio u

¹¹ Godina 1535., uklesana na desnoj stepenici srednje šetnice koja vodi prema kući Hariett, i danas je dobro vidljiva. Visina brojki iznosi oko 11 cm. Prije toga dogodili su se značajni događaji, važni za Europu i za Dubrovnik: turska pobjeda kod Mohača (29.8.1526.), ali i pobjeda dubrovačkog admirala Marina Zamanje protiv silnog afričkog gusara (vidi: Lujo Vojnović, *Jedna istorijska šetnja*. Zagreb, 1922), zatim strašna kuga 1526-27., koja je bila katastrofalna po svojim posljedicama (vidi: Risto Jeremić i Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, I. Beograd: Biblioteka Centralnog higijenskog zavoda, 1938: 92-96). Zbog tih razloga vjerojatno se u tim godinama radilo na uređenju perivoja, a možda je tada sagrađena gotička kapela i ribnjak, dok se *orsan* spominje ranije, 1506. g. Možda je tada postojala starija gotička građevina na mjestu današnje renesansne, o čemu svjedoče razni sačuvani gotički elementi u prizemlju današnje zgrade.

¹² Marin Nikolin Gundulić, otac Ivanov (Đivov), uredio je krasan perivoj na svom gruškome imanju. Korčulanski i dubrovački klesari izradili su i postavili više od 300 manjih i većih profiliranih gotičkih kamenih kolona s glavicama i četverostranim podnožjima. Po sredini perivoja i sa oba kraja širokih šetnica izveo je široke udobne stepenice do viših dijelova perivoja, mnogo kamenih klupa na raznim mjestima, veliki ovalni kameni stol s klupom na kraju stražnje šetnice (prenesen 1957. u Mokošiću), dugu i široku kamenu klupu sve naokolo ispod paviljona nad *orsanom* s oktagonnim gotičkim kamenim stolom. Dosta klupa za zabavu i razgovore po onoj "lijepo ti je gdje su blizu dvori, duge klupe, dugi razgovori", a da je bilo tako, pokazuje cijeli raspored perivoja određen ne samo za ukućane, već i za njihove prijatelje i goste. Nikola Dobrović, *Dubrovački dvorci*. Beograd: Urbanistički zavod, knj. 3, 1946. Cvito Fisković, »Dubrovačka skulptura.« *Dubrovnik* 2/1 (1956): 59.

¹³ Prema podacima iz "Zlatne knjige" (f. 29), Marija, kći Marina Nikolinog Gundulića, zaručila se 30. travnja 1524. s Orsatom Junijevim Crijevićem, s kojim se vjenčala 15. velječe 1529. Marija je bila sestra Ivana (Điva) Marinovog Gundulića (graditelja gruškog ljetnikovca) i od nje i njezina muža Orsata Crijevića (Cerva) potječe umjetnički napravljen renesansni kamin s grbom Cerva, čiji se dijelovi danas čuvaju u lapidariju ljetnikovca (vidi: C. Fisković, »Dubrovačka skulptura: 67). Đivo (Ivan) Gundulić rodio se 1507. g. u Dubrovniku i ušao je 2. prosinca 1527. u Veliko vijeće. Benedikt Gundulić rodio se 1512. g., i kao dvadesetogodišnjak također ušao u Veliko vijeće (*Specchio*, 1500., f. 29). O tome je pisao Josip Torbarina, »Fragmenti iz neizdatih pisama Lodovika Beccadellija.« *Dubrovnik* (1929): 321; Josip Torbarina »Đživo Marina Gundulić - Dubrovački humanist i državnik.« *Hrvatsko kolo* (1942): 168-170.

trgovačkoj poslovnici svoga ujaka, majčinog brata Luja Gozze, koji je stalno živio u Anconi i bio poznat kao ugledan ankonski građanin i veletrgovac,¹⁴ a ušao je i u povijest umjetnosti po tome što je 1520. g. naručio veliku oltarsku sliku za ankonsku franjevačku crkvu od renesansnog slikara Tiziana Vecelli prigodom majstorova boravka u Anconi. Na oltarskoj slici prikazan je, uz Sv. Frana, osnivača franjevačkog reda i Sv. Vlaha, zaštitnika Dubrovnika, i sam donator Lujo Gučetić (Gozze) u naravnoj veličini kako kleči pred svojim zaštitnikom Sv. Vlahom i Bogorodicom. Slika nosi Tizianov potpis uz natpis "Aloysius Gotius Ragusinus fieri fecit MDXX. Titianus Cadorinus pinxit." Ova slika velike umjetničke vrijednosti nalazi se danas u ankonskom muzeju. Uspjeli umanjeni bakrorez dao je izraditi u bojama u XIX. stoljeću dubrovački vlastelin Marin Bonda (dalji rođak Gučetićev), osnivač dubrovačkog kazališta. Taj se bakrorez danas nalazi u sakristiji crkve Sv. Vlaha u Dubrovniku.¹⁵ Patriotska je zasluga Luja Gučetića što je na vrijeme javio dubrovačkom Senatu, po svom rođaku Đivu, kad je doznao za zavjeru koju su 1535. g. neki dubrovački plemići spremali radi osobne koristi, s namjerom da Ston predaju Austrijancima, nakon čega je vlada energičnom intervencijom otkrila zavjeru, neke urotnike pogubila, a ostali su pobjegli.¹⁶

Godine 1537. umro je u Anconi Lujo Gučetić, u dobi od 80 godina, a kao neženja ostavio je čitavo svoje veliko imanje svojim nećacima po sestri, Đivu i Benediktu Gunduliću, te nećaku po bratu Stjepanu Gučetiću. Od tog vremena suvremene isprave često spominju Điva kao jednog od nasljednika Luja

¹⁴ Josip Torbarina u svojoj studiji objavljenoj u *Hrvatskom kolu* 1942. g. navodi da o Đivu Gunduliću, nakon što je 1527. g. ušao u Veliko vijeće, dvadestdvije godine dubrovački arhiv šuti, što nije sasvim točno, jer ga prigodno spominje između 1527. i 1549. (*Div. Canc.* sv. 138, f. 56; *Div. Not.*, 1548-49, f. 92). Činjenica je da je Đivo, nakon što je po običaju dubrovačke vlastele prošao u Dubrovniku osnovnu i srednju školu, ostavio Dubrovnik i nastavio školovanje u Italiji, o čemu svjedoči njegov kasniji život u Dubrovniku, koji ga prikazuje kao prvoklasnog humanista i državnika, a već prije toga u Italiji kao čovjeka jakih i srdačnih veza sa tamošnjim znanstvenicima (npr. Amrozijem Nikanderom) i drugima. Stoga je vjerojatno Đivo poslije 1527. g. proveo više vremena na nekom talijanskom sveučilištu, a nakon toga radio u velikoj trgovačkoj poslovnici svoga ujaka Luja Gučetića, dok se nije nakon ujakove smrti 1537. g. i Đivov mlađi brat Benedikt doselio u Anconu, i tada su obojica nastavila raditi u bivšoj ujakovoj poslovnici do 1549. g., kada se Đivo vratio natrag u Dubrovnik, a poslovnicu potpuno prepustio svome bratu Benku.

¹⁵ Frano Kesterčanek, »Tizianova zavjetna slika Luja Gučetića.« *Obzor* (28.7.1939). Hans Tietze: *Tizian Leben und Work*. Phaidon Verlag. Tafelband str. 57; Text-band: 87, 100, 103, 115-117, 148.

¹⁶ Vladimir Taljeran, *Zrnca za povijest Stona*. Dubrovnik: Knjižara Jadran, 1935: 88, 89. Jorjo Tadić, *Dubrovački portreti*, I. Beograd, 1948: 21-22.

Gučetića (*juxta alios verum heredum quondam Domini Alloyisis de Gozzis di Ragusio*). Stjepan Gučetić i Đivo Gundulić pokopali su svoga strica u franjevačkoj crkvi u Anconi, u grobnicu na kojoj se čitaju uklesane riječi: "Alloyisis Gotius Patritio Ragusino fide Religione ad rebus negotiisque agendis morum praestantis insigni Stephanus et Joannes Nepotes Patrus et avunculo Pientissimi posuere. Vixit annos LXXX Mensis VII Dies XIX MDXXXVII XX May".¹⁷ Lujo Gučetić imao je u Anconi svoju palaču *in parochia ecclesiae St. Egidy juxta sua la terra*, te staru, dobro uređenu i vođenu trgovačku poslovnicu, u kojoj su stanovito vrijeme radila i braća Đivo i Benedikt Gundulić. Nakon smrti strica Luja, oni su isplatili trećeg nasljednika Stjepana Gučetića i time ušli u posjed svih nekretnina, a ujedno preuzeli trgovačku poslovnicu, koju su dalje zajednički vodili, pri čemu je prvenstveno njome upravljao Benedikt, dok se Đivo, uz trgovinu, više bavio i znanstvenim radom.¹⁸

Za vrijeme boravka u Anconi Đivo Gundulić vjenčao se četrdesetih godina XVI. stoljeća s Pavlom, kćeri dubrovačkog vlastelina Nikole Sorga (Sorkočevića). Tamo mu se rodio najstariji sin Marin, koji je umro kao mladić 1557/58. g. u Župi dubrovačkoj od neke zarazne bolesti dobivene u Egiptu, i kći Katarina koja je također rano umrla. U Anconi su mu se rodila još dva sina, Marin (mlađi) i Nikola, koji su dobili krsna imena prvi po očevom, drugi po majčinom ocu. Ostalo dvoje djece, kći Marija (poslije udana za poznatog dubrovačkog državnika i filozofa Nikolu Vita Gučetića) i sin Tomo, rođeni su u Dubrovniku 1555., odnosno 1561. g. U *Pacta matrimonialia* Historijskog arhiva zabilježen je vjerojatno i miraz koji je Đivo primio ženidbom s Paulom Sorkočević, a koji sigurno nije bio malen, kao ni baština koju je ona primila od svoje braće nakon očeve smrti.¹⁹

Iz podataka u Dubrovačkom arhivu ne doznajemo mnogo o radu Điva Gundulića za vrijeme njegova boravka u Anconi od 1527. do 1549. g. Više svjedočanstava o njegovom značenju i djelovanju u Italiji nalazimo u njegovom dopisivanju s uglednim talijanskim suvremenicima, osobito s Pietrom Vettorijem i Lodovikom Beccadelijem. Kroz tu prepisku može se bolje osvijetliti ta zanimljiva ličnost dubrovačkog *činkvečenta*.

¹⁷ H. Tietze, *Tizian Leben*: 115 et sequentes. Giovanni Marotti (Dubrovčanin): *Fiora Zuzzeri*. Pola, 1934: 49. F. Kesterčanek, »Tizianova zavjetna slika Luja Gučetića.« *Obzor* (28.7.1939).

¹⁸ J. Torbarina, »Đživo Marina Gundulić: 170, 171.

¹⁹ J. Torbarina, »Fragments: 323, 324, 336, 339. Tu se spominje Paula, žena Điva Gundulića i njihova djeca Marin, Nikola, Marija i Tomo, dok se petom i šestom djetetu ne spominje ime jer su mladi umrli (Marin 1538.-1556., Katarina 1541.-1558.).

Đivo je u Italiji upoznao Ambrozija Nikandera, uglednog portugalskog humanista, koji mu je postao najbolji prijatelj i snažno utjecao na njegov duševni razvoj. Nikander se u ranoj mladosti doselio u Rim, a zatim u Anconu, gdje je do kraja života predavao grčki i latinski na gimnaziji. Bio je latinski pjesnik, no mnogo je važniji bio njegov rad u nastavi. Učitelj je i osobni prijatelj svoga mlađeg suvremenika Pietra Vettorija, velikog firentinskog filologa i humanista. Iz Vettorijeve škole u Firenci izašli su mogli vrijedni učenici, a korespondencija između Vettorija i njegovih učenika čuva se u Britanskom muzeju u Londonu. Tamo se nalaze i dva pisma koja je Đivo Gundulić uputio Vettoriju, s kojim se upoznao preko njihova zajedničkog prijatelja Nikandera četrdesetih godina XVI. stoljeća. Dok je radio u ankonskoj školi, Nikander je često slao Vettoriju u Firencu prijepise starih natpisa sa mramornih fragmenata koje su grčki trgovci donosili u Anconu. U tom radu mnogo mu je pomagao i naš Gundulić. Nikander je tako stekao vrlo visoko mišljenje o Gundulićevim sposobnostima i tijekom 1544. g. stao ga nagovarati da pođe Vettoriju u Firencu i tamo upotpuni svoje obrazovanje. Gundulić se u kolovozu 1545. g. doista odlučio i s Nikanderovim preporučenim pismom krenuo na put. U tom pismu Nikander naziva Gundulića “*Joannes Gondola, civis Ragusinus, amicus summus meus, nuper tuus factus, tuarumque virtutum admirator*”, iz čega se može zaključiti da se Gundulić već prije bio upoznao s Vettorijem. I zaista, iz pisma dalje doznajemo da je *superiobus diebus* Vettori Gunduliću poslao ili povjerio svoju *editio princeps* Euripove Elektre da je preda Nikanderu. U pismu Nikander zatim govori o savjetima koje je na odlasku dao Gunduliću: “Kad je odlazio od mene, preporučio sam mu u prvom redu da te često posjećuje i rekao da mu ubuduće mora biti glavna briga da se s tobom druži, iz čega može ne samo lako naučiti skrovite tajne književnosti, već i poprimiti ures najuglađenijeg vladanja. Još sam dodao da mu neće biti izgubljen trud ako poduzme to putovanje samo zato da te vidi i s tobom razgovara. I zato sam mu savjetovao neka kad god mu dopuste trgovački poslovi, k tebi dolazi, s tobom se druži i tebe brižno i pažljivo sluša kako raspravljaš. Ako tako bude radio, uvjerio sam ga da će se k meni vratiti obogaćen znanjem, iskustvom i raznim tajnama znanosti.” Na kraju Nikander preporučuje Gundulića najtoplijim riječima i završava pismo: “Učinit ćeš mi najveću uslugu ako ga ubrojiš među svoje osobne prijatelje.”

Kad je Gundulić 1544. g. stigao u Firencu, Vettori je bio otputovao na odmor u San Casciano i zato je Gundulić za njim poslao Nikanderovo pismo, a popratio ga je i svojim, u kojem kaže: “Bio bih došao posjetiti Vaše Gospodstvo i prije Vašeg odlaska da sam znao da se tako skoro spremate na ladanje. Kad Vas već ne mogu posjetiti, kao što sam želio, neću propustiti ovu priliku koja mi se

pruža, da Vam pošaljem priloženo pismo gospodina Nikandera i napišem ovih nekoliko riječi, nudeći Vam se na službu na svakome mjestu. Ako se dogodi da se Vaše Gospodstvo vrati prije nego što pođem odavde, posjetit ću Vas, jer mislim ovdje ostati još cijeli ovaj mjesec. Međutim ću od Vas očekivati odgovor za gospodina Nikandera, koji ga jako želi.”

Ubrzo poslije toga Vettori se vratio u Firencu, sastao se s Gundulićem, a na Nikanderovo pismo odgovorio je u rujnu iste godine: “Rado sam vidio tvoga prijatelja Điva Gundulića. Uz ostalo što ti dugujem, nije posljednje to što sam tvojim trudom i nastojanjem upoznao tako dobrostiva, mudra, svestrano obrazovana i otmjena čovjeka (*tam benevolum, tam ingeniosum, tam politum undique et elegantem hominem*).” Zatim Vettori kaže da “voli Gundulića kao što ga i sam Nikander voli, jer on to zaslužuje i vrijedan je njegova prijateljstva” i nastavlja: “Uvijek će mi ostati u svježoj uspomeni i ako mu budem mogao pomoći u bilo čemu, svom ću se dušom zauzeti da to učinim, kad god doznam za kakovu njegovu želju, u svako ću je vrijeme rado i odano ispuniti. Da sam ostao duže u gradu (Firenci), mogao bih se češće s njim sastajati. Dok sam, naime, tamo boravio, proveli smo zajedno mnoge sate jer je on često zalazio u moj dom. No, razlog koji me je ovamo doveo bio je uzrokom da nisam mogao više uživati u njegovoj uglađenosti i ugodnoj besjedi. Bio sam, naime vrlo zaposlen i povukao se u samoću da pregledam neke svoje spise.”

Vettori je ovo pismo poslao sa sela u Firencu da ga Gundulić prosljedi Nikanderu u Anconu, a popratio ga je i drugim pismom za Gundulića, koje se, na žalost, nije sačuvalo. Gundulić je ostao u Firenci do sredine listopada 1545. g., čekajući da se Vettori vrati, ali tada se morao odlučiti na povratak u Anconu. Prije odlaska iz Firence pisao je Vettoriju u San Casciano (15. listopada 1545.): “Premda sam već prije mjesec dana namjeravao otputovati u Anconu, do danas sam ostao ovdje svršavajući neke poslove. Od Vašeg Gospodstva primio sam ljubazna pisma, na kojima Vam zahvaljujem. Jako sam Vas želio posjetiti, ali unatoč tome što sam iz dana u dan odlagao svoj odlazak, nisam mogao izvršiti tu ugodnu dužnost. Ipak se nadam da ću Vas uskoro vidjeti, a u međuvremenu ću u sjećanju uživati u Vašem društvu, moleći Vas da mi izvolite zapovjediti mislite li da Vam u bilo čemu mogu poslužiti. To ću od Vas smatrati osobitom uslugom. Sutra putujem u Anconu i preporučujem se Vašem Gospodstvu, koje neka naš Gospod Bog čuva.”

Kad se Gundulić po povratku ponovno pridružio Nikanderu u Anconi, nastavio je dopisivanje s Vettorijem i nekim njegovim učenicima, koji su ga općenito smatrali Nikanderovim *alter ego*. Tako mu je, na primjer, u travnju 1546. g. Giovanni Bulgarini pisao u Vettorijevo ime, tražeći neki grčki spis za

koji je znao da se nalazi kod Nikandera. Odgovarajući o toj stvari Vettoriju, Nikander mu piše u svibnju iste godine: “Đivo Gundulić, naš zajednički prijatelj, koji je tebi osobito sklon, pokazao mi je pismo od G. Bulgarinija, u kojemu po drugi put u tvoje ime traži od mene neki panegirik, koji sam ti već prije poslao, ispisan grčkim pismom... Naš te Gundulić od srca pozdravlja.”

Kad je Vettori 1548. g. počeo predavati u firentinskom Studiju, čini se da ga je Đivo Gundulić neko vrijeme tamo slušao. Na svaki je način bio članom kruga koji se skupljao oko Vettorija, a drugovi su ga nazivali jednim od najobrazovanijih među njima i učenjakom prvog reda. F. Niccolai, Vettorijev biograf, kaže o Gunduliću: “Ako nije bio njegov učenik u Studiju, pouzdano je učio od žive učiteljeve riječi u privatnoj poduci.” Drugi Vettorijev biograf, A. M. Bandini, vrlo laskavo govori o Gunduliću i stavlja ga u red prvih učenika Vettorijeve škole: “Iz njegove su glasovite škole izašli mnogi za koje se čini da su dostigli, ako ne i prestigli učiteljevu slavu. U prvom su redu dostojni naše pohvale Benedetto Varchi, Francesco Serdonatti, Đivo Gundulić Dubrovčanin...” (slijedi preko 70 imena). Važno je napomenuti da se ovdje navode samo istaknuti Vettorijevi učenici, da su imena poredana po vrijednosti, a ne abecednim redom i da je Gundulić već na šestom mjestu. Osim toga, vrijedno je zapaziti i riječ *Ragusinus*, tiskanu kurzivom iza njegova imena, jer uz imena ostalih - osim Poljaka Ivana Salciniusa (*Polonius*) - nema oznake podrijetla. Zanimljivo je da je talijanski povjesničar Francesco Serdonatti, koji se ovdje spominje kao Gundulićev drug u Vettorijevoj školi, kasnije proveo 12 godina (1569.-1581.) kao rektor gimnazije u Dubrovniku i da je njegov nasljednik na tom položaju, Domenico Tatti, također bio Vettorijev učenik i prijatelj. Nije isključeno da je Gundulić, koji je kasnije djelatno sudjelovao u javnom životu svoga grada, utjecao na izbor tih učitelja.

Dok je Gundulić boravio u Anconi, došao je u svibnju 1544. g. u goste svom zemljaku Nikanderu slavni portugalski liječnik Amatus Lusitanus. Tu je marljivo radio na djelu *De Materia medica Enarrationes*, koje je u svibnju 1551. g. dovršio i posvetio dubrovačkom Senatu. Iz posvete doznajemo da je Amatus tražio u Anconi osobne veze, koje bi mu mogle biti od koristi da dobije mjesto liječnika u Dubrovniku. I tako se preko Nikandera upoznao s braćom Gundulić i oni su mu obećali da će se u Dubrovniku za njega zauzeti. I zaista, Amatus je kasnije u Dubrovniku proveo tri godine (1556.-1559.). Đivo Gundulić veoma je cijenio Amatusa, te mu je povjerio liječenje svoje kćeri Katarine. U Amatusovom životnom djelu *Curatios medicinalum*, koje je između 1551.-1628. g. doživjelo 11 izdanja u raznim gradovima Europe, a u kojemu je oduševljen predgovor napisao Nikander, spominje se među bolesnicima *Catharina, filia*

magnifici et generosi Ioannis Gondulani, patritii Ragusini. Tu se u pojedinostima izlaže tijek njezine bolesti kao i način liječenja, koji su prije Amatusa i zajedno s njim primjenjivala druga četiri liječnika, ali bez uspjeha, jer je djevojčica umrla u 17. godini.

Otprilike u isto vrijeme kada i Amatus, stigao je u Anconu portugalski humanist Didak Pir, koji se kasnije (oko 1557.) nastanio u Dubrovniku. Vjerojatno je Đivo Gundulić već u Anconi upoznao Didaka, koji je tamo bio profesor na Gimnaziji, pa je možda i njega preporučio Dubrovčanima.²⁰

Mlađi brat Điva Gundulića, Benedikt, koji je od mladih dana stalno živio u Anconi i zajedno sa svojim starijim bratom Đivom vodio trgovinu na veliko, bio je poznat kao bogat i ugledan poslovni čovjek. On je 1532. g. u dobi od 20 godina, ušao u dubrovačko Veliko vijeće i od tada se njegovo ime često sreće u knjigama dubrovačkog Arhiva, i to gotovo uvijek među dubrovačkim trgovcima u Anconi. Čini se da je Benedikt bio najuglednija osoba u tamošnjoj dubrovačkoj naseobini, jer se dubrovačka vlada za sve poslove i obavještenja samo njemu obraćala. Tome u prilog navest ćemo samo tri primjera.

Kad je početkom 1570. g., za vrijeme sukoba između kršćanske Lige i Osmanlija, zaprijetila Dubrovniku velika opasnost od mletačkih spleta, Senat je odredio da se imaju popraviti gradske zidine i luka. Vlada je odlučila pozvati stručnjaka za utvrde S. Matteuccija iz Ferma i poslužiti se njegovim znanjem i iskustvom u tako teškim vremenima. Benedikt Gundulić, kome je bilo povjereno da u Italiji obavi tu zadaću, mogao je 24. svibnja 1570. g. pisati svojoj vladi da je papa Pio V. naredio Matteucciju, kao svom podaniku, da pođe u Dubrovnik. U tom pismu Gundulić hvali Matteuccija kao sposobna, valjana i čestita čovjeka. Na poleđini pisma zabilježeno je da je pismo stiglo u Dubrovnik 31. svibnja 1570., u isto vrijeme kad i Matteucci, pod čijim je nadzorom zatim podignuta velika i jaka utvrda nazvana "Sv. Marija", posljednja u nizu utvrda kojima su Dubrovčani u nekoliko stoljeća opasali svoj grad.

Spomenut ćemo kako je Benedikt Gundulić 1571. g. pozajmio 100 dukata inženjeru kapetanu Ivanu Zanchi iz Pesara, kad se ovaj u proljeće iste godine uputio u Dubrovnik da preuzme poslove općinskog inženjera, na kojem je

²⁰ O vezama Điva Marina Gundulića s talijanskim znanstvenicima opširno je pisao Josip Torbarina u svojoj studiji »Đživo Marina Gundulić: 171-175. O vezama s liječnikom Amatusom Lusitanusom i humanistom Didakom Pirom na str. 175, gdje se spominje i talijanski povjesničar Francesco Serdonati i Domenico Tatti, obojica rektori dubrovačke gimnazije. Napominjem da sam se pri pisanju ove kronike obilno poslužio podacima iz spomenute studije J. Torbarine, koje u svakom pogledu smatram pouzdanim.

poslu ostao 8-9 mjeseci. Kad je napustio Dubrovnik, vlada mu je darovala 100 dukata da ih vrati Gunduliću.²¹

Vrijedno je spomenuti i raniju zgodu iz 1555. g., kada je krajem rujna novoimenovani dubrovački nadbiskup Lodovico Beccadelli (1501.-1572.) u pratnji dubrovačkog vlastelina Serafina Zamanje, kolima krenuo na put iz Rima u Anconu, gdje je stigao 17. listopada. U Anconi ih je dočekaio Benedikt Gundulić i ugostio u svom domu, naslijeđenoj palači Luja Gučetić. Tu su zbog nevremena čekali sedamnaest dana da bi se tek 2. studenog, po najvećoj oluji, ukrcali u brod i otplovili za Dubrovnik (preko Zadra i Hvara), gdje su stigli 9. prosinca 1555. g. Među odličnicima koji su pred "vratima od Grada" dočekali nadbiskupa i zaželjeli mu dobrodošlicu bio je i Đivo Gundulić, u to vrijeme već nekoliko godina u Dubrovniku. Uskoro nakon dolaska u Dubrovnik, pišući guverneru Ancone, Beccadelli kaže: "Preporučujem Vam naše Dubrovčane (u Anconi je u to vrijeme bila oveća dubrovačka kolonija), osobito gospara Benedikta Gundulića, koji mi je mnogo godina prijatelj, kao što je i gospodar Đivo, njegov brat."

Već smo spomenuli da se Đivo Gundulić, premda humanistički odgajan, za vrijeme boravka u Anconi bavio veletrgovinom i naročito unosnim poslovima osiguranja brodskih tereta. Tim poslom bavio se sve do smrti i u Dubrovniku, pa ga zbog toga dubrovački dokumenti često spominju (već 1539. g.) kao *mercator Ragusinus agens Anconam*. No, Đivo je, iako iz daljine, vodio brigu i o svom gruškome posjedu, pa je 21. listopada 1542. po svom punomoćniku Ivanu M. Gučetiću tužio Linu, udovicu Marina Sarake i njezinog sina Pavla zbog nekih poljoprivrednih radova koje su nezakonito vršili na gruškome posjedu, vlasnosti njegovom i brata mu Benedikta.²²

²¹ J. Torbarina, »Đživo Marina Gundulić: 170, 171. O boravku poljskog kraljevića Vladislava, kad je 1624. g., nakon pobjede nad Turcima kod Hoćima zbog zavjeta putovao u Italiju u Loreto i putem u Anconi svratio u veliku kuću i nekadašnji stan Benedikta Gundulića, vidi i Ivan August Kaznačić, *Alcune pagine su Ragusa*. Ragusa: Gius. Flori, 1881. O boravku nadbiskupa Beccadellija u kući Benedikta Gundulića 1555. g. vidi i: Lukša Beritić, *Utvrdjenja grada Dubrovnika*. Zagreb, 1953: 16.

²² *Div. Not.* sv. 105, f. 282 (28.3.1539.); *Div. Canc.* sv. 128, f. 196; *Div. Canc.* sv. 37, f. 136. O humanističkom duhu, kojim su bili prožeti Đivo Gundulić i njegov prijatelj Ljudevit Beccadelli, govori *Enciklopedija Jugoslavije* (knj. I: 199), gdje piše da su Beccadellijev dvor u Dubrovniku, a osobito ljetnikovac na Šipanu, postali nekom vrstom salona-akademije, gdje je čitao svoje radove i vodio znanstvene literarne rasprave filozof Nikola Gučetić, Ivan Gundulić i drugi. Nešto je o tom pisao i S. Ježić u svojoj povijesti hrvatske književnosti.

G. 1549. u proljeću Đivo Gundulić definitivno je napustio Anconu i s porodicom preselio u Dubrovnik. Prije toga, prodao je zajedno s bratom jednu od svojih kuća u Anconi (*in parochia S. Gigli in via publica*) dubrovačkom vlastelinu Marinu Kabožiću (koji je stalno živio u Anconi), zadržavši, uz ostale ankonske posjede, palaču u kojoj su stanovali (*in parochia eccl. S. Mariae de mercato*) na glavnom trgu.²³ Možda je ova prodaja dobro došla Đivu s obzirom na radove koje je već prije toga započeo u Dubrovniku. Đivo se, naime, kao jedan od baštinika bogatog ujaka Luja Gučetića, ženinim mirazom kao i suradnjom u razgranatoj trgovačkoj poslovnici u Anconi, s vremenom toliko obogatio da se lako mogao odlučiti na gradnju novog ljetnikovca u Gružu sa velikim planovima. Kako za vrijeme gradnje (oko 1538.-1554.) Đivo još nije svo vrijeme živio u Dubrovniku, njegove su interese zastupali njegov otac, zatim rođaci i prijatelji kao Ivan Marinov Gundulić, šurjak Orsat Crijević, neki od članova obitelji Menčetić itd.²⁴ Osim toga, i on sam kao i brat Benedikt bili su u mogućnosti, kad su to prilike zahtijevale, da dođu na kraće vrijeme u Dubrovnik, nadgledaju grušku gradnju, dadu osobne upute i naloge i slično. Poznato je, naime, da su u XVI. stoljeću Dubrovnik s Anconom povezivale izvrsne pomorske veze, tako da je, primjerice, 1556. g. dubrovački nadbiskup Beccadelli mogao pisati ankonskom guverneru Salvatoru Paciniju kako mu se čini da su na neki način obojica u istom gradu, jer takvim smatra Anconu i Dubrovnik zbog žive međusobne trgovine i čestih i stalnih putovanja brodova

²³ *Div. Canc.* sv. 138, od 23.11.1548.

²⁴ *Div. Not.* sv. 154, f. 9; *Div. Canc.* sv. 131, f. 26' a tergo (punomoćnik Orsat Ju. de Cerva), 14.8.1546. g. Tu kaže da Ivan Gundulić Marinov stanuje u Anconi *in parochia ecclesie S. Maria de Mercato*. I Frano Jeronimov Gundulić spominje se kao opunomoćenik Điva M. Gundulića u novčanom sporu protiv Meda Đurđevića zbog duga od 24000 aspra (*Div. Canc.* sv. 138, f. 56). Ivan Marina Gučetić spominje se kao opunomoćenik Điva Gundulića u siječnju 1549. (*Div. Not.*, 1548/49, f. 92). Dne 12. kolovoza 1549. (*Div. Not.* sv. 110, f. 143) opozvao je Đivo M. Gundulić sve punomoći dane Dubrovčanima, a ostavio na snazi samo punomoć danu J. de Gabrielis, građaninu nastanjenom u Anconi. (Kamilo Gabrielli, ankonski plemić, bio je oženjen za Niku, sestru Cvijete Zuzorić. Kako se Đivo M. Gundulić služio u Anconi - za vrijeme kad tamo nije boravio - kao svojim punomoćnikom nekim de Gabrielisom, možda je to bio baš ovaj Cvijetin šurjak). God. 1538. poslao je potkralj Napulja Gonzaga svoga inženjera Antonia Feramolina (koji je izradio model tvrđave Revelin) u Dubrovnik. Odmah poslije toga počela je izgradnja, pa su se, radi osiguranja radne snage, na četiri mjeseca obustavile sve privatne i javne gradnje osim gradnje utvrde zbog opasnosti od Mlečana. Ova naredba tokom izgradnje Revelina ponovila se još nekoliko puta, dok nije Revelin 1551. g. uglavnom dovršen. Kako je Đivo Gundulić u vremenu od 1540.-1554. gradio svoj ljetnikovac, moguće je da je i njegova gradnja nekoliko puta bila prekidana na dulje ili kraće vrijeme.

iz jednoga grada u drugi.²⁵ Kad se koncem travnja 1549. g., nakon dvadesetodvogodišnjeg boravka u Italiju, Đivo s porodicom konačno vratio u svoj rodni grad, pristupio je uređenju svog gruškog imanja. U tu svrhu ishodio je - među ostalim - od Vijeća umoljenih dozvolu da može utužiti nasljednike svojih rođaka Nikole, Benedikta i Andrije Gundulić da mu vrate veliki *orsan* uz more, koji su oni svojevremeno protupravno kupili, odnosno prodali. Đivo je u tome uspio i tako *orsan* kao organsku cjelinu opet pripojio gruškom posjedu.²⁶ Zatim je pristupio melioraciji imanja kupujući potrebno gnojivo, a vjerojatno i zemlju crnicu. Teren se nalazi na padinama Srđa i bio je pun hridina, djelomično zasutih naplavljenom zemljom, pa je trebalo dodavati zemlju crnicu, što se i inače radilo i po drugim imanjima dubrovačkim. Poznato je da su u to vrijeme brodovi, koji su se prazni vraćali iz Apulije u Dubrovnik, prema naredbama vlade svaki put morali dovesti u Dubrovnik puljišku zemlju crnicu za poboljšanje mršavog domaćeg tla. Velike kamene hridi i danas su vidljive u vrtu iza dvorca.²⁷

Da dobije radnu snagu za uređenje i održavanje imanja kao i za obrađivanje i čuvanje zasađenog zemljišta, Đivo je počeo naseljavati kmetove na gruško imanje. Zbog toga je g. 1553. na svoje gruško imanje doveo četiri obitelji kmetova: Petra Jelovicu zvanog Ratković, Ivana Ratkovića, Ivana Rajčevića i Martina Ruskovića, dok je još prije toga Đivov otac naselio kmeta Radoja Radivojevića. Neki od njih bili su zidari, neki pomoćni radnici i poljodjelci, a svi dužni, po zakonu i po ugovorima, raditi kao kmetovi, uz stanovitu naknadu, na imanju Điva Gundulića, dok im je on za to dao na korištenje zemljišta "iznad i ispod konala", na kojima su izgradili kućice za sebe i svoje obitelji uz, za ono vrijeme uobičajene uvjete davanja nadnica, peradi o Uskrsu i drugo. Nekoliko od tih kućica moglo se je još donedavna prepoznati, premda

²⁵ J. Torbarina, »Fragmenti: 324 (pismo br. 13).

²⁶ Oporuka Andrije Mar. Benedikta de Gondola registrirana je u *Test. Not.*, 1534-43, f. 19. Prema tome, tužba Điva M. Gundulića protiv nasljednika Andrije M. Gundulića mogla je biti poslije 1549. g. (*Acta Consilii Rogatorum* (dalje: *Cons. Rog.*), ser. 3, za 24.4.1551, f. 63 (PAD), te *Vend. Canc.* za 8.8.1542. Poslije smrti Nikole M. Gundulića, vlastelin Pavao M. Saraka, na temelju neke ranije ostavinske namjene, stao je prisvajati pravo na gruško imanje Gundulića, pa je došlo do parnice između Pava Sarake i Pere, udovice Nikole M. Gundulića. Ta parnica završila je povoljno za Peru i tako je u prvoj polovici XVI. st. vlasnik gruškog posjeda postao, nakon smrti Pere i Nikole M. Gundulića, njihov sin Marin, oženjen s Dešom Gučetić.

²⁷ O melioracijama gruškog zemljišta vidi *Div. Not.*, za 1548/9, f. 192. Gnoj su mu dobavljali 6. prosinca 1549. Nikola Radovanović 160 vreća, a 18. siječnja 1550. Stjepan Gusarić 90 vreća. Istovremeno, Đivo M. Gundulić meliorirao je i svoja imanja u Omblu i na Šipanu.

deformirane pregradnjama, na Đivovom terenu ispod Gornjeg i Srednjeg konala.²⁸

Što se pak tiče same gradnje Gundulićevog ljetnikovca i perivoja u Gružu, dokumente bi trebalo tražiti među mnogobrojnim i različitim aktima Histo-rijskog arhiva u Dubrovniku za razdoblje od 1527. (do kada je vjerojatno bio sagrađen perivoj i ribnjak), preko 1538. g., kada se spominje kućna kapela,²⁹ do 1556. g., kada se u spisima mletačkog vlastelina Ivana Krstitelja Giustinianija i dubrovačkog nadbiskupa Beccadellija spominje Gundulićev dvorac u Gružu kao već izgrađen i nastanjen objekt.³⁰ U isto vremensko razdoblje stavljaju i smatraju da je podignut Gundulićev ljetnikovac i istraživači dubrovačke građevinske prošlosti: Cvito Fisković, direktor Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture za Dalmaciju,³¹ Ivan Zdravković, arhitekt i pisac monografije *Dubrovački dvorci*,³² te Nevenka Bezić, konzervator Konzervatorskog zavoda u Splitu.³³

²⁸ *Div. Not.*, za 1550., f.218. Iz tog spisa vidi se da je 22. veljače 1550. Ivan M. Gundulić predao na vječna vremena Rusku Matutinoviću i njegovim sinovima osam solida zemlje nad vodovodom, uz uvjet da mu plaćaju 20 perpera godišnje, 1 kokoš i da mu rade kad to Gundulić zatraži. Ivan M. Gundulić uzeo je za svoje gruško imanje kmeta Ivana Rajčevića, gruškog zidara. Ugovori s Rajčevićem, Ratkovićem, Radikovićem i Ruskovićem zabilježeni su u *Div. Not.* sv. 112, f. 222; sv. 113, f. 16, 38, 39, 40 i *Div. Canc.* sv. 159, f. 124.

²⁹ Gradnja kućne kapelice vremenski je sporna. Prema usmenom saopćenju, Cvito Fisković bio je mišljenja da je kapela podignuta prije 1538. g., jer da se ona tada spominje kao izgrađena (instar et ad similitudinem capellae Ser Joanni de Gondola in Gravosa). Ja bih je radije vremenski povezoao s gradnjom samog ljetnikovca.

³⁰ C. Fisković, *Kultura dubrovačkog ladanja*: 28. J. Torbarina: »Fragmenti.

³¹ C. Fisković, *Naši graditelji i kipari*: 71 i 165. Tu se spominje da je Gundulićev dvorac građen kasnije, u XVI. st., postavljajući ga vremenski iza "starijih" ljetnikovaca XVI. st. poput Bunić-Gradićeva, Majstorovićeva, Sorkočevićeva, Pucić-Kosorova u Lapadu, očito zato jer su potonji građeni u gotičkom stilu (no u stražnjem dijelu renesansnom. Op. a.). U *Enciklopediji Leksikografskog zavoda* (sv. 2, Zagreb, 1967: 156) piše da se među dubrovačkim građevnim spomenicima ističu ljetnikovci Sorkočevića u Lapadu i Rijeci dubrovačkoj nadalje ljetnikovac Gundulića u Gružu, Kabožićev i Stajev u Batahovini i dr. sagrađeni u gotičko-renesansnom stilu.

³² Ivan Zdravković, *Dubrovački dvorci. Analiza arhitekture i karakteristike stila*. Beograd, 1951: 45-48.

³³ Milan Prelog, »Hrvati/Umjetnost.«, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 4. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1960: 110. Ana Deanović, »Dvorac.«, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, sv. 2. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1962: 145, piše kako se od druge polovice XVI. st. pomalo ustaljuje dubrovačka varijanta dvorca, koja ostaje jedinstvenim primjerom svoje vrste u svjetskom razvoju građevina toga tipa: iznad arsenala podignuta je *loggia*, u dubinu terase, povodeći se s ravninom pročelja (sc. dvorca), smještena je obiteljska kapelica (vidi Gundulićev i Gradićev dvorac u Gružu, a sigurno po starini i Bunićev).

Mlečanin Giovanni Battista Giustiniani, učen i dobro obaviješten poznavalac Dalmacije i Dubrovnika, koji je zajedno s Mlečaninom Diedom bio poslan od svoje vlade da obiđe Dalmaciju te 1553. g. došao i u Dubrovnik, zabilježio je kako je jedne večeri prenoćio u Gružu, u sjajnoj palači jednog dubrovačkog plemića. Palača je bila - piše on - smještena na morskoj obali, naslonjena na hrbat jednog brijega i ukrašena veoma ugodnim perivojem punim mirte, jasmína, lovora i različitih drugih stabala. Tu su se nalazile i dvije česme pitke vode, izdjelane na ukras perivoju i korist palači, a tik do njih bio je ribnjak u koji ulazi more ispod zidova, koji su ga okruživali u četvrtastom obliku.

U komentaru tog Giustinianijevog opširnog izvještaja, dr. Fisković kaže kako ne može tvrditi da se taj izvještaj odnosi na današnji Historijski institut u Lapadu, no bez obzira je li to bio ljetnikovac Petra Sorkočevića u Lapadu ili kojeg drugog vlastelina, izvještaj je u svakom slučaju pouzdan.

Meni se čini da se sjajna palača i perivoj koje spominje Giustiniani vjerojatno odnosi na Gundulićev ljetnikovac u Gružu, jer umnogome odgovara Giustinianijevu izvještaju. Položaj mu je u Gružu na morskoj obali, oslanja se na hrbat brda Srđ do "trećeg konala" i preko njega, jedini je na gruškoj obali imao ribnjak okružen četvrtastim zidom. Imao je i dvije renesansne česme, jednu pred kućom, na kućnom zidu gdje se i sada vidi uzidana lavlja glava, preljev iz velike gustjerne, a drugu na sjevernom zidu velike terase, koja i danas postoji. Pred raskošno sagrađenom palačom bili su podignuti arhitektonski skladni kameni trijemovi. U perivoju je moglo biti i fontana, jer je poznato da se voda iz gradskog vodovoda s "trećeg konala" slijevala potocima na gruška imanja koja su ležala na sjeveroistočnoj strani gruškog zaljeva, tako da je ova strana Gruža mogla uvijek biti opskrbljena pitkom vodom, koja je inače manjkala lapadskim ljetnikovcima, a koji su se opskrbljivali vodom samo iz gustijerna s kišnicom. Vlada je u više navrata zabranjivala Gružanima da puštaju da im voda iz vodovoda poput potočića teče na njihova zemljišta, no te su zabrane obično bile neefikasne, jer je to omogućavala obilata voda iz Šumeta, a bez štete za snabdijevanje grada vodom.³⁴

Dana 5. travnja 1556. g. pisao je dubrovački nadbiskup L. Beccadelli u pismu upućenom Đivu Gunduliću u Rim - gdje se u to vrijeme Đivo nalazio u važnoj diplomatskoj misiji - "da je po lijepom vremenu stigao do imanja njegovog Gospodstva koje mu se mnogo svidjelo." Nakoliko dana poslije toga, Đivo je pismom iz Rima pozvao Beccadellija da zbog oporavka nakon preboljene

³⁴ C. Fisković, *Kultura dubrovačkog ladanja*: 28.

bolesti dođe na njegovo imanje i ljetnikovac u Gružu. Beccadelli mu je 6. svibnja odgovorio u Rim da se do toga dana još nije preselio u gruški ljetnikovac, ali već 8. srpnja iste godine piše svom znanцу književniku Karlu Guatteruzziju u Anconu: "budući da u Dubrovniku vrućina postaje nesnosna, ja ću se sutra (tj. 9. srpnja 1556.) s Božjom pomoći preseliti u Gundulićev ljetnikovac u Gružu da uživam onaj dobar zrak i prekrasan pogled."³⁵ Kako se tih dana Gundulić već vratio u Dubrovnik, to je nadbiskup tada sigurno više ugodnih srpanjskih dana punih svježine proveo u Gružu u društvu s Đivom i njegovom obitelji. Osim toga, Beccadelijev ljetnikovac na Šipanu još nije bio dogotovljen, pa je nadbiskup - zbog osjetljivog zdravlja - želio ljetne vrućine provesti izvan gradskih zidina, te mu je boravak u Gružu umnogome odgovarao.

Kada je Đivo odlučio unutar perivoja sagraditi reprezentativni renesansni dvorac, imao je već zamišljen plan o kojemu je godinama razmišljao, a koji je mogao ostvariti jer je raspolagao znatnim materijalnim sredstvima. Ta želja zaokupljala je Điva još iz vremena kad je kao dvadesetogodišnji mladić pomagao ocu pri postavljanju perivoja. Kad je odlučio početi s gradnjom, energično se prihvatio posla i pozvao na suradnju vrsnog arhitekta, iskusne graditelje-zidare, najbolje umjetnike klesare, drvodjelce i kovače i pristupio izgradnji.

Plan Gundulićevog ljetnikovca vjerojatno je izradio vrsni ankonški arhitekt Jerolim Felix Catani, koji je 1547. g. gradio palaču Đivovom rođaku Franu Jerolimu Gunduliću u ulici Sv. Barbare (današnjoj Božidarevićevoj),³⁶ a prije

³⁵ J. Torbarina: »Fragmenti: 323 (pismo br. 12), 325 (br. 20).

³⁶ I. Zdravković, D. Živanović i D. Vuković, »Tri stare dubrovačke palate.« *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 1 (1952): 190. Graditelja Catanija više puta spominju istraživači dubrovačke i talijanske povijesti kulture. Tako se Frano (Jerolim, Felix) Catani Ankonitanac (po nekima iz Novare) spominje u rujnu 1545. g., kad je zajedno sa majstorom Dujmom Rudečićem Splitsaninom radio, a vjerojatno i slijedeće godine na velikoj palači dubrovačkog povjesničara i diplomata Frana Gundulića, koja se, zidana u stilu zrele renesanse, sa svojim portalom i nekim detaljima ponešto odvaja od dubrovačkih renesansnih kuća. Prije toga bio je Catani 1536. g. u Zadru i tu sa franjevcima sklopio ugovor o gradnji klaustura poput onoga u Dubrovniku, kojega je u jednoj četvrtini i izveo. Osim toga, Catani je 1540.-1570. g. radio za Vespazijana Gonzagu utvrde u Sabbioneti. Tu je izradio i nacrt za dvije velike gradnje, Porta Imperiale i Porta Vittorio. Dubrovački arhivski dokumenti spominju ga kao "Jakinca" (Ankonitanca) i nazivaju imenom Jerolim, a pored tog imena još i Felix, dok *Lexikon Thieme* (F. Becker, Leipzig 1912), drži da je iz Novare. (Vidi o tom: *Div. Not.* sv. 108, f. 220, te Cvito Fisković, »Zadarska renesansna crkva Sv. Marije.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 10 (1956): 119-122).

toga palaču Đivovom ocu, Marinu Nikolinom Gunduliću.³⁷ Obje su do danas sačuvane, a sagrađene su u stilu zrele renesanse. U to vrijeme bila je u Dubrovniku snažna građevna djelatnost, pa je vjerojatno Đivo nagovorio J. F. Catanija da dođe u Dubrovnik, jer je već otprije poznavao tog vrsnog arhitekta i graditelja, poznavao je njegove radove još iz vremena kada su obojica živjela u Anconi. Posredovanjem Đivovim došli su iz Ancone već spomenuti Amatus Lusitanus, Didak Pir, Beccadelli, profesor Serdobati i drugi.³⁸

Poznavajući obrazovanje Điva Gundulića koje je stekao u Italiji, kao i njegov život, rad, težnje i napore za vrijeme njegova života u Dubrovniku od 1549. g. do smrti, postaje nam shvatljivo što je sve radio u Dubrovniku u javnom i privatnom životu za svoga nadasve agilnog i dugotrajnog života, napose koliko je ukusa, znanja, truda i novca uložio u podizanje svoga gruškog imanja za koje se je osobito zalagao. Zato možemo razumjeti da je Đivo - koji se odgojio i godinama živio usred visoko razvijene talijanske kulture i civilizacije, napose u graditeljstvu - želio izgraditi svoj ljetnikovac u Gružu u suvremenom stilu.

U prvoj polovici XVI. st. u Italiji se počeo javljati rani barok (to je vrijeme u kojemu je Đivo živio u Italiji), pa se Đivo lako odlučio da u svom ljetnikovcu u Gružu dade isklesati prozore s odsječenim timpanonima, što je karakteristika kasne renesanse, a koji su se već stajali nad prozore talijanskih palača i kuća. Đivo je prvi uveo u Dubrovnik odsječene timpanone na svom ljetnikovcu u Gružu, dok su ih poslije njega, pri kraju XVI. st., na svojim ljetnikovcima postavili: Klement Gučetić (danas Zbutega-Lazarević) u Mokošici, Antun Gučetić (danas Mirinovo) u Rijeci dubrovačkoj, vlastelin Bobaljević u Gružu (kraj današnje pošte), Ljetnikovac Sorgo (?) kraj današnje Atlantske plovidbe na Batali. Nešto prije velikog potresa 1667. g. postavio je nad vratima kućne kapele kod svog dvorca (ranije Skočibuha) u Tri crkve, nadvratnik s odsječenim timpanonima Ivan Gundulić, Đivov unuk, a poslije potresa dubrovački je Senat stavio odsječene timpanone nad prozorima srušenog prvog kata Kneževa dvora (sučelice katedrali), a također vlastelin Bosdari (Škaprlenda) na svom dvorcu u Rijeci dubrovačkoj, itd.³⁹ Tako je i u Dubrovniku nestajala renesansa, utirući

³⁷ Palaču u "ulici od crevljara" spominje i ugovor od 15. siječnja 1559. g. sklopljen između Ivana i Benedikta Gundulića te Rizničara u vezi nekih formalno pravnih stvari. *Div. Canc.* sv. 195, f. 139.

³⁸ J. Torbarina: »Fragmenti: 322 (pismo 5 i 6), 326 (pismo 28, 31), 330 (pismo 55) itd., gdje se spominju mnoga imena talijanskih intelektualaca, svećenika, kancelara, profesora koji su sredinom XVI. st. po službi bili u Dubrovniku.

³⁹ Premda se odsječeni timpanoni javljaju u Dubrovniku u XVII. st., mogu se naći i ranije na renesansnim zgradama (vidi: Grimm, *Michelangelo*: slike br. 84, 85, 88, 89, 117, 120)-kao na

put baroku koji je nadolazio.

Prema dokumentima, kod izgradnje gruškog dvorca mogli su sudjelovati dubrovački graditelji Ivan i Miho Doriš, koji su sredinom XVI. st. gradili monumentalnu palaču Toma Skočibuha (danas Bizzaro) u Pustijerni, jer se u nekim aktima uz Điva Gundulića vezuje i ime Mihoča Doriš, Ivana Doriš te njegova sina Josipa.⁴⁰ Od umjetnika klesara, koji su radili na ornamentalnim dijelovima dvorca, a prema sačuvanim računima, vjerojatno je bio zaposlen Ivan Andrijić, koji je s ocem Josipom sudjelovao kod ukrašavanja crkve Sv. Spasa, Skočibuhine palače u Gradu itd. te kod gradnje Gundulićeve kapele u Gružu.⁴¹

Od Andrijića vjerojatno potječe i veliko, bogato ukrašeno renesansno pilo u prizemnoj dvoranici, iznad kojega je isklesan Gundulićev grb. Također je vjerojatno iz iste radionice potekao kameni luk na stubištu koji ide iz prizemlja u prvi kat, te devet monumentalnih, renesansnih deseterostruko profiliranih portala koji vode u prostorije prizemlja, međukata te u sobe na katu. Ovi portali sigurno spadaju u najljepše među profanim građevinama u Dubrovniku.⁴²

grobnici Julijana i Lorenza Medici izgrađenoj 1521.-34., nad vratima koja vode u Biblioteku Laurenzanu (1524.-1534.), te nad vratima Rektorske palače u Rimu, dalje vrata iz XVI. st. u *Salla dell' Anticollegio* u Duždevoj palači u Mlecima (vidi: *Lex Brockhaus*, knj. 15: 416). Što se tiče odsječenog timpanona na oltaru naše kućne kapelice građene u XVI. st., Lukša Beritić misli da je prvotni oltar bio drveni, dok je kasnije od Pucića u XVII. st. postavljen današnji kameni oltar sa odsječenim timpanonom da bi bio u skladu s pročeljem dvorca. U prilog tome govori Gundulićev grb na stolu oltara, a dva Pucićeve grba na podnožju bočnih stupova oltara. Odsječeni timpanoni bili su jedan od razloga da su neki povjesničari bili mišljenja da je Gundulićev dvorac građen u XVII. a ne u XVI. stoljeću.

⁴⁰ Ivan M. Gundulić spominje se 1553. g. kao tutor Josipu, sinu pok. Ivana Doriša i majke mu Ivane, kad se Ivana, nakon smrti svoga muža ponovno udala za Mihajla, dragomana, i kad je došlo do spora među Josipom i njegovom braćom te majkom Ivanom i u tom je sporu Malo vijeće imenovalo Gundulića tutorom djeci. *Div. Canc.* sv. 137, f. 214, odnosno ugovor od 23. ožujka 1553.

⁴¹ *Div. Canc.* sv. 140, za 15. siječnja 1555. bilježi da se kod Điva nalazi 12 zlatnih dukata koje treba isplatiti Ivanu, sinu Josipa Andrijića (očito ostatak zasluge za obavljene klesarske poslove). Josip je klesao 1551.-52. g. razne ukrase Tomu Skočibuhi na palači u Pustijerni (kasnije Bizzaro), pa kad se 1552. g. Josip odselio iz Dubrovnika, radove je dovršio njegov sin Ivan (Frano, Kesterčanek, »Nekoliko podataka o renesansnoj palači Skočibuha-Bizzarro u Dubrovniku.« *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 4/5 (1956): 235-244).

⁴² Na portalu sobe kroz koju se prolazi na veliku terasu otkinut je jedan dio da se može otvoriti *škura* prozora. To primitivno rješenje postavlja pitanje kako je to bilo riješeno prilikom gradnje? Vjerojatno su *škure* i tada postojale, ali možda u dva dijela? Na drugim prozorima nema tog problema zbog većeg prostora između portala i zida.

Kamin, remek djelo renesansne umjetnosti, koji je nekada vjerojatno stajao u salonu prvoga kata, sa uklesanim grbom obitelji Crijević (Cerva), valjda je također djelo Andrijića. Kamin je vjerojatno prilikom demontiranja teško oštećen. Djelomično je sačuvan i nalazi se u našem lapidariju. Vjerojatno je izrađen po narudžbi Đivove sestre Marije i njezina supruga Orsata Crijevića, te predan Đivu kao dar prigodom gradnje gruškog ljetnikovca. U crkvi Sv. Spasa stupovi na ulaznim vratima slični su onima na kaminu u Gružu: lijevo i desno na podnožjima stupova isklesane su dvije glave, muškarca i žene - u crkvi Sv. Spasa dva anđela - postavljene u slične kamene okvire s jednakim profilacijama i šahovskim kockama.

Profilirano krunište na gustijerni s Gundulićevim grbom uz zid kapelice u Gružu umnogome podsjeća po smještaju i obliku na krunu bunara crkve Sv. Spasa u Gradu, koju je - prema sačuvanom ugovoru - izradio Josip Andrijić.⁴³ I kupola na gruškoj kapelici odgovara kupoli kakvu je, prema ugovoru, trebao izraditi na Sv. Spasu Josip Andrijić.

Umjetničke ruke Andrijića, tih priznatih majstora klesara u prvoj polovici XVI. st., ili njihovih suradnika, isklesale su i dva bogato profilirana portala na ulaznim vratima u prizemlju, a također i dva gotičko-renesansna prozora na kućnoj kapelici s precizno isklesanim renesansnim motivima, te krasnu škropionicu pred vratima kapelice (škropionica je oštećena u drugom svjetskom ratu).⁴⁴

Andrijići i njihovi pomoćnici, ili drugi vrsni klesari kojih nikad nije manjkalo u Gradu i u Korčuli, sigurno su isklesali i portal glavnih uličnih vrata. Sličan monumentalni portal nekoć je bio i na ulazu u perivoj ljetnikovca Altesti na Boninovu (danas katoličko groblje), te u palači Sorkočević (danas biskupska palača), na ulazu u dvorište isusovačkog samostana, u vrt jedne vlasteoske vile iz tvrđave Revelin, u vrt Zamanjinog ljetnikovca u Rijeci dubrovačkoj, u perivoju Skočibuha u Tri crkve itd. Iako su neki od tih portala (kao onaj u Isusovaca) postavljeni istom u XVII. st., Dubrovčani su ih rado imitirali i po izmaku renesanse.⁴⁵ Još ću spomenuti dvije ukusno i bogato ukrašene

⁴³ C. Fisković, *Naši graditelji i kipari*: 155, 161, 163, 164, slike br. 26, 27.

⁴⁴ Škropionica pred kapelicom, ponešto slična onoj u Gružu, postoji još i danas pred nekadašnjom crkvicom koja je pripadala ženskom samostanu Sv. Marije.

⁴⁵ Za renesansni portal na ulazu s ceste kaže Cvito Fisković da je vjerojatno naknadno uzidan, možda krajem XVI. st., u starije zidove (C. Fisković, *Naši graditelji i kipari*: 73). Ipak, može se smatrati da je taj ulaz od početka uvijek mogao služiti došljacima prigodom dolaska u dvorac barkom jer se nalazio ispred morskog žala (cesta pred ulazom napravljena je polovicom

renesansne školjke od kojih je jedna i danas ugrađena u sjeverni zid velike terase i u koju je dolazila voda iz gustijerne. Druga se vjerojatno nalazila u kuhinji, odakle je u XIX. st. maknuta, a na njezino mjesto ugrađena je znatno veća školjka, koja je nekoć pripadala pilu u salonu.⁴⁶ Iz kuhinje skinuta manja školjka uništena je 1940. g.

Navest ću još neke dekorativne radove u dvorcu i oko njega: umjetnički isklesanu glavu muškarca u naravnoj veličini koja je nakoć služila kao kotač s velike terase, anđelčić uzidan u ugaoni stup ispod velike terase, niša za crkveno posuđe i ljupka mala škropionica u kapelici, balustrada pored stepenica što vode na kat, kamena napa u kuhinji s dva bočna renesansna stupa, ukrašena akantovim lišćem, kameni svod uzidan iznad stražnjih ulaznih vrata *orsana*, veliki Gundulićev grb iznad ulaznih vrata *orsana*, kamin u prizemnoj sobi desno uokviren s dva kanelirana stupa, ukrašen glavicama i profiliranom gredom s Gundulićevim grbom u sredini. Svi ovi ornamentalni radovi, od kojih su neki trajne i znatne umjetničke vrijednosti, izrađivale su vješte ruke domaćih majstora, a umjetnički klesarski obrt dosegao je u XVI. st. svoj najveći domet.

Imena vrsnih drvodjelaca rezbara, koji su rezbarili i ukrašavali grede na stropu salona, kao i grede na rubovima paviljona, ukrašene rezbarenim užetom, danas još ne znamo, premda su i oni sigurno bili zabilježeni u dubrovačkim ahivskim knjigama. Tek slučajno su se sačuvali drveni fragmenti tih vješto izrađenih rezbarija, od kojih se neki još nalaze na paviljonu, a poslužili su kao uzor za izradu kamenih užadi koja su postavljena na stropu salona Historijskog instituta na Lapadu kada je 1950. g. restauriran.⁴⁷ Svakako je za žaljenje što

XVIII. st., kako je to zabilježila jezuitska kronika). Inače se u dvorac, odnosno perivoj moglo ulaziti kroz troja pokrajna vrata: južna, koja još i danas postoje u Matoševoj ulici, nad kojima se vidi otučeni grb Gundulića, sjeverna vrata, demontirana, kod današnje tržnice i sjeveroistočna kod kuće Hariett, koja više ne postoje.

⁴⁶ Kako dvije školjke uzidane jedna iznad druge nemaju svog opravdanja, vjerojatno je gornja naknadno uzidana i tako je došlo do toga da su na vanjskom sjevernom zidu velike terase donedavno postojale dvije školjke, od kojih je gornja upropaštena 1940. g., kad su se gradili magazini, i tom je prilikom spašen samo jedan veći komad ukrašen klesanim lovorovim listovima obavijenim vrpcom. Danas se čuva u našem lapidariju kao potporni stup demontiranom kaminu.

⁴⁷ C. Fisković, *Kultura dubrovačkog ladanja*: 64. Ovdje valja spomenuti sobne portale (devet na broju) u prizemlju i na I. katu, jer su oni od naročite umjetničke vrijednosti. Portali u prizemlju su bogatiji i u gornjem dijelu imaju polujajaste motive, oni na gornjem katu toga nemaju. Prozori na pročelju imaju konzole ukrašene akantovim listom, što se ne vidi na drugim sličnim prozorima u Gradu. Jednostavne kamene konzole na zidovima prostorije ispod male terase vjerojatno su služile za postavljanje drvene armature o koju su se vješali razni ukrasni predmeti, npr. tanjuri,

mnogi originalni ugovori o graditeljima Gundulićevog ljetnikovca u Gružu, kao ugovor s arhitektom, zidarima, klesarima, kovačima, drvodjelicima i sl. do danas još nisu pronađeni, premda su nekoć morali biti u Povijesnom arhivu u Dubrovniku. Možda su izgubljeni ili na neki drugi nepoznati način otuđeni ili nestali iz arhiva. Tečajem stoljeća nestalo je iz Dubrovačkog arhiva mnogo raznih vrijednih dokumenata, bilo krađama bilo službenim uništavanjem akata zbog bojazni od političkih problema pri promjenama susjednih režima, ili pak uredskim ili učenjačkim malverzacijama. Spomenuti ću za primjer da o monumentalnoj Skočibuhinoj palači u Tri crkve na Boninovu, građenoj golemim troškom u trećoj četvrtini XVI. st., ili o palači Sorkočević u Lapadu, građenoj ranije u istom stoljeću, danas u Dubrovačkom arhivu ne postoje dokumenti, već samo nekoliko akata drugorazredne važnosti, iako su morali biti registrirani i pohranjeni u dubrovačkoj kancelariji i u notarijatu. Nadalje, čudno je da je nestala gotovo sva prepiska Điva Gundulića kao i njegov obiteljski arhiv, koji bi sigurno mogao mnogo reći o gradnji gruškog ljetnikovca, posebno kad se zna za teška i dugotrajna obiteljska trvenja i parnice poslije Đivove smrti. Nažalost, do naših dana sačuvalo se vrlo malo isprava iz privatnih arhiva dubrovačke vlastele.⁴⁸

Ljetnikovac Ivana (Điva) Marina Gundulića u Gružu, s *pavijunom* (paviljonom), *taracama* (terasama), kapelicom, *orsanom* (arsenalom) i trijemovima lijevo i desno, građen je u XVI. st. ne samo za ljetovanje i razonodu, već i u ekonomsko-poljoprivredne svrhe. Ograđen visokim kamenim zidom, usred perivoja, vinograda i maslinika, imao je dvostruku namjenu. Po gospodarskim zgradama, *orsanu*, spremištu za ulje i vino, velikoj krušnoj peći, ribnjaku, bio je tipičan primjer izgradnje vrtova oko starih dubrovačkih renesansnih ljetnikovaca. Svojom izvornom arhitekturom dvorca, a posebno perivoja sa šetnicama i kolonadama već je u XVI. st. pa sve do danas privlačio stručnjake, poznavaoce i ljubitelje kulturne baštine hrvatskoga naroda.⁴⁹

štitovi i sl. Na sjevernom zidu ispod velike terase ugrađen je "kotač" koji predstavlja vrlo izražajnu mušku glavu s otvorenim ustima. Vjerojatno je postavljen kao ukras, jer na toj visini ne može služiti kao preljev vode iz velike guttjerne.

⁴⁸ Za istraživanje vlasteoskih obiteljskih kronika, kao i povijesti izgradnje njihovih palača i ljetnikovaca, zbog pomanjkanja arhivskih dokumenata često smo upućeni na još preostale kamenove ili metalne fragmente, koji se još nalaze kod pojedinih vlasnika ili na njihovim zgradama i posjedima.

⁴⁹ Brojni posjetioци Gundulićevog ljetnikovca, znanstvenici, umjetnici ili osobe iz javnog života, upisali su se u knjigu utisaka koja se vodi otkad je dvorac prešao u korištenje i vlasnost obitelji Kesterčanek.

Kada je 1557. g. hvarski vlastelin i hrvatski književnik Petar Hektorović bio u Dubrovniku "želeći da lično upozna Dubrovčane u njihovom slavnom gradu", i tu bio gost mjernika, astronoma i pjesnika Nikole Nalješkovića "na radost svim prijateljima muza", sva je prilika da je posjetio i Điva Gundulića na njegovom gruškome imanju, jer Đivo po naobrazbi nije zaostajao ni za jednim od dubrovačkih intelektualaca svoga vremena, a svojim gruškim imanjem zaista je mogao privući pažnju graditelja hvarskog Tvrđalja i njegovog uzorno uređenog perivoja.⁵⁰

Značajno je da je povjesničar Slavko Ježić (+1959.) *Razgovor o ljepoti*, vođen između dviju Dubrovkinja, Marije Gundulić (Đivove kćeri) i Cvijete Zuzorić, smjestio u gruški perivoj Gundulića. Kako je tu riječ o divnom perivoju, kakav je doista i bio u Gružu, i kako se u perivoju spominje bistar potok i uz njega vrba kraj koje su ove dvije mlade Dubrovkinje i vršnjakinje provodile u razgovoru mnogo ugodnih sati, a takav potok je na tom imanju doista mogao postojati jer je poznato da su vlastela na svoja imanja u Gružu puštala vodu iz vodovoda s Gornjeg konala za zalijevanje vrtova a i za osvježivanje, Ježićevo mišljenje čini se mogućim i prihvatljivim. Nasuprot tome, Cvito Fisković drži da bi taj *Razgovor o ljepoti* mogao biti vođen u Trstenom, u perivoju Marijinog muža Nikole V. Gučetića.⁵¹ Naši književnici i povjesničari umjetnosti možda su s pravom povezivali *Razgovore* dviju Dubrovkinja čas s imanjem Điva Gundulića u Gružu, a čas imanjem njegova zeta Nikole Vita Gučetića u Trstenom, jer su ta dva imanja bila usko povezana rodbinskim vezama, a imali su vjerojatno najljepše perivoje na cijelom području Republike. Uostalom, u *Razgovoru* se nigdje ne spominje da bi Marija Gundulić već bila udana za Nikolu Gučetića ni Cvijeta Zuzorić za Pescionija, pa se obje nazivaju samo njihovim porodičnim imenima, što vjerojatno ne bi bio slučaj da su obje već

⁵⁰ J. Torbarina, »Đživo Marina Gundulić: 181. Da je Petar Hektorović sasvim vjerojatno pohodio Ivana Marina Gundulića može se zaključiti iz pisma koje je Hektorović pisao Dubrovčaninu Nikši Pelegrinoviću, u kojemu kaže "da je došao u pohod Dubrovniku da vidi uz stare prijatelje i nove, navlastito nike nigdar prvo ne vidine." Nadalje, u nastavku još kaže: "Vazdi u državi i kotaru njegovu (sc. dubrovačkom) gdi god smo došli (a prošli smo ga i vidili dosti) vazda smo bili po čudnovati način vidini, ljubljani i obilni obdarivani tako da smo im ostali svima veće nego gvozdenim verigami vikovnjim načinom obvezani". Ivan Bošković, »Postoji li "Dubrovačka književnost?"« *Kritika* 8 (Zagreb): 579.

⁵¹ C. Fisković, *Kultura dubrovačkog ladanja*: 34. G. Marotti, *Fiora Zuzzeri*: 57. Neki smatraju da su se na imanju Zuzorića u Brsečinama vodili razgovori *O ljepoti* između Mare Gundulić i Cvijete Zuzorić. Zdenka Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika*. Zagreb: JAZU, 1970: 75-78, drži da se dijalog *O ljepoti* držao u Gučetićevom perivoju u Trstenom ili u parku ljetnikovca oca njegove žene Mare u Gružu.

bile udane. Konačno, na gruškoj obali ispod padina Srđa, bilo je u ta vremena dosta potoka koji su se slijevali s brda. Spomenut ću vodu pred samostanom dominikanaca u Gružu, kod "remize" u Gružu, Zlatni potok na Pločama i sl., a ta su vrela vremenom nestala ili krenula drugim, nepoznatim putem. Zato je mogao postojati i bistri potok koji je tekao kroz Gundulićevo imanje a da nije imao veze s vodom iz vodovoda s Gornjeg konala.⁵²

Još i danas Gundulićev ljetnikovac u Gružu sa svojim, dijelom devastiranim perivojem privlači poznavaoce umjetnosti i posjetioce.

Mnogi podaci svjedoče o sjajnom političkom djelovanju Điva Gundulića. Netom se u proljeće 1549. g. iz Italije vratio kući u Dubrovnik, još iste godine postaje članom Senata, godine 1550. ulazi u Malo vijeće, a već 1551. g. izabran je za kneza Republike za mjesec studeni.⁵³ Sljedeće, 1552. g. ne sudjeluje ni u jednoj javnoj službi, vjerojatno radi uređenja svojih osobnih poslova kao i poslova supruge Paule (rođene Sorkočević). Vodi brigu oko sređivanja ženina nasljedstva i obračuna s njezinom braćom nakon smrti starog Toma Sorkočevića. Pristupa likvidaciji spornih novčanih potraživanja koja je Paula imala prema nekim članovima obitelji Đurđevića i Bunića, zatim naseljavanju kmetova na ženinu zemljištu u Lapadu i sl.⁵⁴

God. 1553. ponovno je izabran za člana Maloga vijeća, a sljedeće godine u svibnju ponovno imenovan knezom Republike. G. 1556. član je Malog vijeća, a od ožujka do srpnja boravi u Rimu i Napulju kao poslanik Republike. Po povratku u Dubrovnik opet je izabran za kneza za mjesec studeni iste godine. God. 1557. postaje vrhovnim zaštitnikom ustava i zakona s nadzornom vlašću nad samim knezom i Senatom (*Providitore della Terra*). God. 1559. član je Malog vijeća, 1560. g. vrhovni zaštitnik Ustava, a u svibnju knez. God. 1561.

⁵² Iako se u knjizi *Razgovori* Mara Gundulić i Cvijeta Zuzorić nazivaju samo svojim roditeljskim imenima, to ipak ne mora značiti da su te razgovore (ako su uistinu ikada vođeni ili su samo napisani u obliku dijaloga, kako su se u doba renesanse običavala pisati filozofska djela) vodile Gundulica i Cvijeta još kao mlade djevojke, jer one su se obje vrlo rano udale, a *Razgovori* su štampani dosta godina po njihovoj udaji. Vjerojatno su njihova filozofska razmatranja, a isto tako i upotrebljavana patronimična imena *licentia poetica*, a ne stvarnost.

⁵³ J. Torbarina, »Đživo Marina Gundulić: 168.

⁵⁴ J. Torbarina, »Đživo Marina Gundulić: 168. *Div. Canc.* sv. 134, f. 47', govori 26. ožujka 1550. o sekvestraciji na zahtjev Paule žene Điva M. Gundulića protiv Bernarda Bart. Bone zbog dužnih 5 dukata. *Div. Not.* sv. 112, f. 215 govori o nagodbi koja je sklopljena između nasljednika pok. Toma Sorgo i Paule Sorgo udate za Ivana M. Gundulića radi nasljedstva. Tu se radi o sporu između braće Sorgo, čija je sestra bila Paula, a postupak za stranu Paule vodio je njezin suprug Đživo M. Gundulić.

postaje sudac za građanske parnice (*Console delle cause civili*). I dalje godinama obnaša visoke funkcije u vladi Republike sve do 1586., kada već pobolijeva, jer je 22. svibnja 1585. sastavio oporuku. Umro je krajem lipnja ili početkom srpnja 1586. g. Oporuka mu je zavedena u državne knjige 9. srpnja 1586. g.⁵⁵ Za vrijeme boravka u Dubrovniku od 1549. do 1586. g. bio je šest puta biran u Senat, dvanaest puta u Malo vijeće i deset puta za kneza Republike, što je doista bila velika rijetkost u povijesti Dubrovnika. Prema "Zlatnoj knjizi" (*Spechio del Maggior Consiglio*) samo 1552., 1555., 1558., 1575.-77. te 1585. nije obnašao nikakve važne državne funkcije,⁵⁶ no zato je tim više bio zaokupljen svojom privatnom djelatnošću u graditeljstvu, agrikulturi, kao brodovlasnik, osiguratelj brodskih tereta, zajmodavac itd. Iz arhivskih spisa vidi se da se bavio i socijalnim radom. Tako se spominje kao prokurator samostana Sv. Klare, nastojao je da se u Dubrovniku osnuje Isusovački kolegij i samostan kapucina. Spisi ga spominju kao tutora siročadi, obranika u sporu vlastele Jakova i Nikole Đurđevića s Rafom M. Gučetićem itd.⁵⁷

Đivo Gundulić bio je istaknuti brodovlasnik, a u tom poslu dolazilo je i do nezgoda s brodovima. Tako je u notarskoj knjizi zabilježeno da je dne 24. veljače 1548. upravitelju broda Sv. Marija od Šunja dao novac za brodske potrebe za plovidbu, a brod su kasnije zarobili Turci. Možda je to isti brod koji se spominje još 17. rujna 1578., kada je Đivo u ime svojih sinova, koji su tada bili suvlasnici 7 karata, izjavio u notariju da postavlja za *škrivana* (pisara) na brodu Sv. Marija od Šunja, Šimuna Marinovog, dragomana (drugog muža udovice graditelja

⁵⁵ *Test. Not. sv. 47, f. 49-50. J. Torbarina, »Đivo Marina Gundulić: 168-169. Div. Not. sv. 112, f. 36, 53, 54, spominje 1552. g. Ivana M. Gundulića kao tesausariusa (čuvara drž. riznice u Katedrali).*

⁵⁶ J. Torbarina, »Đivo Marina Gundulić: 168-169. Prema knjizi *Specchio* zabilježeno je pod imenom Gondola (Gundulić), da sedam godina Đivo M. Gundulić nije obnašao nikakove važne državne funkcije, osim što je od 12. ožujka do srpnja 1556. g. bio orator kod pape u Rimu i kod španjolskog namjesnika u Napulju. Papu je Đivo trebao uvjeriti kako mu Dubrovnik ne može pozajmiti žito ni trgovačke brodove, a španjolskog namjesnika vojvodu od Albe moliti da Dubrovčanima potvrdi sve povlastice koje su uživali u napuljskoj državi, jer će oni i novom španjolskom kralju Filipu II. biti vjerni, kao što su bili i njegovom pretku Karlu V. etc., te da dozvoli izvoz žita, boba i ječma. (O tom vidi: *Littere et commissiones*, ser. 27.1, sv. 26, f. 73, 87, PAD te *Cons. Rog. sv. 53, f. 195*).

⁵⁷ Među raznim sporovima u kojima je Ivan M. Gundulić sudjelovao kao arbitar, spominje se 1557. g. njegova arbitraža u familijarnom sporu koji je nastao nakon smrti Luka N. Bone u Firenci (*Div. Canc. sv. 143, f. 159*). Dana 14. svibnja 1548. g. izabran je za prokuratora za sređivanje odnosa s Jezuitima (*Cons. Rog. za 1548. g.*), a 11. kolovoza 1553. bio je arbitar u sporu Anice, udovice Rafaela Gozze (*Div. Not. sv. 113, f. 1*). Spominje se i kao prokurator samostana Sv. Klare (*Div. Not. sv. 116, f. 9*), itd.

Ivana Doriša). Dana 24. kolovoza 1551. sklopio je Đivo, kao suvlasnik broda *Sv. Marija od Šunja*, ugovor s kapetanom Nikolom M. Rose da vodi brod u Aleksandriju i natrag. Zanimljivo je da je galijun *Gospa od Šunja* pripadao dijelom ocu i stricu kasnije poznatog zapovjednika tog broda Miha Pracata, te i samom Mihui. Dana 15. svibnja 1552. Đivo i Benko Gundulić izvršili su prijavu pomorske nezgode pred dubrovačkim konzulom u Anconi u povodu oštećenja jednog njihovog broda za vrijeme plovidbe po Jadranu. Dana 5. rujna 1558. braća Đivo i Benko Gundulić prodali su Luki Ivanovom s Lopuda šest karata broda *Sv. Marija od Danača*, a dne 8. veljače 1559. zabilježeno je u notarijatu na zahtjev Điva Gundulića, da je došlo do havarije broda *Sv. Marije od Milosrđa* prilikom plovidbe u Istanbul itd.⁵⁸

Poput ostale dubrovačke vlastele, Đivo Gundulić se bavio i pozamljivanjem novca, po običaju onoga vremena kada nisu postojale banke. Poznata je njegova pozajmnica iz 1547. g. od 132 škode dubrovačkom brodovlasniku i kasnijem dobročinitelju Mihui Pracatu, kad se ovaj pred nevremenom sa svojim brodom sklonio u jednu malu luku kraj Napulja i tu ostao bez novca. To se dogodilo u vrijeme dok je Đivo još živio u Anconi, gdje je obavljao i razne druge novčarske poslove. Zanimljiva je i pozajmnica od 91 zlatnog dukata, koje je Đivo dao našem poznatom komediografu Marinu Držiću 30. kolovoza 1548., a koji novac je kasnije uporno potraživao (od 1552. do 1562.), dok nije konačno stavljen u posjed na dva dijela baštine, koju je Marin naslijedio poslije majčine smrti.⁵⁹

⁵⁸ *Div. Not.* sv. 120, f. 147 spominje Điva M. Gundulića kao žiranta kod kupovine 7 karata broda *Sv. Marija od Šunja* 28. siječnja 1577. g. od strane Đivova sina Marina. Za Gundulićev brod *Santa Maria della Pieta* navodi se u "Knjizi osiguranja" za 1563.-66. g. (*Sicurtà de Notaria (Noli e Sicurtà)*), ser. 56, PAD, dalje: *Sic. Not.*) da mu je, uz Điva Gundulića suvlasnik bio i Pucić. Zapovjednik broda Damjan M. Pucić donator je Tizianove slike *Sv. Magdalena u slavi* koja se danas nalazi u crkvi Dominikanaca u Dubrovniku. (O brodu *Santa Maria della Pieta* vidi: Vilim Bačić, *Dubrovački brodovi u doba procvata dubrovačkog pomorstva u XVI. vijeku*. Zagreb: Knjižara Vasić i Horvat, 1941: 77, a o Tizianovoj slici vidi: F. Kesterčanek, »Tizianova zavjetna slika). Iz *Div. Not.* za 13.1.1550. vidi se da su Ivan M. Gundulić te Ivan i Stijepo Pucić dali u Gružu sagraditi brod *Ivan Krstitelj* brodograditelju Franu Lukovom sa Lopuda. Gundulić je imao 3 karata, a Pucići 7 karata.

⁵⁹ Presudu protiv Marina Držića izrekla je nadbiskupska kurija u Dubrovniku kao nadležna vlast, jer je Marin bio svećenik, a 21. studenog 1562. g. unesena je u kancelarijske knjige Republike na zahtjev Điva Gundulića. J. Torbarina, »Đivo Marina Gundulić: 181, spominjući Držićevo dugovanje, ispravno primjećuje da ne smijemo odviše strogo osuđivati Điva Gundulića za uporno 10-godišnje potraživanje "jer je o novcu i dugovanjima Držić imao vrlo romantične pojmove". O dugovanju Miha Pracata Đivu Gunduliću vidi J. Tadić, *Miho Pracatović-Pracat*. Dubrovnik, 1933: 25.

G. 1553. Dubrovčanin Andrija Ivanov izjavio je u notarijatu da je od Điva Gundulića primio na ime zajma 81,5 dukata, a 9. srpnja 1556. potvrdio je Marin Krste Josipov da je od Điva pozajmio 208 škuda *de moneta anconitana*. Dok je Đivo još živio u Anconi, njegove interese u raznim novčarskim transakcijama u Dubrovniku zastupao je Ivan Marinov Gučetić, pa je tako 25. listopada 1548. i 11. travnja 1549. uplaćeno vlastelinu Marinu P. Boni 60 škuda po nalogu Điva i Benedikta Gundulića, itd.⁶⁰

I u poslovima pomorskog osiguranja, koji su nosili stanoviti rizik ali obećavali znatnu dobit, kao i u raznim drugim pomorskim poslovima često se u notarskim i kancelarijskim knjigama nalazi upisano ime Điva Gundulića. Bilo je to za vrijeme njegova boravka u Dubrovniku, kao i za vrijeme ranijeg boravka u Anconi, kad su posebni interesi zahtijevali da se neki posao, sklopljen u Anconi, registrira u Dubrovniku. Najčešće se radilo o brodovima koji su plovili u Grčku, Egipat i na Bliski istok.⁶¹

U Dubrovačkom arhivu spominje se Đivo Gundulić kao posrednik u spašavanju sužanja iz turskog ropstva. U ono se doba preko Dubrovnika otkupljivalo mnogo ljudi odvučenih u ropstvo iz hrvatskih krajeva i iz Italije. Tako se Đivo Gundulić 13. svibnja 1572. obvezao nekom Židovu iz Valone da će mu isplatiti 150 zlatnih škuda kad oslobodi i dovede u Dubrovnik nekog Markantonija iz Jakina (Ancone), kojega je iz turskog ropstva bio otkupio neki drugi valonski Židov. Nekoliko mjeseci kasnije, 20. rujna iste godine, Gundulić pred vlastima izjavljuje, da mu je Girolamo Cataldi iz Ascolija u Italiji dao 180 talira da ih preda nekom levantinskom Židovu, ako dovede ili pošalje u Dubrovnik Bernardina de Rosignolo iz Ascolija, koji se nalazio u ropstvu u Solunu.⁶²

Mislim da je ovdje potrebno spomenuti i neke obiteljske podatke vezane uz život Điva Gundulića.

Đivo je imao četiri sina: Marina prvog (starijeg), Marina drugog (mlađeg), Nikolu i Toma te dvije kćeri, Katarinu i Mariju. Prema *Zapisima* koje je o

⁶⁰ *Div. Not.* sv. 112, f. 231 i *Div. Canc.* sv. 142, f. 87.

⁶¹ *Div. Not.* sv. 109, f. 256. i dr. Osim u notarskim i kancelarijskim knjigama podatke o pomorskom osiguranju nalazimo i u "knjigama osiguranja" (*Sic. Not.*), gdje se navode premije osiguranja, tipovi brodova, kapetani (patruni) kao i rokovi osiguranja. Premije su iznosile 6-14% osigurane svote, prema prilikama i opasnostima putovanja. Brodovi su pripadali plemićima, ali i pučanima, dok su zapovjednici većinom bili pučani, ali i plemići (V. Bačić, *Dubrovački brodovi*: 78).

⁶² *Div. Canc.* sv. 151, f. 123, f. 157, 188, 189.

svojoj praksi vodio Đivov znanac i kućni liječnik, portugalski Židov Amatus Lusitanus, od četvorice Đivovih sinova, najstariji Marin rodio se oko 1538/40. u Anconi i umro je na očevu imanju u Župi dubrovačkoj kao 18 godišnji mladić g. 1556/7. od infekcije koju je dobio u Egiptu, gdje je nešto ranije boravio s Pelegrinom Brocardom, slikarom, muzičarom i znancem dubrovačkog nadbiskupa L. Beccadellija. Tom je prilikom Brocardo donio sobom skice i crteže egipatskih piramida i drugih kulturnih spomenika i natpisa. Za kćer Katarinu kaže liječnik Lusitanus da ju je on, kao i druga četiri dubrovačka liječnika, liječio za vrijeme svog boravka u Dubrovniku, no svaka je liječnička pomoć bila uzaludna jer je djevojka sa 17 godina umrla.⁶³ Drugi Đivov sin, također nazvan Marin, i treći sin Nikola rodili su se u Anconi, odakle su se u travnju 1549. g. s roditeljima preselili u Dubrovnik, gdje su pohađali osnovnu školu i gimnaziju, a zatim su, prema jednom sačuvanom pismu nadbiskupa Beccadellija, vjerojatno otišli na daljnje školovanje u Italiju.

U Dubrovniku se Đivu rodilo još dvoje djece, kći Marija, koja se g. 1569. udala za Nikolu Gučetića, kasnije državnika, filozofa i vlasnika imanja u Trstenom, te sin Tomo koji je živio i umro u Dubrovniku kao neženja.⁶⁴

Treći sin Nikola (nazvan po djedu), nakon povratka sa studija u Italiji oženio se u Dubrovniku i tu umro 1592. g. ostavivši za sobom nekoliko djece, kojima je stric Tomo postao tutor.

G. 1578. 21. siječnja umro je u Anconi u 66. godini života Đivov brat Benedikt, nakon ustrajnog dugogodišnjeg uspješnog poslovanja. Svojim univerzalnim nasljednikom imenovao je brata Điva, a za slučaj da Đivo umre prije njega, Đivove sinove. Postupio je tako jer je kao neženja ostavio za sobom samo jednu nezakonitu kćer, kako su to prije, odnosno poslije njega ostavili i njegov otac i njegov brat Đivo. Svi su se oni u svojim oporukama sjetili te svoje djece "grijeha" s većim ili manjim novčanim iznosima ili drugim pogodnostima.⁶⁵

Vratit ćemo se opet na Đivovu kćer Mariju i sina Toma, koji su iza sebe ostavili trajni spomen u spisima Dubrovačkog arhiva, a i u dubrovačkoj književnosti.

⁶³ O putu Pelegrina Brocarda u Egipat vidi: Josip Horvat, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*. Zagreb, 1939: 349. J. Torbarina, »Đživo Marina Gundulić: 175, i doktorska disertacija na engleskom jeziku, London 1931.

⁶⁴ J. Torbarina: »Fragmenti: 336. *Privata*, ser. 19, sv. 10, Amministr. Nicolo e Maruscia Gozze 1569.-1599. (PAD).

⁶⁵ Oporuka Benedikta Gundulića zavedena je u državne knjige 15. veljače 1578. g. (*Test. Not. sv. 45, f. 28*). J. Torbarina, »Đživo Marina Gundulić: 171.

Pjesnikinja Marija Gundulić, koje se 1556. g. u svojim pismima L. Beccadelli sjeća kao malenog djeteta na rukama služavke, udala se 1569. g. za Nikolu Vita Gučetića, kasnije filozofa i veleposjednika.⁶⁶ U filozofskim djelima svoga supruga *O ljubavi i ljepoti* ona je glavno lice u dijalogu koji je o toj temi vodila sa svojom prijateljicom Cvijetom Zuzorić (dubrovačkom ružom, svih cvjetova kraljicom). U tom dijalogu Marija uzvisuje (možda i pretjerano) neobične vrline duha i krasote tijela svoje prijateljice Cvijete.⁶⁷ Ipak, mnogo više pročula se Marija Gučetić u Dubrovniku i u Italiji kada je u uvodu knjige *Discorsi Sopra le Metheore d'Aristotele* njezina muža Nikole Gučetića, izdane u Veneciji 1584. g., neobično žestoko napala dubrovačko društvo u obranu napadane i klevetane prijateljice Cvijete, tako da je cenzura u Dubrovniku zabranila raspačavanje te knjige. Već sljedeće godine izdao je Nikola Gučetić u Veneciji drugo izdanje te knjige, ali su izostavljeni žučni Marijini napadi na svoje sugrađane, u kojima se ispoljila njena žestoka i neobuzdana narav. Prvo i drugo izdanje ove knjige sačuvalo se u dubrovačkim bibliotekama do danas, a njen uvod studiozno je obradio u jednoj raspravi dominikanac Antonin Zaninović. Navest ćemo ovdje samo nekoliko riječi iz uvoda koji je napisala Marija Gundulić: "Ogovaratelje Cvijete Zuzorić obuzela je zloća gorke žući, jer tu u Dubrovniku odzvanjaju strahoviti glasovi vukova, medvjeda i tigrova. Tu su gnusne i zločeste harpije, proždrljivije od sotone i zloglasnije od mitoloških zlih bića. Tu se dižu proti Cvijeti neistinite misli bezbožnih, hudih i zlobnih, od čeljadi nastrane, zločeste, neumoljive. U Dubrovniku se osjećaju ujedi otrovnih zmija i čuju se glasovi strahovitih zvijeri."⁶⁸

Ipak, radi tih i takovih riječi ne možemo osuđivati Mariju Gundulić, ako se prisjetimo oštre kritike koju je g. 1566. napisao Marin Držić velikom vojvodi toskanskom Cosimu I. o dubrovačkoj aristokratskoj vladi: "Vlada tiranizira pobožno katoličko pučanstvo, a njezina škrtost učinila ju je smiješnom pred očima svih vlada. Njihova nesposobnost ravna je njihovoj plašljivosti. Ne znaju se snaći u kritičnim časovima, kad Turci prijete, oni znaju samo plakati kao ženice i pripremaju ključeve grada da im ga predaju. Suci su kratkovidni i surovi, a presude im nameću silnici-vlastela."⁶⁹

⁶⁶ J. Torbarina: »Fragmenti: 324, govori 1556. g. o Mariji Gundulić kao djetetu, dok je *Privata* spominje 1569. g. kao ženu Nikole Gučetića, pa bi prema tome Marija bila rođena oko 1553. g.

⁶⁷ Z. Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika*: 82.

⁶⁸ Antonin Zaninović, »Drugo izdanje djela Nikole Gučetića "Discorsi sopra le Metheore d'Aristotele".« *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 2 (1953): 206. Z. Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika*: 108-110.

⁶⁹ Jean Dayre, *Dubrovačke studije*, Zagreb, 1938: 19-23 (govori o Marinu Držiću kao urotniku u Firenci).

Dubrovačku vlastelu oštro je osudio i don Bazilio Gradić (i sam po porodu vlastelin), koji se u svojoj knjizi *Libarce* g. 1566. oborio na Dubrovčane koji su bez srca i protiv njihove volje zatvarali svoje kćeri u samostane jer im nisu mogli dati potrebni miraz za udaju. A kako su te nesretnice provodile svoj život u samostanu, ocrtao je sam Gradić ovako: "Zatvorene u samostanu, one su u njemu živile tvrdoglavo i nemirno, jedovito, kao jezičine bez stida i srama božijeg i ljudskog i time same sebi paklene muke umnožavale." Gradić je *Libarce* posvetio svojim rođakinjama Pauli Gradić i Mandaljeni Gučetić, dubrovačkim vladikama koje su kao redovnice završile svoj život u jednom od dubrovačkih ženskih samostana, a njihove nevolje Gradić je mogao doznati kao samostanski ispovjednik. Gradićeva knjiga danas je književni raritet, a jedan se primjerak čuva u Historijskom institutu u Lapadu.⁷⁰

Očito, bilo je nešto nevaljalo kad je i nadbiskup L. Beccadelli g. 1560. kazao da su prvaci Republike *più malefici che charitativi*.⁷¹

Najmlađi Đivov sin Tomo često se spominje u arhivskim knjigama kada se, kao tutor maloljetne djece svog pokojnog brata Nikole, pred sudskim vlastima svojski zalagao da im sačuva očevinu.⁷² No, značajnija od toga bila je uloga koju je imao g. 1602.-1606., prigodom lastovske bune i u borbi protiv mletačkog nasilja, kada su Republici pokušali oteti otok Lastovo. Dne 25. srpnja 1602. izabrao ga je Senat da s vlastelinom Marinom R. Gučetićem pođe do generalnog providura Dalmacije Pasqualiga i zatraži od njega izručenje odmetnika, a naročito njihovog vođu popa Luku Anticu, koji su podigli bunu na Lastovu i ustali protiv zakonite dubrovačke vlade. Mlečani su zahtjev Dubrovčana odbili, no Lastovo je ipak ostalo u mletačkim rukama samo do 1606., kada je dokončana okupacija. Tada su 22. svibnja 1606. izabrana tri senatora, među njima i Tomo Gundulić, s nalogom da pođu na Lastovo, gdje ih je mletački providur Contarini uveo u posjed otoka, nakon čega su se senatori, po sretnom obavljenom poslu vratili u Dubrovnik.⁷³

⁷⁰ Z. Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika*: 355.

⁷¹ Ivo Vojnović u jednom pismu upućenom u Beograd rekao je za Dubrovčane "da im je novac Bog, a srca nemaju ni za koga".

⁷² Oporuka Nikole Gundulića registrirana je 9. listopada 1591. g. (*Test. Not.* sv. 48, f. 218, 219).

⁷³ Antonije Vučetić, »Dubrovčani na obrani svog teritorija i slobodne plovidbe prema Mlečanima početkom XVII. vijeka.« *Glasnik dubrovačkog učenog društva "Sveti Vlaho"* 1 (1929): 87, 94, 95.

Od sinova Điva Gundulića svakako se najviše istaknuo najstariji sin Marin, koji je odigrao upravo sudbonosnu ulogu u životu svoje braće i obitelji. Kada je, naime, 1578. g. u Anconi umro Đivov brat Benedikt, otišao je Marin po očevoj želji u Anconu i tamo preuzeo - najprije u očevo ime, a kada je umro i otac, u ime svoje braće Nikole i Toma - mnogo velikih, dijelom naslijeđenih a dijelom stečenih nekretnina stričevih i očevih, kao i veliku stričevu trgovačku poslovnicu u Anconi.⁷⁴

Već smo spomenuli da je g. 1586., nakon dugog, marljivog, ustrajnog i plodonosnog života, u osamdesetoj godini preminuo Đivo Marinov Gundulić. Umro je kao udovac, ostavivši oporuku koju je načinio godinu dana prije smrti. U njoj spominje svoju sestru Mariju udanu za Orsata Crijevića, kćer Mariju udanu za Nikolu Gučetića, te svakoj ostavlja ponešto "za uspomenu". Sjeća se i svoje unuke Pavle, udate za Marina Resti i druge unuke Klare, redovnice u samostanu Sv. Andrije, obje kćeri Đivova sina Nikole. Sjetio se i Virginije Markove, vanbračne kćeri svog oca Marina, te svakoj ostavio ponešto, dok inače cijelo imanje, pokretno i nepokretno ostavlja trojici svojih sinova Marinu, Nikoli i Tomu nerazdijeljeno u jednakim djelovima, ne spominjući poimenice što im ostavlja. U oporuci opominje sinove na bratsku ljubav i slogu, sjećajući ih na riječi koje je - prema Bibliji - na samrtni rekao stari Tobija svom sinu: "Imat ćete mnogo dobara, ako se budete bojali Boga, uklanjali svakom grijehu i činili dobro." Na kraju se u oporuci, prema običaju onih vremena, sjetio i raznih samostana u Dubrovniku i u Anconi, te svakome od njih ostavio stanovitu svotu, a posebno još odredio nešto novaca za svećenike koji će mu poslije smrti čitati zadušnice.⁷⁵

Unatoč mudrim i vidovitim očinskim riječima i opomenama u Đivovoj oporuci, ipak je nakon njegove smrti došlo do brojnih nesporazuma među braćom, prvo prigodom diobe imetka naslijeđenog po ocu, a zatim po stricu Benediktu. Sklapane su pa napadane obraničke presude, dizane su tužbe na tužbu, izricane, poništavane i nepriznavane sudske presude, što je sve trajalo neprekidno od časa kada je počela dioba nasljedstva g. 1589. pa sve do 1624. g. i dalje, dakle preko 35 godina! Navest ćemo neke od tih akata: 24. svibnja 1589. pristupila su braća diobi nekretnina koje su se nalazile u Dubrovniku i na teritoriju Republike. Pri toj arbitražnoj diobi pripalo bi Marinu, između

⁷⁴ *Sententiae Cancellariae*, ser. 24. za 1590. g., f. 124 (PAD, dalje: *Sent. Canc.*).

⁷⁵ *Test. Not. sv.* 47, f. 49, 50. Gundulić se sjeća i svoje vanbračne kćerke Milice Rajčević i ostavlja joj 20 škuda. Dr. Torbarina spominje da je Ivan M. Gundulić oporučno ostavio knjižnicu, koja se prije sastavljanja oporuke morala nalaziti u Dubrovniku, ali se i danas ne zna gdje se nalazi.

ostalog, *tutta la possessione, con tutte le sue fabbriche, affetti o vilani, poste in Gravosio sopra e sotto il canale d'aquadoto*. Osim toga, Marinu je bila dodijeljena kuća u Pustijerni te jedna manja kućica u starom dijelu grada, kraj "klobučina", s time da svake godine treba platiti dominkancima u ime angaridija 20 perpera, za posjed u Gružu kanonicima 2 perpera i 7 groša, a za posjed na Šipanu monahinjama 1 perper i 3 groša. Još je dobio zemlje u Konavlima te u Stonskom polju, ispod Nuncijate i kraj stonskih mlinova, za koje treba plaćati godišnje na ruke izvršitelja oporuke 13 perpera, te konačno dvije kućice u Sustjepanu blizu kapele Sv. Križa. Iz oporuke se vidi da su se na posjedima u Gružu, Rijeci dubrovačkoj i na Šipanu nalazile i stambene zgrade, naročito na Šipanu, jer je tu preko ljeta boravila Marinova obitelj, dok se u Konavlima i Stonu radilo samo o poljoprivrednom zemljištu.

Mlađi Marinov brat Nikola imao je dobiti, prema diobi, imanje s kućom u Mlinima i još jednu kućicu kraj mora, te zemlje u župskom polju, s time da ima platiti u ime angaridija 15 perpera i 10 groša rizničarima Sv. Marije.

Najmlađem bratu Tomu prigodom diobe dodijeljena je velika kuća u ulici "od crevljara", za koju treba plaćati rizničarima 114 perpera u ime angaridija, nadalje kuća s vrtom i neke druge zgrade u Rijeci dubrovačkoj, koje su bile opterećene angaridijom od 16 perpera i 5 groša i trebalo ih je plaćati dubrovačkim kanonicima. Nadalje, imanja u Dubravi i Dingaču s kmetskim kućama, te konačno dvije kuće u Dubrovniku ispod Lisičić-Klobučina i zemlja na Pilama nad Minčetom.⁷⁶

God. 1590., 17. studenog sklopljena je sudska nagodba prema kojoj su se braća sporazumjela da će se tako dugo dok budu živjeli u zajednici, svi troškovi domaćinstva, za nabavu hrane, odijela i sl. podmirivati iz zajedničke kase.⁷⁷ Dne 15. ožujka 1591. Marin je osuđen da ima postupiti prema tužbi i presudi koja je izrečena 17. studenog 1590., a kojom je utvrđeno kako se ima dijeliti

⁷⁶ Taj dogovor između Marina, Toma i Nikole Gundulića, registriran 24. svibnja 1589. (*Div. Not. sv. 124, f. 208'-210*) nikada nije bio u cijelosti proveden. O Gundulićevim posjedima vidi: *Div. Canc. sv. 145, f. 78, sv. 147, f. 123', Acta Minoris Consilii, ser. 5, za 19.5.1589. (PAD), Div. Not. sv. 110, f. 208 (18.1.1550.), Div. Not. za 12.1.1551., f. 81, Test. Not. sv. 113, f. 258, Div. Not. sv. 117, f. 254 (10.3.1567.)*. *Casa grande ifra Caligari* spominje se u oporuci Toma Ivana Gundulića od 14. listopada 1622. (*Test. Not. sv. 56, f. 78*), u kojoj Tomo određuje da njegova sestra Klara živi s njegovim nasljednicima u toj velikoj kući. Nikola Đivov Gundulić u svojoj oporuci od 9. listopada 1591. među ostalim je odredio da ostavlja svojim sestrama Klari i Mariji, prvoj 30, drugoj 10 dukata *pro amore*, Virginiji *mia sorella naturale* 10 dukata. Sav ostali imetak ostavlja sinovima Vlahu, Marinu i Ivanu (*Test. Not. sv. 48, f. 288*).

⁷⁷ To su ugovori o bratskoj zajednici, o prehrani, odijelima itd.

zajednička dobit *super fructibus bonorum stabilium comunium*.⁷⁸

Dana 14. studenog 1590. braća Nikola i Tomo podigli su tužbu protiv brata Marina tražeći svoja prava na pokretni i nepokretni imetak koji im je pripadao nakon smrti strica Benedikta, a kojim je do tada upravljao Marin. U tom predmetu donesene su dvije presude g. 1592. i 1593.⁷⁹ Istoga dana podigla su braća Nikola i Tomo još jednu tužbu protiv Marina, tražeći diobu pokretnina koje su se nalazile u Dubrovniku i na teritoriju Republike, te u Anconi i okolici, kao pokućstvo, knjige, zlato, srebro, dragulji i sl.⁸⁰

Osim toga, 14. studenog 1590. podigao je Nikola tužbu protiv Marina, jer je kod njega bio miraz pokojne Nikoline žene u iznosu od 8000 škuda i 36 groša, koji je Nikola svojedobno predao u ruke svog oca Điva da njime posluje. Poslije očeve smrti preuzeo ga je Marin sa istom svrhom, a sada je Nikola tražio da mu se taj novac vrati.⁸¹ Naposljetku, istoga dana podigao je Nikola tužbu protiv brata Marina, tražeći da se među braćom podijele nekretnine u Dubrovniku, pa je Marin 15. ožujka 1591. osuđen da postupi prema tužbi, odnosno presudi, premda je 24. svibnja 1589. bila provedena arbitražna dioba, ali ju je Marin ispravio.⁸²

Dne 15. prosinca 1590. tužio je Nikola brata Marina da položi račun u vezi s poslovima u Anconi koje je vodio u ime zajednice.⁸³

⁷⁸ Tu se očito radi o vinu, ulju i sl., što su donosila njihova imanja na području Republike (*Div. Not.* sv. 125. od 17.11.1590.).

⁷⁹ Po toj drugoj tužbi, podignutoj pred dubrovačkim sudom 19. studenog 1590., imao je Marin Gundulić svojoj braći položiti račune o upravi pokretnim i nepokretnim imetkom njihova pok. strica Benedikta Gundulića, kojega su naslijedila sva tri brata poslije smrti njihova oca Điva. Tim imetkom Marin je upravljao u ime sviju.

⁸⁰ Tužba od 14. studenog 1590. protiv Marina Gundulića radi pokretnina koje je u ime svoje i svoje braće držao u Dubrovniku i Anconi.

⁸¹ Po tužbi od 14. veljače 1590. g. trebao je Marin Gundulić vratiti bratu Nikoli miraz koji je Nikola dobio prilikom ženidbe. Mirazom je prvo upravljao Nikolin i Marinov otac Đivo M. Gundulić, a poslije njegove smrti najstariji sin i Nikolin brat Marin.

⁸² Tužba od 14. studenog 1590. bila je upravljena protiv Marina Gundulića od strane njegove braće Toma i Nikole sa svrhom da se provede dioba dubrovačkih nekretnina, jer diobu od 24. svibnja 1589. Marin nikada nije priznao pravovaljanom, pobijajući je kao nepravednu. Kako se iz navedenih tužbi vidi, braća su željela konačno likvidirati sve što je dotad bilo "zajedničko" među njima, a to su bili imeci pok. Benka i Điva Gundulića. Do tada se propustilo podići tužbu protiv Marina da položi račune o obavljenim trgovačkim poslovima u korist zajednice. Ovu tužbu podigla su braća Tomo i Nikola nekoliko tjedana kasnije.

⁸³ Dne 15. prosinca 1590. tužila su braća Tomo i Nikola svoga brata Marina da im položi račun i preda pripadajuću dobit ostvarenu od trgovačkih poslova koje je Marin vodio zajedničkim novcem za račun "bratske zajednice".

Dne 15. prosinca 1592. izrekao je dubrovački sud presudu prema kojoj je Marin dužan vratiti Nikoli miraz njegove žene, a također mora predati obračun o poslovanju u Anconi, te Nikoli i Tomu dati pripadajući im novac *super omnibus debitoribus*, tj. novac naplaćen od dužnika.⁸⁴

Već smo prije spomenuli da se Marin Gundulić, sin Đivov, 1578. g. preselio u Anconu. Živeći mnogo godina kao neženja, Marin se konačno, već u godinama, 1590. oženio dubrovačkom vladikom Vekjom (Veronikom) iz porodice Tudizić. Tom se ženidbom željela izglediti dugogodišnja obiteljska mržnja između obitelji Tudizić i Gundulić. Naime, god. 1576. dogodilo se u Dubrovniku jedno kukavno ubojstvo, koje je razalostilo cijeli grad. Mladi vlasteličići Marinko i Junije Bobaljević, sinovi Andrijini, i još nekoliko suučesnika, a među njima i mladi Marin Gundulić, ubili su mačem, bez opravdanog razloga, dubrovačkog vlastelina Marinka Tudizića, oca Vekjina.⁸⁵ Sud je optužene proglasio krivima zbog ubojstva s predumišljanjem i od toga časa postala je ova osuda povod velikoj mržnji i dugogodišnjem teškom razdoru među vlasteoskim obiteljima Tudizića, Bobaljevića i Gundulića. Marin Gundulić - kako piše kronika - da izravna taj odnos i da se pomiri s obitelji Tudizića, oženio se 1590. g. časnom, mladom i elegantnom gospođom Vekjom rođenom Tudizić, udovicom Junija Andrijinog Bobaljevića, kojoj je muž na samrti oporučno ostavio znatan legat od 15000 škuda, jer se očito i on oženio i osigurao Vekju da na taj način iskupi svoje sudjelovanje u ubojstvu njezina oca, kao što je to poslije njega učinio i Marin Gundulić.⁸⁶ Iz tog neobičnog Marinovog braka potekle su tri kćeri: Paula, Marija i Katarina, te dva sina, stariji Marin i mlađi Ivan.⁸⁷ Iako je Marin formalno u dobroj namjeri sklopio ovaj brak i premda je obitelj živjela u najboljim materijalnim uvjetima, nakon deseto-

⁸⁴ Presudu o vraćanju Nikolina miraza izrekao je dubrovački sud 15. prosinca 1592. g. Istog dana izrečena je presuda o tome koliko je novaca ubrao Marin od dužnika, odnosno koliki dio od ubranog novca pripada svakom od braće (*Sent. Canc. sv. 155, f. 126, 127, 129*).

⁸⁵ Frano Kesterčanek, »Pravo pomilovanja i ustupanje toga prava građanima u republici dubrovačkoj.« *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 52 (1935-1949): 157-175.). U *Cons. Rog. sv. 64, f. 26, od 21.9.1577.*, izričito se navodi da su ubojstvo u listopadu 1576. g. izvršili Marin i Junije Bobaljević i njihovi drugovi, ali se imena drugova ne spominju. Međutim, imena se navode u *Cons. Rog. iz 1584. g.*, gdje je među učesnicima bio i Marin Gundulić, koga je otac nakon ubojstva Tudizića poslao 1578. g. u Anconu da pred dubrovačkom javnosti nekako popravi utisak i slučaj svoga sina prepusti zaboravu. Marin je u Anconi ostao do smrti 1624. g.

⁸⁶ J. Tadić, *Dubrovački portreti*, I.: 261. O ženidbi Marina Gundulića s Vekjom ud. Bobaljević rođ. Tudizić vidi: Gjüre Bašića D.I., »Elogia Jesuitarum Ragusinorum.« *Vrela i prinosi* (Sarajevo) 3 (1933): 15.

⁸⁷ Gj. Bašić, »Elogia Jesuitarum Ragusinorum: 15.

godišnjeg braka ipak je došlo do teških obiteljskih trzavica i bračnog loma između temperamentnog i tvrdoglavog Marina i Vekje, tako da je ona 1600. g. napustila muža i Anconu i s petoro djece prešla u Dubrovnik. Pošto joj je Marin uskratio svaku alimentaciju, trošila je Vekja isprva svoj i od Bobaljevića naslijeđeni imetak, a kad je nestalo gotovine, živjeli su zadužujući se kod dubrovačkih samostana, vlastele i novčara.⁸⁸

Kako je Marin stalno živio u Anconi i stanovao u parohiji Sv. Marije, u sporovima koji su se vodili pred sudovima u Dubrovniku zastupali su ga punomoćnici, neki od dubrovačke vlastele. No, kako je Ancona pripadala Papinskoj državi, sporovi među braćom vodili su se ne samo u Dubrovniku, gdje se zbog raznih pravničkih smicalica nikada nisu dovršavali, nego i pred sudovima u Anconi i Rimu. Tako je 17. ožujka 1595. pred papinskim sudom u Rimu sklopljena nagodba između Toma i djece pok. Nikole (Ivana, Vlaha, Paule, Katarine i Klare) te Marina Gundulića u vezi reguliranja nasljedstva djeda pok. Điva, umrlog u Dubrovniku, te djedova brata pok. Benedikta, umrlog u Anconi. Tim je nasljedstvom upravljao Marin. Nagodbom su obuhvaćeni i svi dotadašnji bezuspješni ili neriješeni sporovi vođeni u Dubrovniku, Anconi i Rimu, kao i svi obračuni koji su do tada još bili sporni i nedovršeni: spor od 7. studenog 1590. *super fructibus bonorum stabilium*, zatim od 5. prosinca 1590. *super lucra assecurationis* (dobit od osiguranja brodova), pa *super fructibus dotium uxoris quondam Nicolaii* (kamate na miraz koji je Marin držao kod sebe radi poslovanja s njime), konačno spor od 27. studenog 1592. *super omnibus debitoribus*. Nagodba u Rimu od 17. ožujka 1595. bila je sporazumno predana u ruke obranika Ankonitanca Ivana Neppuma, Josipa Castellana iz Pise i Dubrovčanina Marina Kabužića. Svi ovi obranici bili su, kao i Marin, rimski državljani (nastanjeni u Anconi) i oni su se obvezali da će pitanje nasljedstva Điva i Benedikta Gundulića, Nikolinog miraza i uopće o svim do tada izrečenim i nepriznatim diobama i presudama koje su bile proglašene u Dubrovniku, Anconi i Rimu, obraničnom presudom riješiti do kraja 1595. g. ili najkasnije do kraja veljače 1596. g. Izvan negodbe ostalo je samo pitanje o pravu na palaču u Anconi u ulici San Gimignano, koje su imali Tomo i sinovi pok. Nikole.⁸⁹

Za vrijeme sklapanja spomenute i drugih obraničnih nagodbi, zatražila su braća Tomo i Nikola više puta (15. ožujka, 21. ožujka, 28. kolovoza 1591. g. i 3.

⁸⁸ Vekja odlazi u Dubrovnik, a Marin joj uskraćuje svaku materijalnu pomoć.

⁸⁹ Nagodba u Rimu od 17. ožujka 1595. između Toma i djece pok. Nikole i Marina Gundulića.

lipnja 1592. g.) da dubrovački sud dozvoli sekvestraciju raznih prihoda koji su se nalazili u Dubrovniku, a odnosili su se na zajednicu.⁹⁰ No, dok su oni čekali na sekvestraciju, Marin je samovoljno prodao vlastelinu Božu Prokuloviću dvije kuće u Dubrovniku, iako su, osim Marina, Tomo i Nikola bili suvlasnici.⁹¹

Tako su godinama dvojica braće poduzimala bezuspješne sudske i obraničke korake protiv Marina s namjerom da konačno riješe sve sporove, dok naposljetku 1603. g. Marin nije ishodio kod rimske kurije presudu po onoj "Roma locuta, causa finita". Evo kako je došlo do te presude:

God. 1602. bio je Marin, na molbu Republike, u Rimu kao njezin poklisar da pokuša izgladiti teški sukob između pape i dubrovačke vlade zbog smrtne kazne nad dvojicom dubrovačkih franjevaca, koji su bili optuženi kao vođe pobune na Lastovu. Pobuna je bila dignuta s namjerom da se Lastovo odcijepi od Dubrovačke Republike i pripoji mletačkoj Dalmaciji. Papa Klement VIII. ozlojeđen tim brutalnim postupkom dubrovačke vlade (smrtna kazna izvršena je davljenjem), izrekao je prokletstvo nad Dubrovnikom, izopćivši tako Dubrovčane iz krila rimokatoličke crkve. Marin Gundulić trebao je u Rimu ishoditi da papa digne prokletstvo i da se Rim opet pomiri s Dubrovčanima. Nakon višemjesečnog boravka u Rimu, ispunjenog molbama i intervencijama kod rimskih kardinala i pape, Marin je konačno uspio dignuti prokletstvo i sukob je izravnat uz obvezu da Dubrovčani u ime pokore dozvole Isusovcima da mogu nesmetano djelovati u Dubrovniku, čemu se vlada do tada stalno protivila više od 50 godina.

Službeni boravak u Rimu Marin je iskoristio i za osobne svrhe, jer je kod rimske kurije ishodio da 23. listopada 1603. papa Klement VIII. izda breve, kojim je osudio Toma i nasljednike, djecu pok. Nikole, Vlaha, Ivana i ostale da se okane svakog daljnjeg ometanja i diranja u Marinove posjede u Anconi i da odustanu od sekvestracije radi 3450 škuda (od ukupnih 8000) koje je Marin kod sebe zadržavao, a bili su ostatak od miraza Nikoline pokojne žene. Taj mu je novac svojevremeno bio povjeren da njime posluje u Nikolinu korist. Još je papa presudio da su Tomo i Nikolini nasljednici dužni odreći se svakog

⁹⁰ Prema traženju Toma i Nikole Gundulića, dubrovački sud dozvoljava sekvestraciju raznih prihoda iz zajednice kojima je upravljao Marin.

⁹¹ Marin Gundulić prodao je Prokuloviću jednu kuću u Dubrovniku koja je nagodbom o diobi bila njemu dodijeljena (*Div. Not.* sv. 124, f. 208), ali su kasnije braća osporavala tu podjelu. Ta je kuća nakon mnogih preokreta konačno pripala mlađem Marinovom bratu Nikoli, a on ju je u ime miraza dao svojoj kćerki Pauli kada se udala za Marina M. Restića. Tom je prilikom Paula primila i 5 000 dukata i posjed u Konavlima (*Div. Not.* sv. 133, od 16.1.1610.).

potraživanja i svakog prava na kuću i perivoj u Gružu sa zemljištem ispod i iznad Gornjeg konala radi spomenute svote od 3450 škuda, kao i na Marinovu kuću u Dubrovniku in *via Saxida* kao i na drugu obližnju manju kućicu “pod voltom”, s time da se u svim dubrovačkim crkvama, samostanima i kapelama za vrijeme mise i drugih crkvenih pobožnosti javno objavi prijetnja ekskomunikacijom iz rimokatoličke crkve Toma Gundulića i Nikolinih nasljednika ako se ne okane daljnjih ometanja posjeda Marina Gundulića u Anconi i u Dubrovniku.⁹²

Premda je rimska presuda praktično trebala značiti da je time kraj svakoj daljnjoj pravdi, do Tomove smrti 1622. g. vuklo se spomenuto dugovanje od 3450 škuda kao crvena nit kroz život zavađene braće, tako da je Tomo u svojoj oporuci preporučio izvršiteljima neka se pobrinu da Marin vrati nasljednicima brata Nikole protupravno zadržane novce.⁹³

Već smo spomenuli kako je, zbog nesnosnih kućnih prilika, Marinova žena Vekja napustila Anconu i muža i s djecom preselila u Dubrovnik. Tu je živjela dijelom u gradu, a dijelom na otoku Šipanu, gdje je u ljeto 1603. g. teško oboljela. Tada je napravila oporuku koju je nadopunila prije smrti u Dubrovniku 1616. g., imenujući svojim univerzalnim nasljednicima sinove Ivana i Marina, a muža Marina obvezala da njezinoj braći vrati svotu od 1000 škuda koju su mu predali prigodom njezine udaje uz ostalih 14000 škuda.⁹⁴

⁹² Papinski *Breve* čuva se u Rukopisnoj knjizi korčulanskog biskupskog arhiva pod naslovom *Gabriellis No. 12 list 5-6*. Originalni *Breve* djelomično je oštećen, ali sadržajno posve razumljiv. Nije poznato kako je dospio u Korčulu, ali se zna da je na Korčuli postojala obitelj Gabrielis, a i palača istog imena. Osim toga, poznato je da je Đivo M. Gundulić, otac Marina koji je i ishodio *Breve*, bio u vezi s ankonitanskim plemićem Gabriellisom, suprugom jedne od sestara Cvijete Zuzorić. On je bio Đivov opunomoćenik pred vlastima u Anconi. Možda je postojala neka veza između Gabriellisa iz Ancone i puta *Brevea* u biskupski arhiv.

⁹³ Tomo Đivov Gundulić, koji je umro 1622. g., kaže u svojoj oporuci (*Test. Not. sv. 56, f. 78*) da njegov brat Marin nije s njim uredio račune i radi toga će morati položiti račun pred prijestoljem Božjim, a njegovi (sc. Tomovi) nasljednici neka kušaju s njim urediti razlike u računima i što prije dovršiti parnice. Tomo još spominje da je 1604. g. kupio od Stijepa Držića posjed u Rijeci dubrovačkoj za 800 dukata. Nećacima Vlahu, Ivanu i Nikoli ostavlja cijeli svoj pokretni i nepokretni imetak. Sjeća se u oporuci i svoje nećakinje Paule, udate za Marina Restića, kojoj ostavlja 15 perpera, a nećakinjama Kati i Klari po 20 perpera za uspomenu, dok svojoj sestri Klari ostavlja 30 perpera a time da do smrti stanuje u velikoj kući u ulici “od crevljara” sa njegovim nasljednicima. Nećakinja Klara kojoj je ostavio 20 perpera bila je časna sestra u samostanu Sv. Andrije (*Div. Not. sv. 134, f. 195'*), a njoj je i djed Đivo ostavio stanovitu svotu novca ako pođe u samostan.

⁹⁴ Vidi oporuku Vekje Gundulić.

Osam godina kasnije, 1624., umro je u Anconi Vekjin suprug Marin, koji je iz braka s Vekjom ostavio dva sina, Marina i Ivana i tri kćeri: najstariju Paulu, udanu za dubrovačkog vlastelina Nikolu Sorkočevića, srednju Mariju, udanu za vlastelina Frana Gundulića i najmlađu Katarinu, udanu za vlastelina Mata Gradića. Zanimljivo je da su sve tri sestre udajom možda došle na bliske susjedne posjede u Gružu, Gundulić, Gradić i Sorkočević.⁹⁵

Prigodom udaje Marin je u ime miraza svakoj kćeri odredio znatnu svotu od 7000 dukata. Osim toga, još za života im je poklonio svoje dubrovačke nekretnine. Pauli je dao kuću u Gradu, a Mariji udanoj Gundulić gruško imanje, pa je tim poklonom taj krasni posjed ostao u rukama Gundulića, iako u drugoj grani.⁹⁶ Marin je, očito, tako postupio zbog neprestanih nesuglasica i sporova sa svojom braćom, s namjerom da im onemogući ometanje posjeda. Tako Marin Gundulić u času smrti nije u Dubrovniku posjedovao nikakav imetak, jer ga je za života cijelog podijelio. Zbog toga njegova možebitna oporuka, načinjena u Anconi, nije registrirana u Dubrovniku, pa nam zato nije ni poznata, dok su Marinov imetak u Anconi naslijedila njegova dva sina, Ivan i Marin.⁹⁷

Zanimljivo je spomenuti da je g. 1624. kod Ivana i Marina Gundulića u Anconi kao gost boravio poljski kraljević Vladislav kada je nakon pobjede nad Turcima kod Hoćima u Poljskoj, na zavjetnom putu za Loreto stigao u Anconu i odsjeo u palači Gundulića koju je svojevremeno Benedikt Gundulić ostavio bratu Đivu, odnosno njegovim nasljednicima. Ivan Marinov Gundulić, za uspomenu na taj događaj, dao je naslikati portret mladog kraljevića s prigodnim latinskim natpisom.⁹⁸ Portret je bio postavljen u palači, a dubrovački književnik A. Kaznačić u svojim *Uspomenama* navodi da je još 1860. g. bio u istoj palači, koja je u to vrijeme već davno po nasljedstvu bila u vlasnosti

⁹⁵ Gj. Bašić, »Elogia Jesuitarum Ragusinorum: 15.

⁹⁶ Imanje Gundulića na Šipanu spominje se u vezi s posjetima Điva M. Gundulića nadbiskupu L. Beccadelliju kada je Vekja Marina Gundulića s djecom boravila na Šipanu, gdje je napravila svoje dvije oporuke. Prema arhivskim spisima koji govore o životu i radu Marina Đ. Gundulića može se zaključiti da je on još za života svoje šipansko imanje dao u miraz jednoj od tri kćeri, kao što je kćerima, a ne sinovima, podijelio i sve ostale dubrovačke posjede.

⁹⁷ Gj. Bašić, »Elogia Jesuitarum Ragusinorum: 16.

⁹⁸ J. Torbarina, »Đživo Marina Gundulić: 171. Spominjući posjet poljskog kraljevića Vladislava Ivanu M. Gunduliću u njegovoj palači u Anconi, Torbarina kaže da nije utvrđeno da je pjesnik *Osmana* Đivo Frana Gundulić ikada bio u Gundulićevoj kući u Anconi, tako da ostaje pukim nagađanjem tvrdnja da je naš pjesnik osobno upoznao kraljevića kada je ovaj boravio kod Ivana M. Gundulića u Anconi i da ga je taj susret potaknuo da ispjeva *Osmana*.

vlasteoske obitelji Bundića (Bonda).⁹⁹ Nije nam poznato je li kada i gdje pisano u čije je ruke dospjela ta slika, nalazi li se u Italiji, možda u ankonitanskom muzeju ili kakvoj privatnoj kući.

Želim ovdje nešto opširnije prikazati život i rad Marinovih sinova Ivana i Marina, koji su kao jedni od najstarijih epigona svoga djeda, dubrovačkog humanista Điva Gundulića, ostavili trajni spomen u povijesti dubrovačke kulture XVII. stoljeća.

Ivan Gundulić mlađi sin Marina Đivovog Gundulića, rodio se u Anconi 1600. g. Djetinjstvo je proveo u Dubrovniku, gdje je živio s majkom Vekjom koja je napustila njegova oca u Anconi. U Dubrovniku je Ivan pohađao prve škole, a kad je poodrastao, pošao je u Anconu i tamo završio isusovačku gimnaziju. Zatim je, poput mnogih drugih dubrovačkih plemića studirao u nekom talijanskom sveučilišnom gradu. Nekoliko godina poslije smrti oca, braća Ivan i Marin razdijelili su naslijeđeni imetak, pa je kod te diobe Marin dobio u gotovini 18000 rimskih škuda, a Ivanu ostavio svu ostalu veliku baštinu. To je bila palača u Anconi, na glavnom trgu, zatim palača "s kulom" kod *Madone delle Grazie*, pa veliko poljsko imanje *alle Tavernelle* i *a St. Stefano alla Pisana*, te cijeli pokretni imetak (osim novca).

Kada je Marin postao isusovac, primljeni novac poklonio je isusovcima 1634. g. da se tim novcem omogući podizanje zavoda *Collegium Ragusinum* u Dubrovniku. Ivan je bio vrlo ozlojeđen bratovim postupkom i punih deset godina nije prestajao s pokušajima da se poništi taj zavještaj isusovaca. Tako je ova velika i značajna Marinova odluka postala uzrokom svađa, jer je zbog nje neprekidno trajao spor, prvo između Ivana i jezuita, a zatim do 1710. g. između Marinove sestre Katarine udete Gradić i njezinih nasljednika, koji su tražili da im Marin, dok je bio živ, a kasnije jezuiti, isplate ostatak neisplaćenog miraza od 520 dukata, koji je od naslijeđenog novca Marin bio dužan dati sestri Katarini, a on ga je u cijelosti predao jezuitima.¹⁰⁰

⁹⁹ O portretu kraljevića Vladislava u palači Gundulića u Anconi, koja je nakon potresa 1667., udajom Paule Gundulić pripala porodici Bonda (Bunić), vidi: *Biblioteca di fra Innocenzo Ciulić nella libreria de' R.R. PP. francescani di Ragusa*. Zara: Tipografia governiale, 1860: 81, gdje se spominje da se u rukopisu oca Mattei *Zibaldone* nalazi članak »Inscrizione sotto un ritratto di Vladisao di Polonia esistente nel palazzo Bonda in Ancona con alcune notizie su questo palazzo«. *Zibaldone* se čuva u biblioteci Male braće u Dubrovniku. I.A. Kaznačić, *Alcune pagine*.

¹⁰⁰ Miroslav Vanino, »Gundulić i dubrovački kolegij.« *Hrvatska revija* 12 (1938): 693-700. Frano Kesterčanek, »Dubrovački renesansni dvorac XVI. stoljeća u Tri crkve i njegova kronika.« *Anali Histroijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 6/7 (1959): 412.

Nekoliko godina nakon očeve smrti, 1624., preselio se Ivan Gundulić iz Ancone u Dubrovnik, gdje se još prije toga, 1625. g., oženio vladikom Marijom Đurđević, koja mu je u miraz donijela 10000 škuda.¹⁰¹ Kada je malo zatim (17. ožujka 1627.) došao na dražbu monumentalni dvorac sa perivojem kod Tri crkve na Boninovu, vlasnost pok. Vice Stjepović-Skočibuhe, kupio ga je Ivan za 3600 dukata i uknjiženim dugovima od preko 11 000 dukata.¹⁰² Tako se Ivan naknadio za izmakli mu dvorac u Gružu, koji je njegov otac još za života darovao njegovoj sestri Mariji 1619. g., kada se udala za dubrovačkog vlastelina Frana Franovog Gundulića.

Kada je kupio dvorac kod Tri crkve, Ivan se s velikim marom počeo baviti uređivanjem i dotjerivanjem ove najljepše suburbane dubrovačke palače, kao što je nekoć njegov djed Đivo ulagao veliku ljubav i razumijevanje u izgradnju gruškog ljetnikovca. Ivan je godinama u Dubrovniku obavljao i razne važne državne službe, a istovremeno zanosno proučavao stariju dubrovačku povijest, pri čemu mu je vlada rado otvarala inače teško pristupačne državne arhive. Plod tog dugogodišnjeg znanstveno istraživačkog rada bila je *Dubrovačka kronika od osnutka Grada do godine 1484.*¹⁰³ Valja ipak spomenuti da je za pisanje tog dijela Ivan Gundulić djelomično koristio i ispise dubrovačkog državnika Frana Gundulića starijeg (oca Frana mlađeg, supruga Ivanove sestre Marije), koji je pripremio bogatu arhivsku građu za jedno veliko i solidno djelo o dubrovačkoj povijesti, ali ga nije dospio napisati. Zato je Ivan po rodbinskoj vezi lako dolazio do arhivskih podataka koje je koristio pri pisanju svoga djela.¹⁰⁴

Ivan Marinov Gundulić umro je 1650. u Dubrovniku kao udovac, u pedesetoj godini života, ostavivši sav svoj imetak sinovima Marinu starijem i Marinu Franu mlađem, s posljednjom željom i preporukom "da budu poslušni sinovi svoje domovine, kojoj duguju svoj imetak i svoj život". Iz oporuke doznajemo da je kratko prije svoje rane smrti na imanju u Tri crkve dao sagraditi kućnu

¹⁰¹ *Div. Canc.*, za 1625., f. 115.

¹⁰² F. Kesterčanek, »Dubrovački renesansni dvorac: 412.

¹⁰³ Frano Gundulić stariji (1539.-1589.) bio je otac Frana Gundulića mlađeg, muža Ivanove sestre Marije, pa je prema tome bio Ivanov šogor, a u nešto daljem srodstvu i s pjesnikom Đivom. F. Kesterčanek, »Dubrovački renesansni dvorac: 412.

¹⁰⁴ Vidi bilj. 109. Kako piše Natko Nodilo, citirajući S. Cervu, Ivan M. Gundulić smatran je od svojih sugrađana "*lo storico della patria*" (*Chronica Ragusina Junii Restii. Zagabriae: JAZU, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* 25, digessit Speratus Nodilo, 1893: VI).

kapelu s trokutnim prekinutim zabatom iznad vrata, poput onih nad prozorima dvorca njegova djeda u Gružu. Nije dospio potpuno urediti kapelicu, pa je to ostavio u amanet svojim sinovima.¹⁰⁵

Kada su za velikog potresa 1667. g. poginula oba i jedina dva Ivanova unuka, Ivan i Miho, prešla je Gundulićeva palača kod Tri crkve u ruke 42-godišnje Paule, Ivanove kćeri, neudane tetke poginulih Ivana i Miha, a zatim, njezinom udajom 1667. g., u posjed obitelji Bonda. Isto se dogodilo i s palačama i imanjjima u Anconi.¹⁰⁶

O Ivanovu bratu Marinu kod nas je dosta pisao povjesničar isusovac Miroslav Vanino, a ovdje ćemo navesti još nekoliko zanimljivih podataka o životu i radu oca Marina Gundulića.

Marin Marinov Gundulić rodio se 1597. g. u Anconi, no smatrao se Dubrovčaninom, a takvim su ga držali i u Italiji. U bogatom dvoru njegovog prastrica Benedikta Gundulića, gdje se Marin rodio, odsjeo je 1555. g. poznati talijanski humanist i književnik Lodovico Beccadelli kada je u kasnu jesen krenuo preko mora u Dubrovnik da ondje preuzme nadbiskupsku stolicu.¹⁰⁷ Još kao malo dijete došao je Marin s majkom, bratom Ivanom i tri sestre u Dubrovnik, gdje je završio osnovnu školu. Srednju školu, i potom retoriku, filozofiju i teologiju učio je u jezuitskim zavodima u Anconi i Rimu. Kada je postao isusovac, od g. 1624. do 1626. radio je kao profesor u Dubrovniku, od 1631. do 1634. bio je

¹⁰⁵ U oporuci Ivan M. Gundulić spominje i svoje dvije kćeri, Oru i Pavlu, kojima ostavlja svakoj po 500 škuda ako pođu u samostan. Još im ostavlja svakoj po jedan bokal i nešto srebrnine. Osim toga, određuje da se crkvi u Karmenu i Gospi od Milosrđa dade po jedan srebrni pokal s tanjurićem i jedno svileno crkveno odijelo. Iz Ivanove oporuke doznajemo da mu je žena Marija rođ. Đurđević umrla prije njega. Kamate od 200 dukata uloženi u *Monte di Pieta* u Rimu ostavio je svećeniku koji će jedanput sedmično služiti misu u kućnoj kapeli kod Tri crkve za spas njegove duše. Na kraju se sjetio i svoje vanbračne kćeri Ivane, kojoj ostavlja 60 škuda godišnje, da joj se isplaćuje od novca uloženog kod jezuita u Rimu, te svoja dva sina, Marina starijeg i Marina mlađeg imenovao svojim univerzalnim nasljednicima.

¹⁰⁶ F. Kesterčanek, »Dubrovački renesansni dvorac. Smrću Ivana i Miha Gundulića izumrla je ona grana obitelji Gundulić kojoj je prapradjed bio Đivo Marina Gundulić, graditelj gruškog ljetnikovca. Dubrovački jezuiti u svečanim prilikama spominjali su blisku rodbinu pok. oca Marina Gundulića *fundatora Collegii Rhagusini*, pa tako na pr. 1725. g. kao najbliže njegove rodake navode Marina i Luku Bonda, te Marina i Frana Gradi, jer više nije bilo muških potomaka te grane (sc. oca Marina) obitelji. S. Capitozzi, »Alcune memorie di questo Collegio di Ragusa.« *Vrela i prinosi* 7 (1937): 53.

¹⁰⁷ S. Capitozzi, »Alcune memorie: 9-16. Frano Kesterčanek, »Portret oca Marina Gundulića.« *Vrela i prinosi* 11 (1940): 1-11. M. Vanino, »Gundulići i dubrovački kolegij: 693-700. J. Torbarina: »Fragmentsi.

superior dubrovačke rezidencije, a poslije toga rektor raznih jezuitskih kolegija u Italiji.¹⁰⁸ G. 1635/6. bio je u Firenci učitelj hrvatskog jezika velikom toskanskom vojvodi Ferdinandu II., kome je nekoliko godina ranije (1631.) stariji Marinov rođak, slavni pjesnik Đivo Frana Gundulić (1588.-1638.) spjevao prigodnicu *Pjesna Ferdinandu II. knezu od Toskane*. Nije bez značenja zanimanje toskanskog vojvode za hrvatski jezik, što je, bez dvojbe, bilo na političkoj a ne filološkoj osnovi. Ranije (1611.-1612.) su i neki Dubrovčani (Marojica i Đivo Resti te Jaketa Đurđević) htjeli Dubrovačku Republiku predati savojskom vojvodi Karlu Emanuelu I. kao operaciono područje za zauzeće Albanije i Grčke u budućem ratu protiv Turaka, ali se savojski planovi izjaloviše, a Republika odahne. Zato je i pjesmu Điva Gundulića lako povezati s boravkom Marina Gundulića na toskanskom dvoru, jer su obojica nastojali nagovoriti vojvodu Ferdinanda II. da, poput pobjedonosnog kraljevića Vladislava, stane na čelo križarske vojne protiv Turaka na Balkanu, na čemu su Rim i jezuiti godinama potajno radili, tražeći žrtve za svoje ciljeve, čemu se dubrovačka vlada iz političkih razloga, a i zbog vlastita opstanka, oprezno opirala.¹⁰⁹

G. 1647. o. Marina je general isusovačkog reda poslao u Dubrovnik sa zadatkom da ukloni probleme koji su otežavali gradnju dubrovačkog kolegija. Putujući po burnom moru u kasnu jesen, a po naravi osjetljiva zdravlja, obolio je na brodu od upale pluća i, stigavši u Gruž, umro je 30. studenog 1647. g. u dvorcu svoje sestre Katarine udane Gradić u Gružu.¹¹⁰

U životu Marina Gundulića najznačajnije je da je 23. lipnja 1634. darovnicom poklonio 18000 rimskih škuda za budući isusovački kolegij u Dubrovniku. Ta je svota s vremenom s kamatama narasla na 44000 rimskih škuda (zlatnika). Tim je činom Marin pokazao svoju ljubav za vjeru i domovinu prije više od 350 godina, kada je omogućio osnivanje *Collegium Ragusinuma*, tog rasadnika dubrovačkih humanista, a Dubrovniku ostavio najslavniju kulturnu instituciju na hrvatskom jugu.¹¹¹

¹⁰⁸ Gj. Bašić, »Elogia Jesuitarum Ragusinorum: 15. Ovdje Bašić piše da je Marin kao đak u Anconi bio izvanredno talentiran, tako da je pobuđivao svačije divljenje. M. Vanino, »Gundulići i dubrovački kolegij: 693-700.

¹⁰⁹ M. Vanino, »Gundulići i dubrovački kolegij: 693-700.

¹¹⁰ M. Vanino, »Gundulići i dubrovački kolegij: 693-700. F. Kesterčanek, »Portret oca Marina Gundulića: 1-11.

¹¹¹ M. Vanino, »Gundulići i dubrovački kolegij: 693-700. F. Kesterčanek, »Portret oca Marina Gundulića: 1-11.

Od sestara oca Marina spomenut ćemo Katarinu udanu za Mata Gradića, koja je zbog ostatka neisplaćenog joj miraza od 520 dukata uzrokovala jezuitima dosta neugodnosti, tim više što je to potraživanje sudbeno i izvansudbeno vodila ne samo ona, nego i njezini sinovi Junije stariji i Junije mlađi Gradić, te kći Junija mlađeg, Katarina, udana za Luku Sorkočevića, koji je, pak, potraživanje vodio za svoje sinove Antuna, Miha i Valentina. Tako se 1710. g., nakon gotovo 90 godina izravnao spor među zakonitim nasljednicima Ivana Gundulića oko miraza koji je Marin Gundulić, otac Ivanov, 1. lipnja 1621. g. ženidbenim ugovorom poklonio svojoj kćeri Katarini, ali ga nije u cijelosti isplatio.¹¹²

Dramatična je bila sudbina Katarinine starije sestre Marije, udane za daljeg rođaka Frana Franovog Gundulića, i njezina grušskog posjeda koji je dobila od oca Marina. Marija je sredinom XVII. st. postala posljednji vlasnik grušskog imanja od imena Gundulić, tj. dvorca s perivojem i ostalim pripadnostima, a razlog tome je bio taj što im je jedino dijete, sin Frano, po vlastitoj volji postao isusovac. Iako su se njegovu odlasku u samostan roditelji i neki rođaci žestoko protivili i odvrćali ga od te namjere, predočavajući mu sve prednosti koje ga čekaju kao svjetovnjaka i člana jedne od najuglednijih i najmoćnijih dubrovačkih plemićkih obitelji, Frano je, po naravi blage čudi, sve to mirno otklanjao i završio u samostanu.¹¹³ Kako su jezuiti, primajući u svoje redove sinove imućnih roditelja, reflektirali na njihov dio baštine, i gruško bi imanje nakon smrti jezuita Frana zacijelo pripalo jezuitima da njegovoj majci i ocu nisu bile i predobro poznate sve neprilike koje su nastale prelaskom Marijina brata Marina u jezuite. No, dok je otac Marin mogao cijelu svoju baštinu darovati jezuitima, jer mu je otac već bio mrtav, a on se ionako prije zaređenja morao odreći svakog imetka, njegova nećaka Frana roditelji su lišili nasljedstva kako ono ne bi pripalo jezuitima, s kojima su Marijin brat Ivan i sestra Katarina imali teške i dugotrajne sporove i gorka iskustva. Kada se 1655. g. po propisima isusovačkog reda morao odreći svakog imetka, Frano Gundulić je izjavio da je ostao bez očekivanog nasljedstva, pa je zato za životnu lozinku (koju je i prije smrti ponavljao) uzeo: *Tu es (Deus), qui restituet haereditatem meam mihi* (Ti si Bože onaj, koji će mi vratiti moju baštinu).¹¹⁴

¹¹² M. Vanino, »Gundulići i dubrovački kolegij: 693-700.

¹¹³ Frano Gundulić, isusovac, rodio se u Dubrovniku 3. rujna 1621. gdje je i umro 19. prosinca 1684. Bio je dugogodišnji superior dubrovačkog kolegija, nećak oca Marina te daleki rođak pjesnika Điva F. Gundulića. Godine 1661. doveo je u Dubrovnik arhitekta isusovca Serafina Fabriena koji je napravio nacрте i 1662. položio temeljni kamen *Collegium Rhagusinum*. Kad je 1667. g. potres srušio sve što je do tada saziđao, 1683. g. nastavljena je gradnja i konačno dovršena 1699. g.

¹¹⁴ Gj. Bašić, »Elogia Jesuitarum Ragusinorum: 45-47, 102, S. Capitozzi, »*Alcune memorie*: 36.

Rezultat svih tih previranja bio je taj da je najkasnije 1655. g. Gundulićev ljetnikovac u Gružu bio u rukama vlasteoske porodice Pucić, što potvrđuju i barokni grbovi na baroknom oltaru u kućnoj kapelici. Kad se jednom prouče odgovarajući dokumenti XVII. stoljeća u Dubrovačkom povijesnom arhivu, moći će se utvrditi kako je i zašto Gundulićevo gruško imanje prešlo u vlasnost Pucića. Inače, poznato je da su Pucići u XVII. st., a i prije, više puta postavljali prava na velika imanja Gundulića, pozivajući se na rodbinske veze.¹¹⁵ Događalo se to i zbog zajmova koje Gundulići nisu vraćali Pucićima, pa je tako možda bilo i s gruškim imanjem Marije Gundulić. Je li se to dogodilo zbog velikih dugova koje je za sobom ostavila Marijina majka Vekja kada je s brojnem djecom ostala bez sredstava i bila primorana godinama se zaduživati kod dubrovačke vlastele, možda baš i kod Pucića, ne može se sa sigurnošću reći, no svakako je činjenica da je Gundulićev dvorac u Gružu, s *orsanom*, kapelicom, perivojem i svim pripadnim zgradama i zemljištem sredinom XVII. st. bio u vlasništvu Pucića.

O životu i radu isusovca Frana Gundulića već je opširno pisao Vanino, a mi ćemo samo spomenuti da je Gundulić zadužio dubrovački kolegij i Dubrovnik time što je pod njegovim superiorstvom kolegij dobio u Gružu, na Batali, ljetnikovac za rekreaciju đaka i profesora kolegija. On je 1677. g. kupio staru kuću s malim vrtom iz ostavštine Sigismunda Đurđevića. Posjed je 1680. g. povećao legatom Nikole Sorkočevića, koji se sastojao od vrta i velike kuće u susjedstvu kuće Sorkočevića, i zatim tu uredio rekreacioni objekt (danas je to dvorac Zago s kapelicom i terasom, i s grbom Đurđevića).¹¹⁶

Po starini Pucići su iz Kotora, gdje se spominju već 1181. g., a vjerojatno su u tom stoljeću doselili u Dubrovnik. Kao vlasteoska obitelj spominju se u XVI. stoljeću kao vlasnici zemalja kod Tri crkve, u Gružu, Lapadu, Rijeci dubrovačkoj, Šumetu, Župi (Čelopeci), Konavlima, Cavtatu, Lopudu i drugdje. Iz

¹¹⁵ Gj. Bašić, »Elogia Jesuitarum Ragusinorum: 95. Ovdje se govori o Pucićima kao sljednicima Gundulića, kada je nakon smrti Perice Gundulić rođ. Resti (+1706.) Nikola Pucić, pozivajući se na rodbinske veze, podigao parnicu protiv jezuita radi imanja u Poljicima, Orašcu, Kliševu i Mrčevu koje im je Perica oporučno ostavila. (Vidi: M. Vanino, »Gundulići i dubrovački kolegij: 693-700. i S. Capitozzi, »Alcune memorie: 46, 55, 73).

¹¹⁶ Gj. Bašić, »Elogia Jesuitarum Ragusinorum: 44; S. Capitozzi, »Alcune memorie: 168. Vice Adamović, *Gruž. Topografičko-povijesničke bilješke*. Dubrovnik, 1903: 36 (spominje još vrt s ribnjakom 1903.).

arhivskih dokumenata doznajemo da su Pucići u to doba, osim kuća u Gradu, izgradili suburbane kuće u Gružu (1538.), na Lapadu u Sumartinu (1546., 1551., 1579.), Konavlima (1580.), u Tri crkve (1583.), na Šipanu (1587.), Rijeci dubrovačkoj (1589.) itd., pa je vjerojatno neki od tih posjeda i kuća pripadao i onoj grani Pucića koji su u XVII. st. posjedovali nekadašnje gruško imanje Gundulića. Pucići su se na svojim ladanjskim imanjima, uz pomoć kmetova, bavili poljoprivredom a uz to novčarstvom i pomorskom djelatnošću, dok su se manje isticali u državnim službama. Zanimljiva je isprava od 28. travnja 1597. g., prema kojoj se španjolski kralj Filip II. priznaje dužnikom Petru Puciću za primljeni oveći zajam, što dokazuje da su u to vrijeme Pucići raspolagali znatnim novčanim sredstvima. Također se iz arhivskih isprava XV. i XVI. st. vidi da su se Pucići više od stotinu godina bavili lovom, kupovinom i prodajom koralja, a i vađenjem spužava iz mora.¹¹⁷ Među ovim Pucićima spominju se Pavao (1450.), Mato (1528.), Domeniko (1536.-1544.) te Brnja R. Pucić (1555.).

Pucići su se u XVI. st. istakli i na kulturno-umjetničkom polju. Tako je 1560. g. najveći mletački umjetnik Tizian Vecellio po narudžbi Damjana Pucića izradio veliku oltarsku sliku *Sv. Magdalena u slavi*, umjetničko djelo zamjerne ljepote i vrijednosti, koja se i danas nalazi u dominkanskoj crkvi u Dubrovniku. Osim Magdalene, Sv. Vlaha, Tobije i anđela, na slici je u naravnoj veličini prikazan lik donatora Damjana N. Pucića. Sliku je, 1865. g. za 1400 austrijskih kruna, po narudžbi vlastelina Meda Pucića restaurirao venecijanski slikar i restaurator Paolo Fabris.¹¹⁸

Naklonost prema kulturi i umjetnosti, što se u doba renesanse očitovala kod Damjana Pucića, ponovno se pojavila početkom XIX. st. u osobi Nika Lucijanovog Pucića, koji je s velikim poletom i ljubavlju za starine pristupio temeljitoj restauraciji svog gruškog ljetnikovca (bivšeg Gundulićevog), te kod Meda Pucića, za koga je biskup Strossmayer rekao, da je u svoje vrijeme bio najučćeniji čovjek u Dubrovniku i najplemenitiji prijatelj naroda. Medo Pucić je, među ostalim povijesnim djelima, štampao u dubrovačkom *Slovincu* 1879. g. i *Genealogiju obitelji Pucić*.¹¹⁹

¹¹⁷ Frano Kesterčanek, »Prinosi pomorskoj privredi starog Dubrovnika. Koraljarstvo.«, u: *Zbornik zagrebačke klasične gimnazije*, Zagreb, 1937: 662.

¹¹⁸ Vidi i: Frano Kesterčanek, »Tizianov poliptih u dubrovačkoj katedrali.« *Obzor*, novogodišnji broj 1941.

¹¹⁹ Možda je vrijedno napomenuti da su na gotičkom oktogonolnom kamenom stolu na velikoj terasi u Gružu urezana slova *T. Poz*, dok su se ostala dva slova (*za*) s vremenom izbrisala. Možda je ta početna slova imena i prezimena u XVII. st. urezao mlađi Tomo Pozza (Pucić), kasnije dubrovački konzul i književnik.

Usred napretka i blagostanja, u kojem je živio Dubrovnik XVII. stoljeća, zadesila ga je najveća nesreća koju poznaje njegova povijest, potres od 6. travnja 1667. Grad je bio napola srušen, dvije trećine stanovnika je poginulo, a težak udarac pretrpjeli su trgovina i pomorstvo. Propao je nagomilani novac i dragocjenosti vlasteoskih kuća, goleme količine robe u skladištima, mnoge porodice sasvim su izumrle (npr. loza Ivana Gundulića Marinovog), a preživjeli su morali podizati nove domove. O ovom potresu mnogo je pisano u raznim edicijama. Ovdje ćemo samo spomenuti prikaz o trešnjoj dubrovačkoj književnika i pedagoga Vice Adamovića, tiskan u Dubrovniku 1884. g.:

“U užasnoj trešnjoj g. 1667. polomiše se i skršiše se u gradskoj luci mnogi brodovi i sruši se mnoštvo palača, crkava i kuća, a mnogo duša zaglavi pod gomilama dubrovačkih razvalina. Zavlada strah na sve strane, zabuna dogna neke nevoljnike do ludila, a šteta uopće bijaše neopisiva. Uzburkano more je bučilo, strašno se uzdizalo i valjalo. Vodovod nad Gružom sav se raspuknuo, te se silne bujice slijevale niz vrtove i perivoje, prodirući svuda i sve raznoseći. Kamenje se orilo i zasipalo puteve i vrtove, zatvaralo vrata od kuća i gospodarskih zgrada, pobilo silnu stoku, a od ljudi mnoge rani ili osakati. Od gruškog škara ne ostade ni traga, jer od brodova što su se tu gradili ili popravljali, nastane strašna gužva, a golemi valovi raznijeli su mnoge lađe, drvlja pa i gvožđa što su se nalazila na igalu. Od zgrada ostade sačuvana u Gružu samo kuća Marka Sorkočevića pa onda ona nekog Milića i dijelom samostan Sv. Križa.”

U potresu su poginuli i posljednji muški potomci Marina Gundulića Đivovog, a jedina preživjela tetka i nasljednica, Paula Gundulić, sklonila se poslije potresa u Anconu, gdje se doskora udala za Marina Bondu, kojemu je u potresu poginula žena (rođ. Bona).¹²⁰

Nesreći trešnje i požara, koji su buknuili i trajali više od 20 dana, pridružile su se krađe i otimanja. Opaki podanici Republike sa sela i iz Grada, ljudi izvana, naoružani i bez oružja, stali su navaljivati na kuće, crkve, samostane i državne zgrade, razbijajući brave i vrata, te nastane pljačka u Gradu, Pločama i Gružu, te po selima. Robilo se blago državno i crkveno, plijenilo se blago i namještaj po kućama, raznosilo se i prodavalo po Republici i izvan nje.¹²¹

¹²⁰ Z. Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika*: 115 i dalje. F. Kesterčanek, »Dubrovački renesansni dvorac.

¹²¹ V. Adamović, *Gruž*: 23.

Za stanje u Gružu nakon potresa značajna je molba Pavla Gundulića Nikolinog i njegove braće, upućena dubrovačkom nadbiskupu 1682. g. radi popravka kapele na nekadašnjem imanju Điva Paladina Gundulića (danas nasljednici Gradi). U molbi se spominje da je posjed i kapelicu donedavno posjedovao Frano Gradić, a da je kapela teško oštećena u potresu 1667. g., pa se zato moli nadbiskup da Gunduliće oslobodi obveze davanja gruškim dominikancima da u toj kapeli triput tjedno služe misu uz godišnju naknadu od 48 perpera, već da im se dozvoli da taj novac upotrijebe za popravak kapele, a kad bude popravljena, Gundulići se obvezuju da će se opet održavati zavještane mise. Nadbiskup je molbu uvažio, pa su molitelji kapelu popravili i vjerojatno je doveli u stanje u kojemu je i danas.¹²² Da je dvorac Gradića uz tu kapelu stradao od potresa, može se zaključiti po tome što su se tada, prema Adamoviću, u Gružu sačuvale samo dvije privatne kuće, dok se na obližnjem dvorcu Gundulić-Kesterčanek još i danas vide tragovi mnogih popravljanih oštećenja na stepenicama, nadvratnicima, ogradi, zabatima i kamenim okvirima prozora, oltaru u kapelici itd. Kada se detaljnije istraže mnogi dokumenti iz Dubrovačkog arhiva u vezi s potresom, moći će se dobiti detaljnija slika o veličini nastalih šteta, izazvanih potresom, požarima i pljačkama, na gruškim ljetnikovcima, a posebno na dvorcu Gundulić-Pucić, kućnoj kapeli i vrtnoj arhitekturi.

Od pojedinih članova obitelji Pucić, koji su bili vlasnici nekadašnjeg gruškog posjeda Gundulića, spomenut ćemo Lucijana Pucića, kojega arhivski spisi spominju 1734. g., pa Mata Pucića, za koga je u jezuitskom *Ljetopisu* zabilježeno da je 1740. g. s bratom Nikolom ustao protiv dubrovačkih isusovaca, ističući svoje pravo na zemlju Gaj u Orašcu koju je isusovcima legatom ostavila Perica Gundulić.¹²³ Zanimljiva je bila ličnost Lucijana Nikole Pucića, koje je 1786. g. pokušao nagovoriti već teško bolesnog poznatog znanstvenika, Ruđera Boškovića, da se iz Italije preseli u Dubrovnik, gdje mu je živjela sestra Anica. Bolest se, međutim, pogoršala i veliki genije umro je 13. veljače 1787. u Milanu, u 76 godini života. Lucijan N. Pucić bio je u vezi s Boškovićevim tajnikom Lucijem Tamagninom, koji mu je slao pisma što su se ticala Boškovića i Republike. God. 1787., baš u vrijeme kad je Lucijan Pucić bio knez, zaključila

¹²² *Div. Not.* sv. 118, f. 214, 215.

¹²³ Gj. Bašić, »Elogia Jesuitarum Ragusinorum: 95.

je vlada da se 21. svibnja u stolnoj crkvi održe zadušnice za Ruđera Boškovića kojima je prisustvovao knez s vijećnicima i svim javnim vlastima, a posmrtni govor, stilom i jezikom Cicerona, na poziv vijeća, izrekao je bivši isusovac Brnja Zamanja.

Kada se g. 1801. Lucijan N. Pucić, tada dubrovački senator, na putu za Cadiz zadržao u luci Mahon na otoku Menorci i tamo upoznao dubrovačkog vicekonzula Giusepea Mottu, Lucijan je pismom od 10. srpnja 1801. javio dubrovačkom Senatu da je Motta vrlo vješt u trgovačkim poslovima, pa treba čim prije dobiti status konzula kako bi mogao izravno djelovati kao predstavnik Republike prema Englezima. Englezi su, naime, zaposjeli Menorcu i nisu dozvoljavali da vicekonzul Motta zastupa Republiku, jer je ovisio o dubrovačkom generalnom konzulu u Barceloni.¹²⁴

Život i rad Lucijanovog sina Nikole usko je povezan s historijatom gruškog posjeda i njegovom daljnjom sudbinom.

Nikola Lucijanov Pucić rodio se g. 1775. Za uspomenu na taj značajni obiteljski dan posađena je platana koja još i danas dominira u Orašcu, u kojemu se pored drugih vlasteoskih imanja nalazio i posjed Pucića.¹²⁵

¹²⁴ Lucijan Nikole Pucić bavio se, poput brojne dubrovačke vlastele, trgovinom i izvozom razne robe iz Dubrovnika u Italiju i drugdje. Tako je 1797. g. poslao svoj brik *Canopo* s raznom robom u Livorno. Kada je tom zgodom brik zaplijenio jedan francuski korsar i odvezao ga u španjolsku luku Sanlucar de Barrameda, otputovao je Pucić u Madrid da požuri oslobađanje broda (Vinko Ivančević, »O Dubrovčanima u stranom svijetu.« *Dubrovački horizonti* 2 (1969): 41; Ilija Mitić, »Dubrovački konzulati na Balearskim otocima.«, u: *Beritićev zbornik*, ur. Vjekoslav Cvitanović, Dubrovnik: Društvo prijatelja dubrovačke starine, 1960: 222). V. Adamović, *Gruž*: 37, izričito spominje da je Lucijanu Puciću nekoć pripadala bivša Gundulićeva vila ovim riječima: "Prođe li se u Gružu veliki, novi muo pak gdje se put malo okreće i čini lakat, otvara nam se pogled na najvišu vilu, koja je negda pripadala knezu Lukijanu Puciću, onda Vlahu Radiću, a od 16. januara 1887. služila je za poljodjelski zavod, koji je raspolagao i vrtom, što je 1½ hektar velik". U *Schematismo provinciale della Dalmazia* (Zara, 1828: 161) zabilježene su obitelji kojima je austrijska vlada na području Dalmacije potvrđivala plemstvo. Tu se među petoricom Pozza spominju i Luciano de Pozza i Nicolo di Luciano Pozza, a uz sve njih opaska *Conte di Zagorje*. Lucijan Pucić izravno je zaslužan što su nakon smrti Ruđera Boškovića brojna njegova pisma došla u Dubrovnik. Naime, Boškovićev tajnik Tamagnino poslao je Boškovićeva pisma i druge spise njegovom poznaniku Lucijanu Puciću i otada su se ti spisi čuvali u obitelji Pucić, ali su se tokom vremena raznim putevima našli u Sjedinjenim Američkim Državama. O tome je pisao Josip Torbarina.

¹²⁵ Niko barun Nardelli (bivši dalmatinski namjesnik u Zadru), *Cavalleria rusticana. Viteška afera u Orašcu u XVIII vijeku*. Dubrovnik, 1921: 15, 16, 17. Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike (1800-1880)*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1941: 156.

Nikola Lucijanov Pucić posljednji je iz te obitelji posjedovao bivši Gundulićev dvorac i posjed u Gružu, a čija ga je restauracija materijalno upropastila, jer je došla u vrijeme pogubno za Republiku.¹²⁶ Propašću Dubrovačke Republike i rusko-crnogorskim pustošenjem na dubrovačkom teritoriju 1806/8. g. dubrovačka vlastela su osiromašila. Njihov imetak velikim dijelom je propao Napoleonovim zauzećem Dubrovnika, ukidanjem fideikomisa, ratnim davanjima, konfiskacijom brodova od strane Francuza i Engleza, što je dovelo do propasti trgovine. Kada su, poslije provale francuskih četa iz Dubrovnika 1. srpnja 1806. g., Rusi i Crnogorci došli s vojskom do Grada, popalili su i opljačkali najbolje kuće na Pilama, Konalu i Gružu. Pljačkanje bogatih ljetnikovaca u Gružu vodio je u svoju korist zapovjednik ruskog broda Snaksarev. Između ostalih, spominju se opljačkani dvorci senatora Zamanje, markiza Bone i Karla Natali. Je li tada opljačkan Pucićev (bivši Gundulićev) dvorac u Gružu, ne spominje se, ali se tvrdi da su tada Rusi i Crnogorci opljačkali i spalili 44 kuće u samom Gružu i 7 na Lapadu.¹²⁷

Unuka Nikole L. Pucića, Mare pl. Mirošević-Sorgo, kći Mata Natali, u svojim je *Uspomenama* iznijela zanimljive podatke o svome djedu. Između ostalog ona piše: "Brodovi u gruškoj luci, koji su bili krcati uljem i vinom, višegodišnjim

¹²⁶ Rukopis *Uspomene* Mare pl. Mirošević rođ. Natali, pisan talijanski, nalazi se u Povijesnom arhivu u Dubrovniku među starim rukopisima. Dvorac Pucića u Orašcu pripao je četrdesetih godina XIX. st. dražbom Vlahu Radiću, koji ga je ubrzo zatim prodao nekom Skorsuru, a danas je u vlasnosti obitelji Buć. Osim tog dvorca, u Orašcu je bio i dvorac Bona (Bunić) s obiteljskim grbom na pročelju. Nekoć je pripadao Mari Mirošević-Sorgo (kao fideikomis), zatim njezinu sinu Niku, a nakon II. svj. rata proglašen je općenarodnom imovinom (N. Nardelli, *Cavalleria rusticana*: 15, J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*: 156).

¹²⁷ Ivan Stojanović, »Najnovija povijest Dubrovnika.«, u: Ivan Hristijan Engel i Ivan Stojanović, *Povijest Dubrovačke Republike*. Dubrovnik: 1922: 241-500.268-273, 274, 312 etc. V. Adamović, *Gruž*: 32, kaže da je 1806. ruska vojska zajedno sa 7-8000 Crnogoraca popalila i posjekla sve što im je došlo do ruke. Računa se da je Gruž, Kono i ostala bliža okolica pretrpjela štetu od 14-15 milijuna francuskih franaka. Saveznici su prilikom povlačenja popalili Gruž, pri čemu su se ruski oficiri natjecali koji će prije opljačkati kuću. J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*: 33-35 piše kako su Rusi i Crnogorci 1806. g. porobili i popalili najbolje kuće u Gružu, a pljačkanjem bogatih kuća u Gružu upravljao je u svoju korist kapetan ruskog linijskog broda Snaksarev. O paležu u gruškoj luci sačuvana su dva crteža suvremenog slikara Carmela Reggia. Jedan je crtež objavio Kruno Prijatelj u knjizi *Klasicistički slikari Dalmacije*, Split 1964: 84, a prikazuje zapaljeni brod u gruškoj luci. Crtež se nalazi u Povijesnom arhivu među spisima Martecchini. Drugi crtež prikazuje požar iznad Gundulićevog ljetnikovca. Na njemu se u zapadnom uličnom zidu mogu vidjeti dva prozorska otvora, "virila" (kojih danas više nema), a služila su da domaća čeljad može vidjeti tko dolazi u kuću ili što se vani događa. Takva "virila" i danas postoje na samostanu u Mokošici i na zidu kuće Anice Bošković na Donjem konalu.

prihodom Pucićevih imanja, spalili su saveznici (Englezi, Rusi i Crnogorci). Uz to se baš tih kobnih godina Pucić teško zadužio gradnjom tri nova broda. Da se tada odlučio prodati srebreno stolno suđe, među kojem je bilo stotinu srebrenih tanjura, pa da je uz to prodao i razne nepotrebne dragocijenosti i sl. mogao se osloboditi duga. No djed je više volio vidjeti restauriranu svoju veliku obiteljsku kuću s imanjem u Gružu, pa je prodao samo dio srebrenog pribora, no time si nije mogao pomoći, jer su kamate na dugove iz dana u dan sve više rasle, kmetski prihodi od seoskih imanja izostali zbog otpora seljaka koji su prestali s 'davanjima', pa se njegovo materijalno stanje sve više pogoršavalo.”

U ratnim razaranjima izgorjela je i kuća Pucić-Sorkočević na Boninovu, koju je kasnije Pucić prodao tutorstvu srpsko-pravoslavne općine sa svrhom da se kuća upotrijebi za mrtvačnicu, a vrt za groblje. Ugovor je sklopljen 7. rujna 1830. pred notarom Antunom Liepopili, a cijena je bila 1500 austrijskih forinti.¹²⁸ Razumije se da se ni s tom neznatnom svotom nije moglo popraviti teško poremećeno i ugroženo imovinsko stanje Nika L. Pucića. Na kraju je došlo do dražbe, kada su rasprodane sve nekretnine koje su pripadale njegovoj očevini. O tome je u *Uspomenama* zapisano: “Da spasi svoju djedovinu, nekretnine starih Pucića, među njima imanje sa dvorcem u Gružu, uputio se 1835. g. Niko Lucijanov Pucić u Beč, da bi u cara Franja I. ishodio dozvolu, da može prodati svoju naslijeđenu imovinu tj. fideikomis Marka Ivana Sorgo (jer je Austrija ponovno uvela fideikomis, koji je Napoleon ukinuo) i da time isplati dugove.” Očito je to namjeravao učiniti zato što mu naslijeđeni fideikomis nije ni izdaleka toliko ležao na srcu koliko njegova djedovina, nekretnine obitelji Pucić. Osim toga, Pucić je mnogo očekivao od careve naklonosti, jer je prilikom dolaska cara Franje I. u Dubrovnik 1818. g. Pucić bio član poklonstvene deputacije dubrovačke vlastele. Osim toga, Pucić je prije odlaska u Beč poslao caru na poklon bačvu najfinije malvazije, na što mu je car za uzdarje poklonio lijepu porculansku vazu.¹²⁹

Prilikom audijencije car je poručio Puciću da ne može mijenjati fideikomis, jer zakon ne dopušta prodaju dok postoje namjenom predviđeni nasljednici, ali da će mu pomoći tako što će na dražbi Pucićevih dobara, posredstvom određene osobe, otkupiti njegovo dražbovano gruško imanje i ostalo i pokloniti njegovom sinu, koji se tada o carskom trošku odgajao u Beču, i na taj način spasiti obitelj od gubitka gruškoga posjeda. Na Pucićevu nesreću, već poslije

¹²⁸ Jovo Perović, »Srpsko pravoslavna groblja u Dubrovniku.« *Dubrovnik* (1929): 318-319.

¹²⁹ J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*: 75, 82.

osam dana, 2. ožujka 1835., umro je Franjo I., a njegov naslijednik Ferdinand I. nije htio održati obećanje svoga predhodnika, nego je Puciću dodijelio malu penziju. Razočaran zbog neuspjelog nastojanja da spasi očevinu, Nikola Pucić više se nikada nije vratio u Dubrovnik. Živio je u Beču, gdje je u priličnoj bijedi umro od kolere 1855. g., u osamdesetoj godini.¹³⁰

U *Povijesti župe Orašca* za Nikolu Pucića piše da je za sobom ostavio slavnu uspomenu kao blagi branitelj i upravitelj dalmatinskih studenata na bečkom sveučilištu, a Josip Bersa spominje kako je pod stare dane u Beču savjetovao mladog Miha Klaića na koji će način najbolje riješiti težak matematički problem za doktorski ispit. Općenito, Pucić je bio izvanredno uman i naobražen čovjek. Iz Beča se sa ženom Jelicom rođ. Ranjina, koja je odijeljeno od njega živjela u Dubrovniku, dopisivao na latinskom jeziku, a u Beču, daleko od domovine i ožalošćen zbog njene sudbine, pisao je latinske elegije.¹³¹ Nikola Pucić (Sorkočević, po fideikomisu po kojemu je bio obvezan da uz svoje prezime nosi i Sorkočević tj. Pozza-Sorgo) govorio je, osim hrvatskog, talijanskog i latinskog jezika još i francuski, na kojemu se mnogo godina dopisivao s dubrovačkim književnikom i diplomatom Antunom Sorkočevićem, koji je od 1805. g. živio u Parizu, gdje je i umro 1841. g. Tu opsežnu prepisku ostavio je za sobom Sorkočević i ona je do danas sačuvana.¹³²

Kako smo spomenuli, Pucić je počeo restaurirati svoj dvorac u Gružu, koji je bio oštećen od potresa 1667. g. i pustošenja rusko-crnogorskih četa 1806. g. Budući da pismeni dokumenti do danas nisu pronađeni, a vjerojatno ni sačuvani, smatram da treba navesti neke radove iz kojih se vidi koliko su bili opsežni i kako su troškovi restauracije, uz gubitak brodova, vina, ulja te uskraćivanje kmetskih davanja, mogli dovesti do financijskog sloma Nika Lucijanovog Pucića-Sorkočevića.

¹³⁰ Niko Pozza-Sorgo nije iskoristio pogodnost koju je donio Napoleonov zakon o ukidanju fideikomisa. Nakon pada Napoleona, Austrija je ponovno uvela fideikomis, tako da je prilikom dražbe prodao sve što je pripadalo Puciću, dok je fideikomis Sorgo ostao netaknut, tako da su neke nekretnine još i poslije II. svj. rata bile u vlasnosti nasljednika Sorgo. Sin Nika Pucića nije bio nasljednik fideikomisa Sorgo, jer je umro *lontano della patria*, već kći Mare Natali, a zatim njezina kći Mare Mirošević te konačno njezin sin Niko Mirošević-Sorgo, koji je poslije II. svj. rata umro u Londonu (*Uspomene Mare Mirošević*).

¹³¹ I. Stojanović, »Najnovija povijest Dubrovnika: 342, 430, 432; J. Bersa *Dubrovačke slike i prilike*: 196, 229 i dalje.

¹³² O dopisivanju Antun Sorgo - Niko Pucić vidi J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*: 86.

Pucić je dao izraditi gotovo sva nova vrata i nove prozore, te devet dvokrilnih *persijana* (rebreonica) koje inače nisu postojala na renesansnim kućama. Na kući su 31 vrata, 10 velikih prozora (jedan na istočnom zidu zazidan je 1940. g.), 8 prozora srednje veličine u prizemlju i 3 manja prozora. *Persijane* na prozorima prvoga kata postavljene su na umetnute drvene okvire, čime je narušena proporcija i izgled originalnih kamenih okvira. Izmijenio je kamene ploče na podu dvornice u prizemlju i postavio velike kvadratne crno-žute keramičke (umjetne) ploče, velike dijelove šetnica ispred i iza kuće pokrio složenim žalima (premda su šetnice vjerojatno bile pokrivenne kamenim pločama, što se danas vidi na mnogim ljetnikovcima u Gružu, Lapadu, Rijeci dubrovačkoj, Trstenom itd.).¹³³ Nadalje, Pucić je dao klesarski stručno popraviti sva oštećenja na vijencu kuće, kamenim stepenicama, balustradi, okvirima prozora, ulaznih vrata, a posebno skup rad bio je kameni oltar u kapelici umjesto dotadašnjeg drvenog. Na podnožju svakog kaneliranog stupa izrađen je zrcalno simetričan grb Pucića, dok je na prednjoj strani oltarskog stola ostavljen grb Gundulića. Na frontalnom zidu kuće umetnuti su novi kamenovi itd. Možda su neka teža oštećenja ostala od potresa 1667. g.¹³⁴ Vjerojatno je prilikom restauracije trebalo temeljito popraviti krovove kuće, kapelice i paviljona, urediti ribnjak, popraviti ogradne zidove i izvesti mnogo drugih radova u kamenu i drvu, za koje se ne može naknadno tvrditi kada su i kako bili izvedeni, ali sveukupni ambiciozni radovi mogli su, u datim okolnostima, upropastiti Pucića.¹³⁵

¹³³ Podovi popločani kamenim pločama danas se još nalaze u bivšoj pekarnici, kuhinji, izbi, prostoriji u polukatu (danas prekrivena parketom) i u prostoriji ispod male terase (danas prekrivena parketom i keram. pločicama). Danas (1970. g.) nema više kamenog stola s ovalnom kamenom klupom na kraju stražnje šetnice, stol i klupa preneseni su 1957. g. u Mokošicu na posjed dr. Mata Podića. (Neobično je da su podovi u dvije bočne prizemne prostorije bili prekriveni daskama položenima na tanje drvene grede, a ove izravno na голу zemlju. Između gredica je bio nabacan drveni ugljen. To je otkriveno 1979. g., kada su te prostorije preuređene u suvremeni stan. Možda su u starini i one bile popločane kamenim pločama, kasnije dignutim za drugu namjenu (mala terasa?), i zamijenjene jeftinijim daskama. I daske i gredice bile su 1797. g. najvećim dijelom istrunule, a malo je vjerojatno da su tu bile od XVI. st. Pa i upotreba drvenog ugljena protiv vlage novijeg je datuma. (Op. prepisivača ove monografije ing. S. Lasića 1991. g.).

¹³⁴ Prozori na kapelici danas imaju drvene okvire sa staklima, a iznutra drvene *škure* (kapci). Željezne rešetke, koje su se nekoć nalazile na prozorima (još se vide tragovi rupa u kamenu), dignute su kad su stavljeni drveni okviri i stakla.

¹³⁵ Na slici Carmela Reggia vidi se da je ulazni portal sa ceste bio isti kakav je i danas, jedino su, umjesto današnjih rešetkastih, bila teška drvena vrata. Kuća Pehovac (na uglu današnje Matoševe ulice) još nije postojala. Podignuta je koncem XIX. st. Također nije postojala mala kućica "tete Mare Marinović".

Nakon Pucićeve neuspjeha kod cara Franja I. u Beču u nastojanju da se izvuče iz financijskog sloma, ubrzo je došlo do dražbe njegovih nekretnina. Kao jedan od ozbiljnih interesanata, na dražbi se pojavio bogati Dubrovčanin Vlaho Radić.

Vlaho Radić rodio se u Dubrovniku 1779. g. U njegovo vrijeme tu je živjelo više obitelji istog prezimena, ali izgleda da nijedan od tih Radića nije bio bliski rođak Vlahu, ili barem nije održavao prsnije veze s njim.¹³⁶ Vlaho je u Dubrovniku izučio zlatarski zanat i tu radio dok ga sudbina nije odvela, kao i mnoge druge Dubrovčane, u daleki svijet, čak u Meksiko, gdje je "stradao, trgovao i zlatario", kako kaže epitaf na njegovom sarkofagu na groblju Sv. Mihajla u Lapadu. Stekavši priličan imetak, vratio se u Dubrovnik. Bilo je to u četvrtom desetljeću XIX. st., baš u vrijeme kad se sudski dražbovalo porodično imanje Nikole L. Pucića. U želji da dobro i sigurno uloži svoju uštedenu gotovinu, pristupio je dražbi i, u pomanjkanju jačih interesanata, u bescijenje kupio veliki Pucićev posjed na Orašcu za 1000 austrijskih forinti, koji je za samo godinu dana prodao za 4000 forinti. Dvokatnu kuću u Gradu, u ulici gdje je u naše vrijeme više godina bila smještena policija, kupila je Tere Kavčić-Božović, namijenivši je nakon svoje smrti dubrovačkoj bolnici. Veliki kip Kleopatre, koji se nalazio u toj palači, a donijeli su ga pomorci sa otoka Cipra, nije prodan na dražbi i još prije II. svj. rata dospio je u Dubrovački muzej. Vlaho Radić kupio je na dražbi i Pucićev posjed u Gružu, tj. ljetnikovac sa svim pripadnim zemljištem i zgradama, a također i nešto namještaja.¹³⁷

Kad je Vlaho Radić kupio gruški posjed, iako neženja i bez djece uselio je u nekadašnji dvorac Gundulića i Pucića. U njemu je živio kao samac sa dvojicom svojih slugu iz Rijeke dubrovačke, Markom Marinovićem i Ivanom Grgurevićem, koji su obavljali poslove oko imanja.

¹³⁶ Premda je u Dubrovniku postojalo više osoba imenom Radić, vjerojatno nisu bili u srodstvu s kupcem gruškog ljetnikovca, jer nijednom nije ostavio svoj imetak, koji bi mu inače po zakonu pripadao (V. Ivančević, »O Dubrovčanima u stranom svijetu: 41; J. Bersa *Dubrovačke slike i prilike*: 76).

¹³⁷ Dražbu Pucićevog imanja vodio je sudski činovnik Melko Čingrija. Prilikom dražbovanja kupio je vlastelin Gjivo Bosdari lijepu mramornu bistu Marka Tulija Cicerona, koju je malo zatim prenio u Anconu, gdje joj se gubi trag. Radić je kupio i dio namještaja, ali nakon smrti vlasnice Mare Marinović, ništa od stvari Vlaho Radića, odnosno Nika Pucića nije ostalo u dvorcu, pa se i ne zna gdje je sve završilo. O kipu Kleopatre, vlasnosti Nika Pucića vidi: *Turistički vodič*, Dubrovnik, 1963.

I Vlaho Radić je izveo neke radove na kući, premda u puno manjem opsegu od Pucića. Vjerojatno je on dao zamijeniti stare i dotrajale željezne rešetke na 10 velikih prozora i na 2 manja u prizemlju, i izraditi željeznu ogradu na stubama koje vode na veliku terasu, a i na stepenicama prema kući "Hariett". Teška drvena vrata na ulaznom portalu s ulice zamijenio je željeznom rešetkom, kojoj je gornji dio izveden polukružno, a u sredini je umetnut brončani monogarm B. R. (Biagio Radich) u gotici. Mnoge kamene kolone u vrtu bile su slomljene, pa su popravljene umetnutim željeznim sponama.¹³⁸

Pod stare dane neženja Radić, bez djece i potomka, odlučio je cijelo svoje gruško imanje nakon smrti ostaviti svojim "vjernim djetićima" Marinoviću i Grgureviću, što bi se i dogodilo da ga jedan od njih nije pod starost razočarao. Jednom prilikom, već u visokim godinama, Radić je obolio. Marko Marinović je pomislio da će starac umrijeti, te stao iz kuće iznositi razne stvari. Radić je ozdravio i kada je doznao što mu je "vjerni djetić" učinio, promijenio je svoju posljednju volju i cijelo imanje oporučno ostavio drugom djetiću Ivanu Grgureviću.

Dne 13. ožujka 1863. g. umro je u 84 godini Vlaho Radić i dan kasnije pokopan na groblju Sv. Mihajla u Lapadu. Položen je u kameni sarkofag koji je za života dao napraviti. Na sarkofagu su, prema njegovoj želji, uklesane riječi koje se i danas mogu pročitati: "Vlaho Radić, sin Ivanov rodih se i zlatarih u Dubrovniku, stradah i trgovah u Mesiku, doživih u Gružu. Ovdje gdje počivanje odabrah bijah položen u LXXXIV godini mog života 14. ožujka MDCCCLXIII. Pustite me na miru!"

Lijepi kameni Radićev sarkofag nalazi se na groblju Sv. Mihajla odmah desno od ulaza, kraj grobova posljednjih Pucića, Meda i Nika, i dubrovačkog načelnika Frana Gundulića, čijom je zaslugom u dvorcu Gundulić-Pucić-Radić bila smještena dubrovačka poljoprivredna škola.¹³⁹

¹³⁸ Željezne rešetke na prizemnim prozorima ne odgovaraju stilu renesanse Gundulićevog dvorca. Rešetke toga stila bile su od horizontalnih i vertikalnih šipki, kao npr. prozori u Dvoru, Sponzi, dominikanskoj crkvi i sl. Na kući Pehovac (na uglu Matoševe ulice) na pročelju je balkon sa željeznom ogradom na kojoj se u sredini vide izlivena slova B. R. (Biagio Radich), a naokolo se čita *Viva Ragusa*. (Slova B. R. nalaze se i na ulaznim vratima sa ceste u dvorac). Ovaj lijevani balkon, koji je V. Radić vjerojatno naručio u Trstu, sigurno je bio predviđen za neko drugo mjesto gdje nije postavljen, a tek koncem XIX. st. ugradila ga je obitelj Pehovac, nakon što je kupila teren za gradnju kuće.

¹³⁹ Na groblju Sv. Mihajla u Lapadu, osim Vlaha Radića leže i Frano Gundulić, Medo Pucić, Gradi, Giorgi, Gozze, Bosdari, Vojnovići (otac Kosta, sinovi Lujo i Ivo i njihova majka rod. Serragli), te još nekoliko dubrovačke vlastele i poznatih Gružana.

Od Radićeve ostavštine u gruškoj kući do danas nije ostalo ništa.

Poslije Radićeve smrti, rješenjem okružnog suda u Dubrovniku nasljedstvo je, prema oporuci, dosuđeno njegovom bivšem djetiću Ivanu Grgureviću pok. Boža, koji je držao gruško imanje 22 godine, do smrti 1885. g.¹⁴⁰ Zanimljiv je natpis na poleđini oltarske slike u kućnoj kapeli: "Giovanni Gergurevich anno 1886. Prinxit Pietro Millascinovich".¹⁴¹ Naručitelj slike, prema tome, bio je tadašnji vlasnik gruškog imanja. Slika predstavlja Sv. Vlaha, patrona dubrovačkoga, kome je po starini bila posvećena kapela, i Sv. Ivana Krstitelja, a nad njima Oko Božje. U pozadini je šumoviti pejzaž. Slika je ulje na platnu, možda kopija neke vrednije, nestale, poput mnogih drugih umjetnina, u Austriju ili Italiju.

Sudeći po sudskim spisima, Ivan Grgurević nije stanovao u naslijeđenom dvorcu, barem ne svih 22 godine, koliko ga je posjedovao, niti ga je koristio u punom opsegu. Zna se da je poslije Radićeve smrti više godina u *orsanu* bila kavana, koju je Josip Bersa u svojoj knjizi *Dubrovačke slike i prilike* ovako opisao:

"Početkom sedamdesetih godina u moje mladenačko doba nalazila se u Gružu kafana, smještena pod svodom, koji je nosio široku terasu baš pred gruškom obalom prema ljetnikovcu gospara Marinice Giorgi, koji se diže na suprotnoj lapadskoj obali. U kafanu se ulazilo na oniska vrata. U polutama od dima pocrnjelog pomiješća vidjelo se kako se niz oklačinu zasvođenog stropa spuštaju tamne sive brazde, iscrtane vodom, koja se kroz ispucani kamen pod gornje terase probijala od davnine u kafansku nutrinu. Tu su bili drveni stolovi, stolice i dugačke klupe, ali za ljubitelje prirodnih ljepota, za one koji nijesu podnosili ustajalost neprozračenih prostora, bio vanka po jedan sto desno i lijevo od vrata. U dnu kafane, na druga jedna vrata ulazilo se u prostranu prostoriju, koja je služila kao spremište svakojake robe. Tu je bilo raspucanih ormara, praznih bureta, jedan nakrivljeni naslonjač s rasparanom čohom, par prebijenih vesala i svega, što se stavlja u stranu, a u dvoumici hoće li se dati popraviti ili će se u more baciti. Sred te prostorije držao se veličanstveni biljar, prostran kao sajmište, s nekad zelenim platnom, iskrpljenih na pedeset mjesta. U tu kafanu znalo je iz Grada zalaziti odabrano društvo gruškog župnika Mata Vodopića, koje je svako bogovetno popodne išlo u šetnju iz grada do Gruža i dalje, a sput bi se svratilo sa župnikom u *Ane od kafe*. Bili su tu prof. Pero

¹⁴⁰ Izvadak iz zemljišne knjige dubrovačkog Okružnog suda.

¹⁴¹ Petar Milašinić bio je slikar amater.

Budmani, prof. Kobenzl, Dr. Rubricius, Dr. Neumayer, Frano Getaldi-Gondola. Pri vratima od kafane prvi se vazda oglasio dum Mato: 'O Ane', a za njim bi ulazilo društvo te se obređivalo 'koncem bijelim' (kako su pitomi Dubrovčani nazivali rakiju, jer su mislili da nije skladno tražiti baš po pravom imenu to piće pred drugom čeljadi). Vodopić nije pio rakiju, jer je trpio od zaduhe, a nijedan od njegovog društva nije za kupicom čeznuo, a ipak je Mato došavši do kafane znao reći: 'A bili mi, gospari, na kupicu konca bijeloga!', i svi su svrnuli u kafanu samo njemu za volju, jer ga je zbog zaduhe hodanje umaralo, pa izmislio 'konac bijeli' da u kafani maličak otpočine."¹⁴²

Da kao kroničar potkrijepi svoje pričanje, Josip Bersa spominje kako su se, uz spomenute gospare, s Vodopićem kadšto nalazili i dr. Ivo Kaznačić, Medo i Niko Pucić a i on sam, tada još momčić, koji bi s ocem (tada sudskim savjetnikom u Dubrovniku) kao "skakavac" pratio društvo i pritom gutao svaku riječ, kad bi mu što išlo u glavu.

G. 1964. pričao mi je tada devedesetgodišnji nekadašnji gruški kalafat Đulijo Šoletić kako je i on kao mladić zagledavao u tu kavanu, koja se nalazila baš u prostorijama današnje apoteke. Iako Bersa ne spominje izrijeком da se kafana nalazila u nekadašnjem *orsanu* Gundulićevog ljetnikovca na gruškoj obali, široka terasa i posvođeni prostor podijeljen u dva dijela ispod nje (kako je to bilo još do 1907. g.), te Đurđevićev dvorac na suprotnoj strani u Lapadu, uz Šoletićevo svjedočanstvo nedvojbeno potvrđuju namjenu *orsana* sedamdesetih godina XIX. st. Stari namještaj, ormari, bilijar, bačve, vesla itd., sve su to očito bili ostaci nepotrebnog pokućstva starih Pucića, koje možda nije ni došlo na dražbu, a zub vremena ih uništio i spremio u ropotarnicu.¹⁴³

God. 1875/6. Grgurevićev dvorac u Gružu unajmio je turski generalni konzul Daniš-efendija, kako su ga zvali Dubrovčani. U to doba u Dubrovniku su stanovali predstavnici raznih europskih država koji su bili akreditirani na

¹⁴² Mato Vodopić rođ. 1816. u Dubrovniku, od 1845. dvanaest godina župnik na Grudi u Konavlima, od 1857. do 1879. dvadesetdvije godine župnik u Gružu, 1979. kanonik, a od 1882. biskup. Umro je 1893. u Dubrovniku. Josip Bersa (rođ. 1862. u Zadru, gdje je umro 1932.), svršio je gimnaziju u Dubrovniku, sveučilište u Grazu, do 1927. je bio ravnatelj Arheološkog muzeja u Zadru. Kada je s ocem i njegovim prijateljima šetao po Gružu, Bersa je mogao pohađati niže razrede dubrovačke gimnazije. Pero Budmani (r. 1835. u Dubrovniku, umro 1914. u Castelferrati kod Ancone), filolog. Od 1868. do 1882. bio je profesor na dubrovačkoj gimnaziji. 1883. g. preselio se u Zagreb.

¹⁴³ O sjećanjima prota Đulija Šoletića (1877.-1971.) vidi: C. Fisković, »Pravilnik bratovštine, dokumenti i ostaci brodogradilišta u Gružu.«, u: *Beritićev zbornik*, ur. Vjekoslav Cvitanović, Dubrovnik: Društvo prijatelja dubrovačke starine, 1960: 122.

crnogorskom dvoru, pa je tako i prethodnik Daniš-efendije, Dubrovčanin Antun Pržić, također zvan "efendija", kao turski generalni konzul stanovao u svojoj kući u Lapadu (poslije kuća dr. Mata Gračića) sve do svoje smrti 1875. g., kada ga je zamijenio Daniš-efendija.

Prema suvremenim prikazima, Daniš je bio vrlo okretan konzularni službenik, dorastao teškom položaju nastalom zbog turskog jarma u susjednoj Bosni i Hercegovini. Uoči austrijske okupacije B. i H. 1878.g. poduzimao je sve moguće korake da paralizira austrijsku protutursku agitaciju, ali bez uspjeha. G. 1875/6., prigodom bune u Hercegovini, bio je naročito aktivan, pa je, prilikom dolaska novog turskog vrhovnog zapovjednika Muktar-paše u Trebinje i pripremanja turske ofenzive protiv hercegovačkih ustanika, došao u Trebinje da ga pozdravi i s njim govori o vojno-političkim prilikama. Naročito se istaknuo čestim izvještajima iz Dubrovnika turskim vlastima za vrijeme njihove ofenzive.

Josip Bersa piše kako je Daniš-efendija krasno uredio svoj gruški dom kad se uselio. Đorđe Marić, kasnije dubrovački županijski liječnik, koji je kao dječak s roditeljima zalazio u "efendijinu" kuću, te Vlaho Turčinović, kasnije upravitelj županijske kancelarije, a čija je majka vodila "znamenitu efendijinu kuhinju", i gdje je mali Vlaho s majkom stanovao, potvrdili su mi Bersine navode. Prema njihovu kazivanju, zidovi i pod *saloče* u prizemlju bili su prekriveni krasnim skupocjenim perzijskim sagovima, a stilski namještaj i rukom izrađeno oružje dostojan ukras te velike prostorije pod lukovima svoda.

U dvorcu se živjelo nesvakidašnjim životom. "Žaliti je jedino bilo" - piše efendijin suvremenik Bersa - "što nije bilo desete Muze, koja bi vladala kuhinjskom vještinom u krasnom stanu Daniš-efendije u Gružu, jer bi prazno mjesto ona ovdje s pravom zauzela. U ostalom, čudnovat je bio taj turski konzul. Stamen čovjek, zadrigle šije, gojaznih glatko obrijanih obraza i ako je ikad Turčin imao na licu glavne karakteristike svog plemena, to je imao Daniš. Ako se ikad na čijem licu čitala istočnjačka ravnodušnost, nemar, nedostatak svake energije, to se čitalo na licu Daniševu. A Daniš-efendija bio je čistokrvni Talijan, rodnom iz Firence! I Njegova stasita, prsata gospođa bila je "Turkinja", negdje iz Napulja. Gospodin konzul samo je za dvije stvari mario: "za staro dubrovačko pokušstvo, kojega je na gomile za male pare kupovao i slao u Italiju i tamo strancima za dobre pare prodavao, i za čuveni "milanski risotto", kojeg bi se dostojao da vlastoručno pripremi, kad je pozivao na svoje glasovite ručke oblapornije dangube".

Iako spomenuti Koetscetov prikaz o Daniševoj djelatnosti uoči austrijske okupacije Bosne i Hercegovine ne ukazuje da bi Daniš bio čovjek bez energije,

kako to spominje Bersa, sigurno je u jednoj stvari bio nadasve aktivan, a to je - kako mi je pričao Danišev suvremenik, dubrovački zlatar Linardović - kada je po dubrovačkim kućama tražio i kupovao starine i izvezio ih iz zemlje, i to u tolikim količinama, da je u dva navrata izvezao u Italiju čak dva krcata trabakula starinskog pokućstva. Dubrovčani su upamtili i to da je jednom u Dubrovniku nabavio posebno lijep starinski sekreter i poklonio ga turskom sultanu Abdul Hamidu II. (bio je sultan od 1876.-1909.), našto ga je sultan posebno nagradio kada je napuštao konzulsku službu u Dubrovniku, i imenovao guvernerom grada Smirne u Maloj Aziji.¹⁴⁴

Nakon austrijske okupacije Bosne i Hercegovine početkom osamdesetih godina XIX. st., Daniš-efendija nije više živio u Dubrovniku, pa je tada, zauzimanje narodnog zastupnika u Carevinskom vijeću Frana baruna Gondole, dvorac zajedno s perivojem i ostalim pripadnim kućama i zemljištem od Ivana Gundulića zakupilo Dubrovačko poljodjelsko društvo za svoje gospodarske potrebe. Kako je na taj način Frano Gondola (Gundulić) našao u Gružu, uz jeftinu najamninu usred prostranog zemljišta, lijepu i veliku zgradu nekadašnjih vlasteoskih obitelji Gundulića i Pucića, nakon dugih pregovora između bečkog ministarstva poljoprivrede i Dubrovačkog poljodjelskog društva konačno je 1887. g. na tom imanju otvorena Poljoprivredna škola s internatom, zavod Dubrovačkog poljodjelskog društva. Društvo je upravljalo školom i bilo njenim predstavnikom, dok je u pitanjima nastave ovisilo o kuratoriju koji se sastojao od sedam članova (3 predstavnika Društva, 2 predstavnika vlade i 2 predstavnika Dalmatinskog zemaljskog odbora).¹⁴⁵

Prema zavodskoj osnivačkoj upravi, svaki učenik morao je imati najmanje 15 godina, a zanimljivo je za tadašnji standard učenika da je svaki od kuće morao donijeti 3 para cipela, 6 košulja, 4 para gaćica i 4 rupčića. Kako se odijela ne spominju, očito su radna odijela ili uniforme dobivali od škole. Prigodom otvaranja zavoda za učenike je bilo predviđeno 27 stipendija po 180 forinti godišnje (jer je toliko iznosila stanarina i hranarina u zavodu), no sve stipendije nikada nisu bile iskorištene.¹⁴⁶

¹⁴⁴ O političkoj aktivnosti Daniš-efendije vidi: Josef Koetscet, *Aus Bosnien, letzter Turkenzeit*. Wien-Leipzig, 1905: 23-27. 39, 61. Daniš-efendija, budući Talijan, očito se zvao Denesi a ne Daniš, kako su ga zvali Dubrovčani. Lujo Vojnović, »Aneksija Bosne pred istorijom.« *Književni časovi*, Zagreb: 226.

¹⁴⁵ V. Adamović, *Gruž*: 35, 37, 38.

¹⁴⁶ Zavodsko školsko izvješće za g. 1887/8. i stenogrami Pokrajinskog dalmatinskog sabora u Zadru, XXIII. i XXIV. zasijedanje.

Prve godine bilo je u zavodu 11 učenika, među njima i budući političar Frano Supilo (rođen u Cavtatu 1870. g.) kojemu je cavtatska općina dodijelila godišnju potporu od 180 forinti. Značajno je za tadašnju proaustrijsku orijentaciju cavtatske općine da je baš ona dodijelila stipendiju Franu Supilu, iako je znala da je prije toga Supilo bio isključen iz svih srednjih škola u Austro-Ugarskoj Monarhiji zbog sudjelovanja u protuaustrijskim demonstracijama prilikom dolaska austrijskog prijestolonasljednika Rudolfa u Dubrovnik. No, Supilo se ubrzo pokazao vrijednim primljene potpore, jer je prije svega s odličnim uspjehom završio školu i odmah zatim, 1889. g. imenovan prefektom istog zavoda. U lipnju iste godine dobio je dopust od 33 dana da proputuje rodne Konavle i dubrovačku okolicu i prouči vinogradare kako obrađivati vinograd i kako se braniti od peronospore, koja je baš tih godina ubitačno napala vinograde.¹⁴⁷

Praktična obuka u školi trajala je dvije godine (od 16. siječnja do 15. prosinca odnosno godine), a sastojala se u učenju obrađivanja, obrezivanja i navrtanja loze, maslina i voćaka, načina proizvodnje vina, ispitivanja tla, kvalitete mlijeka, rukovanja alatima i strojevima, u izradi predmeta od slame, drva, pruča i sl., o uzgoju svilaca i pčela, upotrebi mjernih instrumenata itd. Školi je za njene potrebe služilo cijelo bivše Radićevo imanje, *orsan*, alati i trojevi, kemijska i zanatska radionica.¹⁴⁸

Prigodom osnutka škole obvezala se Pokrajinska vlada za Dalmaciju, sa sjedištem u Zadru, da će za uzdržavanje škole davati 1000 austrijskih forinti godišnje, a Ministarstvo poljoprivrede u Beču 5000 austrijskih forinti i k tome jednokratnu pomoć od 6700 austrijskih forinti za uređenje škole. Dobivenim novcem zakupljena zgrada prilagođena je zavodskim potrebama.¹⁴⁹ Velika dvorana na katu pregrađena je i pretvorena u jednu veliku i jednu malu prostoriju (čime se potpuno izgubio dojam veličine i izgleda originalnog prostora u kojemu su dominirala četiri bogato ornamentirana kamena portala bočnih soba), srušen je kraći krak kamene ograde sa stupovima oko otvora za stepenice iz prizemlja na kat, napravljene su široke drvene stepenice s drvenom ogradom za pristup na tavan, dio tavanskog poda je cementiran, a u podu napravljen otvor za pristupne stepenice, sagrađen je dimnjak iz velike prostorije

¹⁴⁷ Anonimus. »Zaboravljeni div.« (o dvadesetgodišnjici smrti Frana Supila). *Jutarnji list*, Zagreb, 25.9.1937., br. 9. Bernard Stulli, »Iz mladih dana Frana Supila.« *Dubrovnik* 13/4 (1970): 27, 43, 44.

¹⁴⁸ *Zavodsko školsko izvješće*, za god. 1887/8.

¹⁴⁹ *Ibid.*

do krova kuće,¹⁵⁰ demontirana je vrlo lijepa renesansna kamenica na vrhu stepenica iz prizemlja. Kamenica je djelomično ugrađena na unutarnju stranu ulaznog portala s ulice, velika kamena školjka postavljena je u lijevi kut kuhinje, umjesto stare manje školjke koja je tu stajala od vremena gradnje dvorca, u koju je preko brončanog pipca voda iz velikog bunara dolazila u kuhinju, dvije ornamentirane kamene police s kamenice postavljene su lijevo i desno od ulaznog portala, na niska postolja da služe kao klupe. Tu su ostale sve do 1963. g., kada ih je nečija jaka ruka noću srušila i slomila, pa su prenesene u vrt, gdje se i danas nalaze.¹⁵¹ Vjerojatno je tada na mjestu skinute kamenice sagrađen današnji nužnik sa septičkom jamom.¹⁵² Istom prilikom maknuti su i dijelovi krasnog renesansnog kamina, koji je vjerojatno bio prislonjen kao ukras, ali ne i ugrađen, na sredini istočnog zida dvorane, pa je u novonastaloj manjoj prostoriji smetao.¹⁵³ Dijelovi kamina bili su preneseni u nekadašnju pekarnicu, gdje su, oštećeni, uzidani u pod i poslagani kao klupa, te potom zaliveni žbukom, tako da se nije moglo znati što je u toj "klupi". Fragmenti kamina otkriveni su tek 1947. g., nakon što je tadašnji stanar te prostorije srušio "klupu" i njezine dijelove poslagao u vrtu da mu služe kao nogostup. Danas se svi sakupljeni dijelovi tog krasnog kamina nalaze u kućnom lapidariju.¹⁵⁴

Poljodjelska škola odijelila je zakupljeno zemljište od nezakupljenog (na kojemu se nalazila mala jednokatnica u kojoj je kasnije povučeno živjela

¹⁵⁰ Po starini, u ljetnikovcu je postojao samo jedan kamin za grijanje, i to u stražnjoj sobi u prizemlju. Ostale sobe bile su bez peći i zimi se nisu mogle grijati, što nije bilo ni potrebno, jer se zgrada koristila samo ljeti. Tek kada se počela koristiti za stalni boravak, ugrađen je jedan čvrsti dimnjak i četiri provizorna.

¹⁵¹ Po starini, kuhinja je dobivala vodu izravno iz velike gustijerne na brončanu pipu, a osim toga, za kućne potrebe koristila se voda iz male gustijerne. Tridesetih godina ovog stoljeća uvedena je voda iz gradskog vodovoda.

¹⁵² Iako je već 1272. g. dubrovački statut propisivao da svaka kuća mora imati svoj nužnik (R. Jeremić i J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture*, I: 54), to se ipak odnosilo samo na kuće unutar gradskih zidina. Na ladanju ti propisi nisu vrijedili, pa tako ni Gundulićev dvorac u Gružu nije imao nužnik u kući, već se umjesto njega rabila drvena škrinja s posudom, koja se ispražnjavala u jamu sagrađenu pokraj zida današnje garaže, a koja je kanalom (kao i ribnjak) bila spojena s morem. Cesta pored zida nije postojala (građena je sredinom XIX. st.), nego je bio morski pijesak. Današnji nužnik sagrađen je koncem XIX. st. Otvor u zidu za današnju garažu napravio je A. Valle prije I. svj. rata za svoj automobil, jedan od prvih u Dubrovniku.

¹⁵³ Pregledom stražnjeg istočnog zida 1971. g., nije se mogao naći trag uzidanog kamina niti njegovog dimnjaka, pa je vjerojatno bogato ukrašeni kamin služio kao ukras u velikoj dvorani, a nakon njezine pregradnje koncem XIX. st., smetao je prolazu u novonastaloj maloj prostoriji, pa je uklonjen.

¹⁵⁴ Možda će se s vremenom u zemlji pronaći još koji dio tog majstorski izgrađenog kamina.

vlasnica čitavog imanja Mare Marinović rođ. Grgurević), sagradivši zid oko nezakupljenog dijela, i to tako da su sve kamene kolone ostale ugrađene u zid, čime je prekinut kontinuitet šetnice ispred kuće. Sve to još se više pogoršalo kasnijim zatrpavanjem ribnjaka, gradnjom tržnice i devastacijom gotovo svih kamenih kolona i kamenog obruba oko ribnjaka.¹⁵⁵ Službeno zavodsko izvješće opisalo je perivoj gruškog dvorca u stanju u kakvom ga je zavod preuzeo, što se na njemu radilo, kako je organiziran uzgoj raznih kultura, pčelinjaci, mala sirarna, vinica, radionica i sl. Sve to vrijedno je pročitati da bi se vidjelo kako je bilo, i u kakvo je stanje doveden sigurno jedan od najljepših i najvećih dubrovačkih perivoja, a posebno koliko je upropašten u XX. st. zbog neshvaćanja, demoliranja, gramzljivosti, bombardiranja i drugih nevolja.¹⁵⁶

Kao prvi ravnatelj od 1887.-1889. spominje se Fran Jerković, a poslije njega Dragutin pl. Hreljanović (oženjen za Dubrovkinju pl. Saraka), te nastavnici Stjepan Bulić i Mane Nikolić. Zavodsko izvješće spominje da je prilikom otvaranja škole 16. siječnja 1887. gruški župnik održao tihi misu u zavodskoj kapeli, kojoj je prisustvovalo više članova kuratorija i Poljodjelskog društva, te zavodski učitelji i učenici. Poslije mise svi su se okupili u dvorani na katu, gdje je predsjednik kuratorija Frano barun Gondola održao prigodni govor. Podvečer istoga dana Gruž i Lapad bili su svečano rasvijetljeni.¹⁵⁷ Prvih godina školu je posjetilo niz uglednih pojedinaca i grupa, a ovdje ću spomenuti i posjet moga oca Frana Ksavera Kesterčaneka, suosnivača šumarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, kada je sa đacima šumarskog učiništa u Križevcima posjetio Dubrovnik:

“U podne 8. lipnja 1897. g. po dolasku iz Hercegovine - piše on - dočekao nas je prema ranijem pismenom dogovoru, u Malom Stonu ravnatelj gospodarske škole u Gružu Karlo pl. Hreljanović. Odavle smo krenuli pješice u Veliki Ston, gdje smo pregledali tamošnju solanu, a zatim se ukrcali na parobrod Dubrovačkog društva i odvezli se do Trstena, gdje smo se po savjetu g. Hrelja-

¹⁵⁵ Prilikom konačne diobe 1956. g. kolone u zidu podijeljene su tako da je polovina svakog stupa pripala dvorcu, a druga polovina susjednom zemljištu. Na maloj terasi 1979. g. postavljene su četiri kolone i napravljena odrina, a 1971. i 1990. napravljena su nova, teška drvena vrata s urezanim znakovima: FZK (Frano i Zdenka Kesterčanek), odnosno JDL (Jasna i Đino Lasić) (opaska priređivača).

¹⁵⁶ G. 1921. kada smo uselili na Gundulićev posjed u Gružu, od kultura koje je uzgajao Poljodjelski zavod, ostalo je uz ribnjak nekoliko stabala maslina, limuna, starih čokota vinove loze, murva i jedna datulja koja je donosila plodove.

¹⁵⁷ Apsolventi poljoprivredne škole u Gružu snimljeni su vjerojatno krajem 1888. g. U donjem redu u sredini sjedi direktor Fran Jerković, do njega prof. Dragutin Hreljanović, te 13 učenika. Među njima u gornjem redu, drugi zdesna je Frano Supilo.

novića iskricali. Ovdje smješteni ispod čuvenih stoljetnih platana, okrijepljeni čašicom dobrog dalmatinskog vina i pršutom, oputili smo se pješice kroz prekrasne maslinjake do Zatona, pregledavši usput u Orašcu mlinicu uljarnu Miroševića. Iz Zatona stigismo barkama pod večer po divnoj mjesečini u Gruž, gdje smo dozvolom Dalmatinskog zemaljskog odbora odsjeli i stanovali od 8-10. lipnja 1897. u prostorijama Poljoprivredne škole. Dana 9. lipnja proveli smo u rezgledanju Hrvatske Atene, tog Edena našeg primorja, kao i na čarobnom otoku Lokrumu, a zatim se oko podne vratili u Gruž, gdje smo razgledali imanje gospodarske škole i samu školu. Dana 10. lipnja ranim jutrom odvezli smo se barkama kroz romantični zaljev do izvora Rijeke dubrovačke. Tu smo se iskricali kraj bučnih izvora i osvježili u krasnoj hladovini, zatim se vratili u Gruž, pa odavle u Dubrovnik, da nastavno razgledamo znamenitosti tog jedinstvenog starodrevnog grada. Pod večer ukrcali smo se u malenoj dubrovačkoj luci na veliki parobrod Dubrovačkog parobrodarskog društva *Petka* i oprostivši se od domaćina g. Hreljanovića i Bulića, ostavili teškim srcem našu 'Veneciju' na istočnoj obali Jadranskog mora, da je mnogi od nas možda nikada više ne vide."¹⁵⁸

Samo tri godine nakon osnutka Poljodjelske škole u Gružu, počelo se uviđati da škola ne odgovara nadama koje su se u nju polagale. Troškovi održavanja, mali broj učenika, smanjene dotacije, skromna opremljenost učilima, knjigama i alatom, a posebno neprikladno plitko zemljište, nepodesno za uzgoj viših kultura, konačno je dovelo do odluke o zatvaranju škole, što je učinjeno krajem 1900. g. Inventar je ustupljen novom državnim poljoprivrednom društvu u Splitu.¹⁵⁹

God. 1883. otvorena je prva apoteka u Gružu, a vodio ju je apotekar Candido. Bila je smještena u prizemnim prostorijama kuća na Gruškoj obali (današnja banka). Poslije Candida, u istim prostorijama ljekarnu je vodio apotekar Denaro do 1897., kada ju je prodao apotekaru Antunu Valleu, koji je dotada imao apoteku u Omišu, prodao je i preselio se s obitelji u Dubrovnik. Stanovao je na katu iste kuće, a u prizemlju vodio apoteku.¹⁶⁰

¹⁵⁸ *Šumarski list*, 10-11 (1897).

¹⁵⁹ Podaci o osnutku i ukidanju Poljodjelske škole u Gružu nalaze se u školskim izvješćima kroz njezino postojanje od 13 godina. Od tih izvješća samo se dva nalaze u Znanstvenoj biblioteci u Dubrovniku.

¹⁶⁰ Postojanje ljekarne u Gružu spominje Vice Adamović u svojoj knjizi (V. Adamović, *Gruž*: 39). Brojne stojnice, koje su bile u ljekarni dr. Z. Kesterčanek još od 1920., potjecale su djelomično iz Denarove i Candidove apoteke. Nakon II. svjetskog rata ljekarna je nacionalizirana, a stojnice su 1972. g. prenesene u magazin ljekarne Male braće u Dubrovniku.

Ugovorom od 2. svibnja 1904., Valle je čitav bivši Gundulićev posjed zakupio od tadašnje vlasnice Mare Marinović i preselio se s obitelji u dvorac, a apoteku smjestio u prizemnom salonu, koji je policama podijelio u dva dijela. Apoteka je bila u tom prostoru dok Valle nije adaptirao bivši *orsan* i tamo 1907. preselio apoteku.¹⁶¹ Premda je apoteka dobro radila, jer je kao zdravstvena ustanova bila od države zaštićena od konkurencije, Valle je uz svoj ljekarnički posao preuzeo i zastupništvo poznate tvrtke Michelin za prodaju automobilskih guma, ulja i sl., a namjeravao je proizvoditi i plasirati preparat za uništavanje komaraca i suzbijanje malarije, koja je bila raširena na Mediteranu.¹⁶² Nakon sloma Austro-Ugarske i rasula njezine vojske došao je do izvjesnih količina lijekova i drugog bolničkog materijala vojnog porijekla, ali je ta nabavka završila njegovim definitivnim odlaskom iz Dubrovnika 1920. g.

I Valle je za svog boravka u nekadašnjem Gundulićevom ljetnikovcu izveo neke zahvate, ali oni nisu posebno značajni jer ih je radio na tuđem vlasništvu. Najveći posao bila je adaptacija bivšeg *orsana* u apoteku, pa od njega potječu velika dvostruka i dvokrilna vrata na ulazu i izlog, željezni rolo na ulazu i izlogu, probijanje dvaju prozora u *orsanu*, keramičke pločice na podu, uvođenje vode i električne struje u *orsan* i neke prostorije u kući, gradnja klozeta u *orsanu*, a dao je izraditi i vrlo lijepi apotekarski namještaj, koji je služio svojoj svrsi do 1964. g., kada je zamijenjen modernim.¹⁶³

* * *

Već je spomenuto da je poslije smrti Vlaha Radića dvadesetdvije godine vlasnik gruškog imanja bio Ivan Grgurević, ali se ne zna je li i stanovao u dvorcu. Zna se da je neko vrijeme u *orsanu* bila kavana i da je u kući stanovao turski konzul Daniš, a prije smrti Grgurević je 9. kolovoza 1884. g. unajmio gruško imanje Dubrovačkom poljodjelskom društvu, koje je 1887. g. otvorilo

¹⁶¹ Nakon nacionalizacije naše ljekarne 1948. g. vraćena su nam velika brončana slova, koja su bila postavljena na teškoj drvenoj ploči iznad ulaza, jer su vlasti zabranile držanje natpisa nad vratima poslovnih prostorija. Od tih slova u Zagrebu smo dali odliti kip glave moje sestre Olge Meštrović i lice karijatide mauzoleja u Cavtatu, jer smo u našoj zbirci do tada te stvari imali u gipsu, a modelirao ih je osobno Meštrović.

¹⁶² Iz vremena prije I. svjetskog rata postoje razglednice paviljona i pročelja ljekarne, te pred njom i na terasi slikani svi članovi obitelji, tj. apotekar Valle, njegova žena, sestra i troje djece od 10 do 14 godina.

¹⁶³ Prilikom renoviranja apoteke 1964. g. gotovo potpuno je uništen starinski apotekarski namještaj i zamijenjen modernim.

poljodjelsku školu. Ivan Grgurević živio je i umro kao neženja i bez potomaka, pa je nakon njegove smrti gruški posjed i sav njegov imetak 26. lipnja 1886. naslijedila udovica njegova brata Frana, Ivana Grgurević, koja ga je držala u vlasništvu 16 godina, tj. do svoje smrti 1901. g. Ivana Grgurević nije živjela u naslijeđenom dvorcu, jer je cijelo imanje bilo u zakupu Dubrovačkog poljodjelskog društva. Nakon smrti Ivane Grgurević gruško imanje dosuđeno je 28. prosinca 1901. g. njezinoj kćerki Mari, udovici Marka Marinovića. Marko je bio trgovac u Gružu i stanovao je sa ženom u maloj jednokatnici na jugozapadnom dijelu zemljišta. Kako je Mare Marinović naslijedila imanje kao udovica i bez potomaka, potencijalni nasljednici pobrinuli su se da Maru stave pod skrbništvo kao maloumnu i na taj joj način onemogućće raspolaganje imovinom. Značajno je da je sudsko rješenje o stavljanju Mare Marinović pod skrbništvo doneseno isti dan kada je podnesen prijedlog, tj. 30. lipnja 1903. Mare je ostala pod skrbništvom punih 30 godina, tj. do smrti 23. studenog 1934. g., premda je prema sudskom rješenju bila stavljena pod skrbništvo samo "privremeno".

U vrijeme kada je Valle prodao svoju apoteku (1920.) dr. Zdenki Ludwig, rođenoj Semelić i mr. Olgi Kesterčanek, Mare ud. Marinović ili "tete Mare", kako su je zvali Gružani, živjela je povučeno u svojoj maloj kući ograđenoj od ostalog imanja 2 1/2 m visokim zidom, a o njezinim financijskim stvarima brinuli su se brojni budući nasljednici preko skrbnika. Umrla je u svojoj kući u Gružu 1934., u dobi od preko 80 godina.

Apotekar Valle sklopio je sa skrbnikom Mare Marinović 1908. g. deseto-godišnji ugovor o zakupu na sve zgrade i zemljište, a nakon isteka tog ugovora, on je produžen za daljnjih 10 godina, tj. do 1928. g. Međutim, zbog poslijeratnih neugodnosti koje je imao, A. Valle je prodao apoteku i sva svoja prava i obveze iz ugovora s Marom Marinović prenio na kupce Semelić i Kesterčanek 1920. g., koje su iste godine uselile u dvorac za koji su plaćale najamninu skrbniku "tete Mare". Nakon njezine smrti 1934. g. cjelokupno imanje pripalo je devetorici nasljednika, čime je za korisnike dvorca (sada samo obitelj Kesterčanek) situacija postala neugodnija, jer su sada prema sebi imali 9 nasljednika. Godine 1937. od jednog nasljednika otkupili su 1/9 imanja i tako postali suvlasnicima. Stanovali su u dvorcu, a u *orsanu* i dalje vodili apoteku. U tom periodu, kada je imanje prešlo u vlasnost velikog broja suvlasnika, od kojih je većina gledala isključivo materijalnu korist a malo im je bilo stalo da se taj objekt kulture zaštićuje, došlo je do možda najveće devastacije. Zatrpan je veliki ribnjak, jedini u Gružu, okružen niskim kamenim zidom sa 18 visokih stupova koji su nestali, uništen je prostor iza ribnjaka sa šetnicom i kolonama, na mjestu ribnjaka sagrađeni su magazini, skladište starog željeza i razne barake

što i danas "ukrašavaju" neposrednu okolinu bivšeg Gundulićevog ljetnikovca. Nažalost, u to vrijeme nije postojao utjecajni Zavod za zaštitu spomenika kulture, pa se novcem moglo sve postići. S vremenom je broj suvlasnika narastao na 21, pa se tražilo razvrgnuće zajednice, ali zbog rata to nije postignuto.

U ratu, 23. studenog 1943. g. oko 11 sati, Gruž je teško stradao od bombardiranja iz zraka. Sam dvorac nije bio pogođen, ali su s paviljona pali gotovo svi crijepovi, oštećen je krov na kući, jer su dvije velike bombe pale u vrt iza kuće, polomile nekoliko stupova, razbile vrata, oštetile krov.

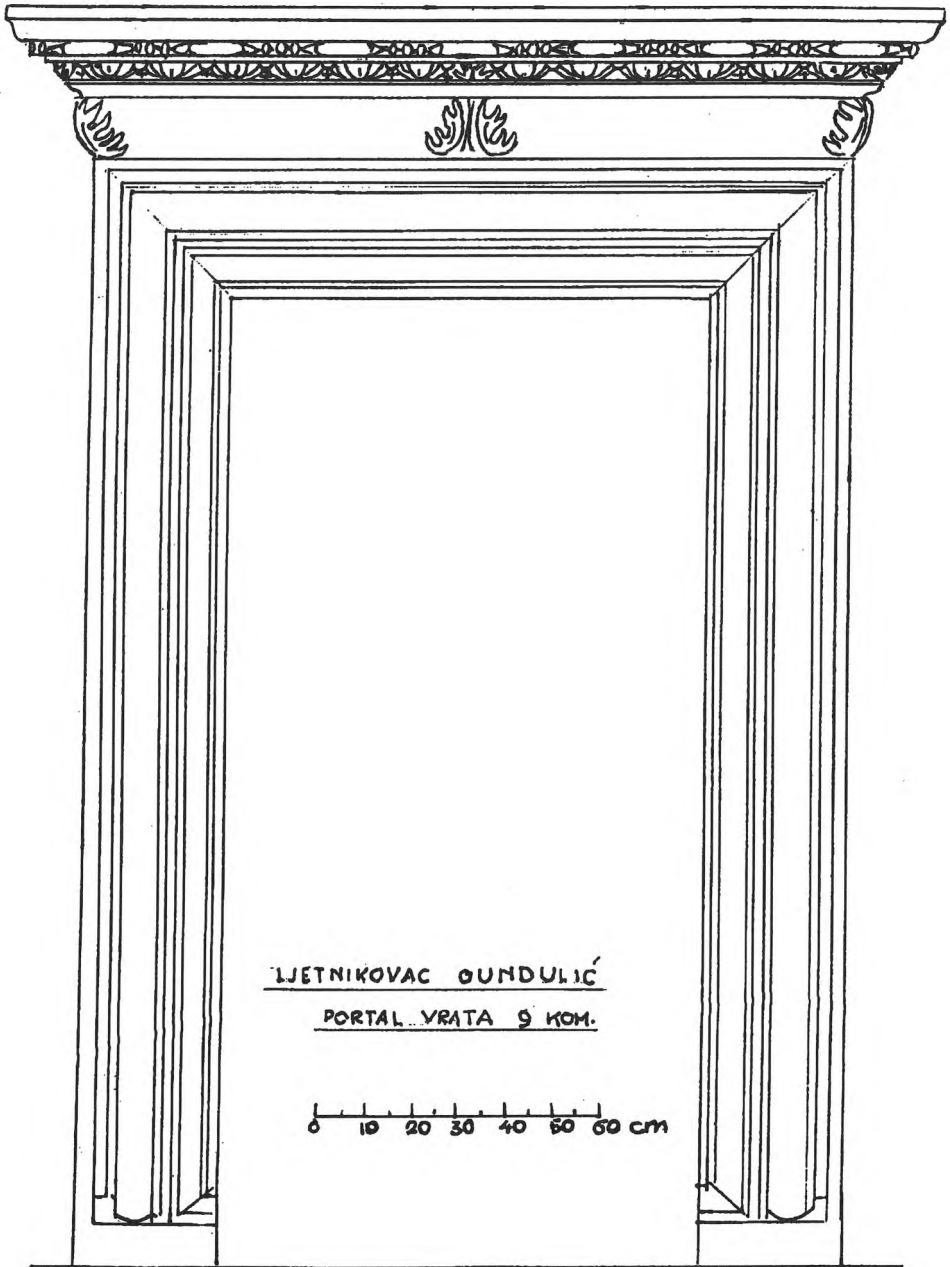
Drugom prilikom, dne 22. travnja 1944. g. oko 3 sata u noći, jedna granata s nekog ratnog broda pogodila je sjeverni ugao kuće, razbila timpan nad prvim sjevernim prozorom, uništila nekoliko metara krovnog vijenca i zupce, oštetila škropionicu ispred kapelice, zidove i kupolu.

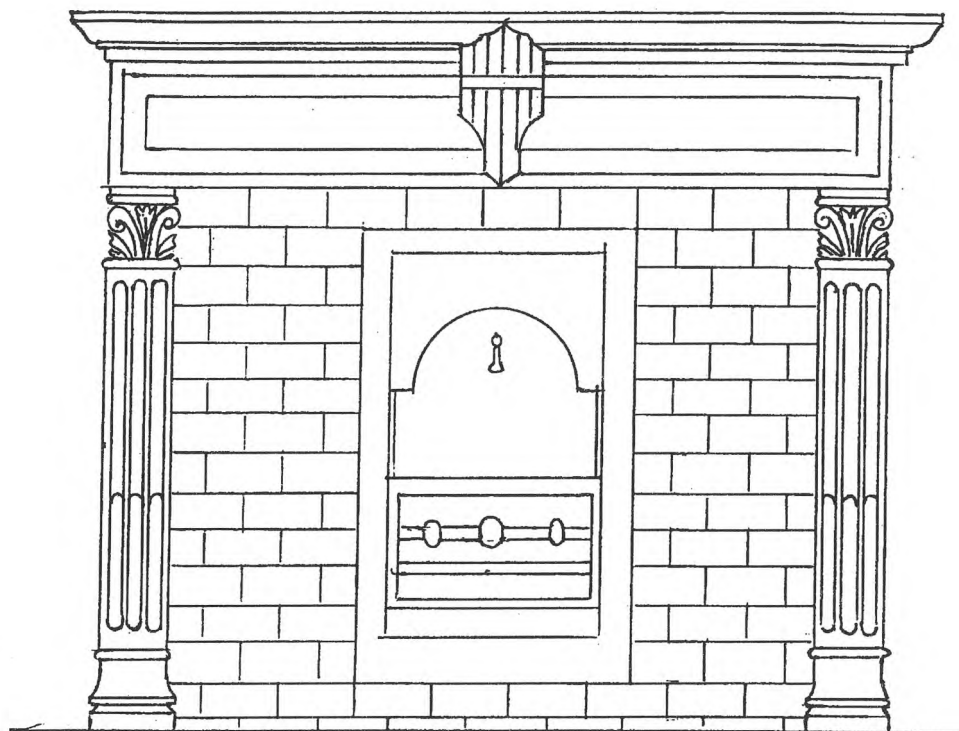
Nakon rata 1941.-1945. i preživjelih nevolja, 1956. g. došlo je do sudske diobe cjelokupnog bivšeg Gundulićevog imanja. Tada je već uspješno funkcionirao Konzervatorski zavod u Splitu, čiji je direktor, povjesničar dr. Cvito Fisković nastojao da se prilikom diobe Gundulićev ljetnikovac dodijeli obitelji Kesterčanek, koja ga već dugo godina koristi, čuva i održava. Još prije toga, 1946. g., Konzervatorski zavod u Splitu utvrdio je da je renesansna palača iz XVI. st., nekoć vlasništvo obitelji Gundulić, stavljena pod posebnu zaštitu Zakona o zaštiti spomenika kulture. Tako je 1956. g. provedena dioba i dvorac, kapela, paviljon, bivši *orsan*, terase, vrt i šetnice ispred i iza kuće prešli su u vlasništvo obitelji Kesterčanek. Malo poslije toga, 1959. g., Konzervatorski zavod ponovno je potvrdio akt o zaštiti dvorca i umjetnina koje se u njemu nalaze.

Kada je 1920. g. Antun Valle objavio prodaju svoje apoteke, došle su iz Zagreba dvije mlade farmaceutkinje, dr. Zdenka Semelić i mr. Olga Kesterčanek, kupile apoteku i preuzele sve Valleove obveze prema vlasnici Mari Marinović, uselile se u dvorac i nastavile voditi apoteku. Malo zatim, mr. Olga Kesterčanek upoznala je hrvatskog kipara Ivana Meštrovića, koji je u to vrijeme u jednoj baraci u Lapadu modelirao skulpture za Račićev mauzolej u Cavtatu. Udala se za njega, svoj dio apoteke prodala svojoj ortakinji i vratila se u Zagreb. Dr. Zdenka Semelić udala se za Olgina brata dr. Frana Kesterčaneka, koji je sa sestrom bio u Dubrovniku. Stanovali su u zakupljenom dvorcu da bi 1956., nakon diobe, postali njegovim vlasnicima. Kroz dugo vrijeme svog stanovanja sakupili su veliki broj umjetnina (koje su pod zaštitom) i postupno uredili cijelu kuću, pazeći pritom da što više očuvaju originalno stanje, a da se ipak omogući i suvremena kultura stanovanja. Tijekom godina kuću je vidjelo mnoštvo posjetitelja, o čemu najbolje svjedoči knjiga dojmova u kojoj se mogu

naći imena mnogih poznatih ljudi iz javnog i kulturnog života iz zemlje i inozemstva. Posljednjih godina dvorac se koristi kao otvorena pozornica za Vojnovićevu predstavu "Na taraci" u sklopu Dubrovačkih ljetnih igara.

Za nadati se da će i u budućnosti dvorac, makar je danas samo dio nekadašnjeg raskošnog imanja Gundulić, čuvati i održavati naši nasljednici, od kojih su neki već mnogo pridonijeli današnjem stanju, da ostane dostojnim spomenikom kulture hrvatskog naroda.

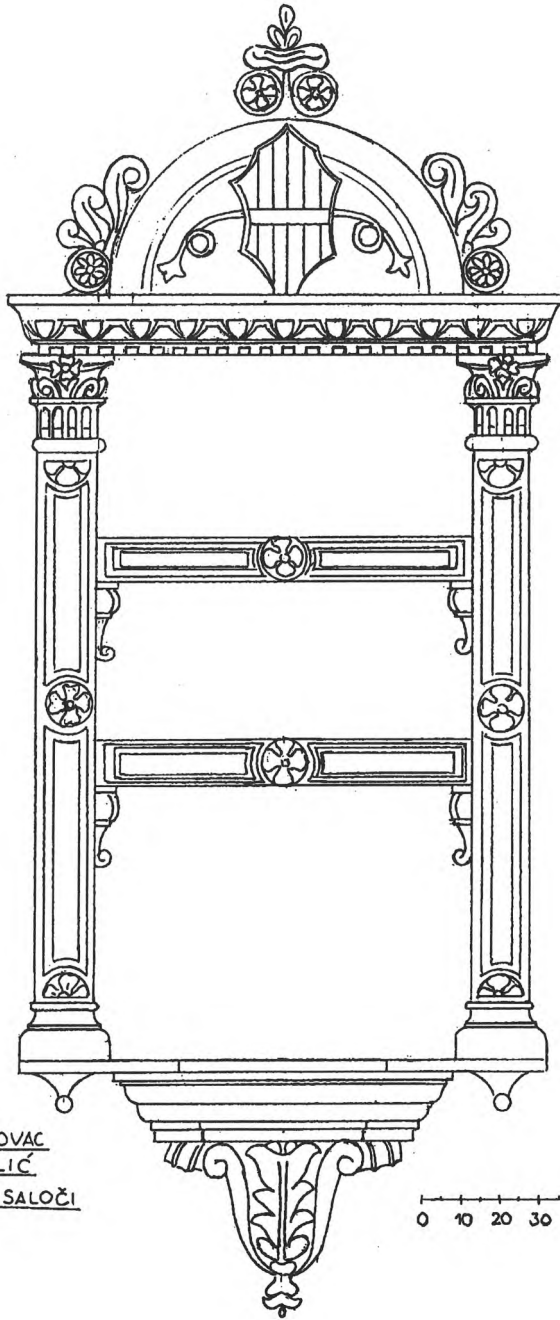

LJETNIKOVAC GUNDULIĆ U GRUŽU

KAMIN

0 10 20 30 40 50 60 cm

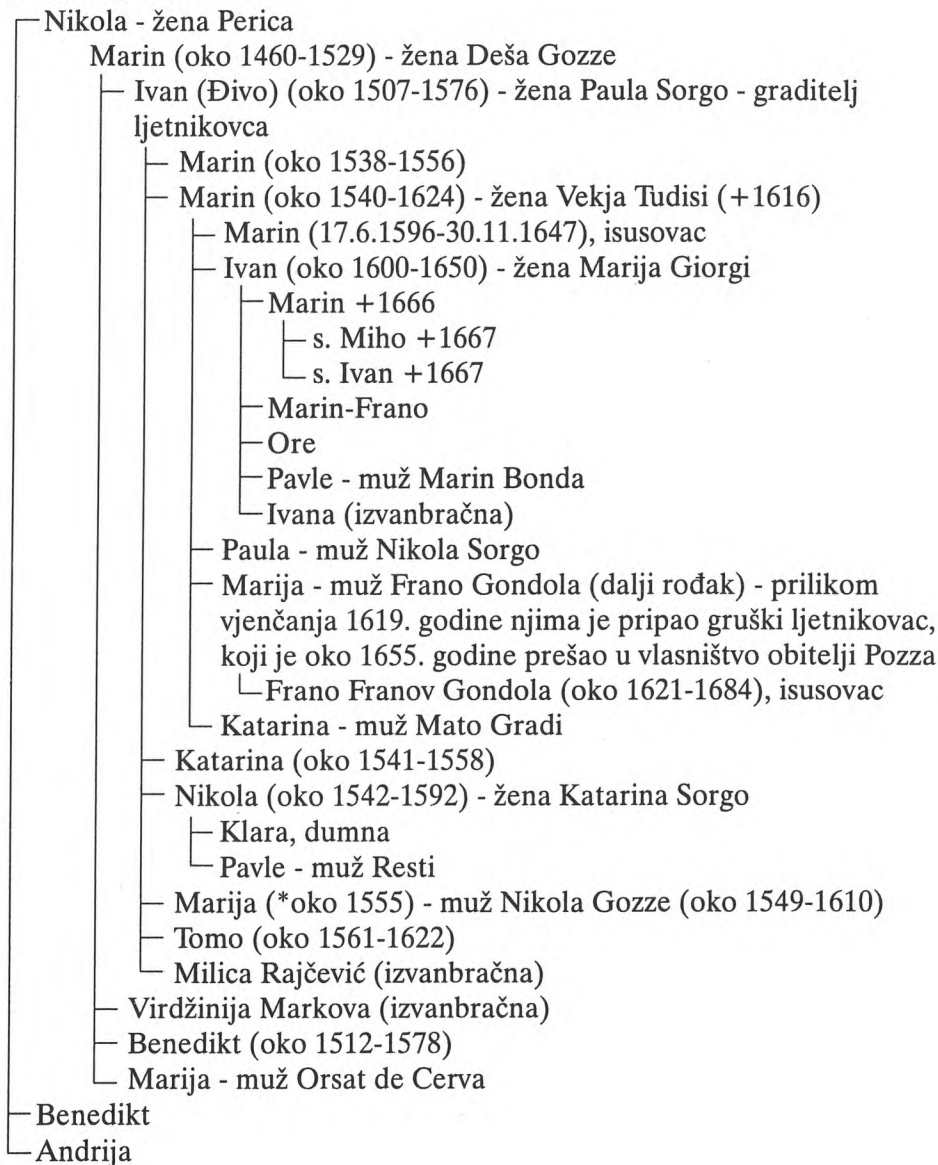

LJETNI KOVAC
GUNDULIĆ
PILO U SALOČI

0 10 20 30 40 50 cm

Ogranak Gundulića, vlasnika ljetnikovca u Gružu

Marin Benediktov

THE GUNDULIĆ SUMMER RESIDENCE

FRANO KESTERČANEK

Summary

Ivan Marinov Gundulić, member of a distinguished Ragusan patrician family, built an imposing summer residence on Gruž as a status symbol. Based upon archival sources, this paper traces the biographical data, social affairs, and relations pertaining to the owners of the residence between the sixteenth and twentieth centuries. Despite Gundulić's words of warning in his testament, being epitomized in those of Tobit (*multa bona habuerimus, quis Deum timuerimus*), upon his death the residence became the object of exhaustive conflicts over its inheritance. Eventually, ownership was handed down to the Pucić family, and subsequently the Radić and Birimiša families. Finally, the residence came under the possession of the Kesterčanek family, its current owners.